Anul XXIX Iulie – August 1939 Nr. 7–8

REVISTA TEOLOGICĂ

ORGAN PENTRU ŞTIINŢA ŞI VIAŢA BISERICEASCĂ

Redactor: Prof. Dr. GRIGORIE T. MARCU

AVEM PATRIARH!

De Diacon Dr. GRIGORIE T. MARCU
Profesor la Academia teologică „Andreiană"

Ziua de 30 Iunie 1939 a intrat triumfal în istoria Bisericii noastre şi a neamului românesc deopotrivă: după o văduvie de peste trei luni de zile, scaunul patriarhal şi-a strâns vălul de doliu, în aşteptarea clipei mărețe a intronizării noului său titular.

Evenimentul alegerii celui de al doilea Patriarh al României, s'a prefăcut într'un praznic răsunător. Două momente au contribuit generos la dobândirea acestei biruințe de care Biserica noastră e deplin satisfăcută şi mândră: mersul alegerii şi distinsa personalitate a celui ales.

Desemnarea căpeteniei unei Biserici naționale cum e a noastră, presupune în primul rând posedarea unui simțământ de înaltă răspundere de către toți membrii colegiului electoral. Aceştia, potrivit legiuirilor în vigoare, cari se inspiră din practica de totdeauna a Bisericii ortodoxe, sunt nu numai clerici, ci în majoritate mireni. Patriarhul, mai mult decât Mitropoliții şi Episcopii, este aşadar expresia vrerilor clerului şi poporului deopotrivă. În persoana lui se întâlnesc şi fuzionează armonic cele sfinte cu cele sfințite, Ortodoxia şi românismul, Biserica şi națiunea. Inaintestătător şi diriguitor al Bisericii, el trebue să fie în aceeaşi măsură însuflețitor şi povățuitor spre Hristos al neamului

său. Aşa-i corect! Aşa-i ideal! Şi atunci, în atari împrejurări, clerul şi poporul la unison trebue să-şi fixeze privirea asupra celuice corespunde în mai mare măsură idealului de înălţare a neamului prin Biserica ce l-a ocrotit la sânul ei de mamă dealungul învolburatei lui istorii şi să-l ceară într'un glas.

Spre marea noastră bucurie şi mai ales spre norocul sfintei noastre Biserici, de astă dată lucrurile s'au petrecut întocmai aşa. Nu s'au iscat divergenţe asupra persoanei care urma să fie aleasă, nu s'au produs împărecheri, nu s'au manifestat adversităţi şi tumultul a fost eliminat din lucrările colegiului electoral de buna înţelegere şi de atmosfera de-o religioasă cuviinţă şi reculegere care trebue să prezideze la luarea unei hotărîri de-o atât de covârşitoare însemnătate cum este alegerea Patriarhului. Fiii sufleteşti ai Bisericii noastre au mers cot la cot cu conducătorii fireşti ai instituţiei sfinte şi astfel, prin conlucrarea lor, a fost rânduit în fruntea Ortodoxiei româneşti Arhipăstorul dorit atât de Sfântul Sinod şi de cler, cât şi de reprezentanţii politici ai naţiunii. S'a realizat astfel un act de-o impresionantă solidaritate între mădularele Bisericii şi fiii neamului, între conducerea bisericească şi stăpânirea lumească — şi ea de Dumnezeu rânduită — care ne cinsteşte şi ne încurajază. Reverse-şi Părintele Luminilor binecuvântările Sale îmbelşugate peste această fericită hotărîre pe care istoria o va pomeni cu laudă pururea.

Noul Patriarh al României, Inalt Prea Sfinţia Sa D. D. *Nicodim*, întruneşte în persoana Sa toate însuşirile unui eminent conducător de Biserică. Monah de vocaţie şi de reale aptitudini duhovniceşti, cărturar distins şi sârguincios şi patriot încercat, I. P. Sf. Patriarh Nicodim este mai presus de toate Ierarhul de nesdruncinate convingeri ortodoxe pe care-l reclamă demnitatea de mare răspundere ce a îmbrăcat-o. Semnele acestei ortodoxii le descifrăm din educaţia pe care a primit-o în tinereţe la institutele teologice din ţară şi din pravoslavnica Rusie, din numeroasele şi valoroasele opere pe cari le-a scris, din succesele strălucite cu cari s'a soldat lupta purtată împotriva rătăcirii stiliste şi din atitudinea de-o curată cucernicie pe care a avut-o în toate împrejurările.

„Furii" cari speculează greutăţile prin cari trece Biserica noastră şi pizmuesc silinţele ei înspre mai bine, vor găsi în energia pe care vârsta venerabilă a Patriarhului n'o desminte deloc, un obstacol peste care nu se trece, cu atât mai vârtos cu cât alăturea de I. P. Sf. Sa stă ca un singur om întreg neamul românesc.

Legat cu toate fibrele sufletului Său ales de Biserica pe care bunul Dumnezeu i-a rânduit s'o păstorească de-aici înainte dela înălţimea impunătoare a jeţului patriarhal, I. P. Sf. Nicodim colectează pe de altă parte întreagă simpatia şi preţuirea Românilor ortodocşi de pretutindenea. Figura ninsă de vremi şi de vrednicii a actualului Patriarh este deopotrivă de venerată în România mică de odinioară, ca şi'n ţinuturile întoarse *acasă* la 1918. Episcop al Huşilor înainte de războiu, după mărita isbăvire naţională I. P. Sf. Sa osteneşte ca Arhiepiscop în Basarabia pentru redeşteptarea sufletului românesc din acele părţi. Retras apoi la mânăstirea Neamţu, I. P. Sf. Sa tipăreşte de zor cărţi ziditoare de suflet, isbutind să redea acestei glorioase vetre mânăstireşti strălucirea vremurilor lui Paisie. Pe de altă parte se sileşte — şi isbuteşte — să repună mânăstirea în posesiunea averilor secularizate, dovedindu-se nu numai un om de carte şi de meditaţie, ci şi un gospodar iscusit. După moartea Mitropolitului Pimen, a fost chemat cu o rară însufleţire să ocupe scaunul de Mitropolit al Moldovei şi Sucevei.

Nouă, celor de dincoace de munţi, I. P. Sf. Patriarh Nicodim ne este îndeosebi drag. Legăturile I. P. Sf. Sale cu Ardealul şagunian datează dinainte de răsboiu. Faţă de strădaniile de înălţare a Bisericii ortodoxe ardelene prin cultură teologică, pe cari le desfăşura cu o impresionantă tenacitate Profesorul seminarial dela Sibiu Dr. Nicolae Bălan, I. P. Sf. Patriarh Nicodim a avut o caldă admiraţie, în toată bunăvremea. Lucru care l-a făcut să contribue în chip pozitiv la această operă împreunată cu atâta câştig pentru clerul Mitropoliei Ardealului, publicând mai multe lucrări de valoare în „Biblioteca Bunului Păstor", fiica mai mare a „Revistei Teologice". Prietenia ce s'a statornicit atunci, pentru totdeauna, între aceste două personalităţi de

elită ale vieţii noastre bisericeşti, nu este altceva decât urmarea firească a întâlnirii lor pe liniile aceluiaşi front de luptă, sub flamura aceluiaşi ideal. Roadele ei binecuvântate s'au văzut şi se vor mai vedea. A fost voia Domnului ca alegerea şi proclamarea întru Patriarh a I. P. Sf. Nicodim să fie prezidată şi anunţată Ţării tocmai de vechiul şi marele Său prieten, I. P. Sf. Mitropolit Nicolae al Ardealului.

Laolaltă cu toate conştiinţele ortodoxe din această Ţară, cari îşi dau perfect de bine seama că în fruntea Bisericii ortodoxe române stă astăzi un Ierarh care şi-a închinat întreagă viaţa *numai ei,* noi cântăm astăzi cu o bucurie pe cari cuvintele n'o pot tălmăci îndeajuns:

Pre Stăpânul Patriarhul nostru Nicodim, Doamne păzeşte-l întru mulţi ani!

IN LEGĂTURĂ CU SINODUL DELA FLORENȚA (1439)

— NOTE FUGARE ÎN LEGĂTURĂ CU OPERA LUI SAMUIL KLEIN —

De Iconom-Stavrofor Dr. GH. CIUHANDU
Consilier eparhial

Se împlinesc, în Iulie din acest an, cincisute de ani de când, în sinodul dela Florența, s'a decretat împăcarea dintre Biserica Răsăritului și cea a Apusului, împăcare de tot efemeră, cunoscută sub numirea de „unirea dela Florența".

Incercări de împăcare, dela marea desbinare din 1054 ce mai durează încă spre paguba creștinătății înseși, s'au făcut mai multe. Dintre cele mai vechi, cea dela Florența este cea mai însemnată din punctul de vedere, că într'un sinod, pretins ecumenic sau universal, s'au examinat diferendele doctrinare dintre cele două Biserici și s'a creiat baza aranjamentului unionist cu Orientalii.

Din prilejul unei jumătăți de mileniu ce se împlinește, s'a început deja și la noi, în tabăra apologeților papalității, să se scrie despre marele eveniment, a cărui importanță nu ne poate lăsa impasabili. Mai ales, dupăce rostul sinodului de odinioară se exagerează în chip tendențios pentru Români, militându-se pentru o supunere Scaunului papal, cu provocare la împrejurarea, că unirea dela Florența fusese semnată și de doi reprezentanți ai Bisericii române din Moldova.

Noi, lăsând problema spre deslegare mai de aproape în sarcina bărbaților de specialitate, vom spune aci câteva cuvinte de ocazie numai, referindu-ne la o lucrare în cauză a istoricului dela Blaj, care a fost ieromonahul învățat *Samuil Klein-Micu.*

Manuscrisul acestuia e înregistrat la No. 567 în biblioteca Academiei teologice dela Arad. El are două părți și poartă titlul următor: *„Istoria | împărăcherii întră Beserica Răsăritului | și a Apusului | carea | s'au făcut pe vremea lui Mihail Kerularie | patriarhul Țarigradului și a sobo-*

rului | dela Florenția. | Acum întâiu româneşte făcută şi scrisă de | Samuil Klain dela Sad | din mănăstire sfintei Troiță din Blaj".

Opera aceasta este un manuscris, în format mare 4°, cuprinzând partea I paginile 3—83, (privind anii 1053—1134); iar partea II, cu numerotare nouă, paginile 1—426, tratând după sinodul florentin şi câteva evenimente mai apropiate.

Copia dela Arad a fost gătită, după cum se spune în ea, aici în Arad, dela 20 Iunie până la 14 August în anul 1832 c. n. (calendarul nou). Foaia de titlu e copiată de mâna profesorului arădan *Alexandru Gavra*, despre ale cărui preocupări ca editor al operelor şincai-clainiene am scris şi altă dată.[1] Dânsul, fireşte, a copiat aproape întreg volumul prin acelaş copist, cu un scris îngrijit, pe care l-a controlat şi profesorul Alexandru Gavra, ale cărui notițe se găsesc în copia de care scriem.

Lucrarea în chestiune este opera lui Samuil Klein, care, după cum se vădeşte şi din cuprinsul operei sale, precum şi din unele atitudini ale sale, nu era aderentul ultramontanismului gonitor de profeți naționali din orăşelul Blajului, ci era un *înțelegător* al vremurilor şi al intereselor de viață românească. El era aderentul curentului — să-i zicem — „galican" (în Austro-Ungaria se zicea mai ales pe numirea de: Iosefinism). Deaceea — între altele — a tradus el în româneşte marea operă de Istorie bisericească, după abatele Claudiu Fleury, în 5 tomuri, pe care voia s'o dedice mitropolitului ortodox Ştefan Stratimirovici dela Carloviț.[2] Şi mai mult decât atât: După moartea episcopului ardelean Gherasim Adamovici era bănuit de stăpânire, că vrea să treacă la „neunire" adecă la Ortodoxie, pentru a deveni episcop al Românilor ortodocşi din Ardeal.[3]

Samuil Klein şi-a scris şi „Istoria împărecherii între Beserica Răsăritului şi a Apusului" în acelaş spirit şi s'a folosit de aceleaşi izvoare, „galicane" sau „iosefiniste", cari

---

[1] *A mea*: Episcopii S. Vulcan şi Gherasim Raț, Arad, 1935, pag. 376—384.

[2] Dr. Iacob Radu: Manuscriptele episcopiei unite din Oradea mare, pag. 15 [Mem. Secț. Ist. Ser. III Tom. I. Mem. 6].

[3] Documente şi expunere la *T. Cipariu*: Arhiv pentru filologie şi limbă, 716 sq.

aveau, în concepţia lor, mai mult simţ pentru adevărul istoric şi mai puţină preocupare pentru dogma şi cultul puterii centraliste a papalităţii.

Nu ne putem opri, mai deaproape, şi la partea I a lucrării sale, în care tratează despre desbinarea bisericească din veacul XI (1054). Ci, din prilejul anatemei, pe care solii papali, în frunte cu intolerantul cardinal Umbert, au depus-o la 16 Iulie pe altarul bisericii Sfintei Sofii, — numai atâta vom reproduce: „Adevărat despre amândouă părţile, patimă, mânie şi ură se vede, (dar) nici se cădea, ca acei soli în biserica sa (a patriarhului ortodox), şi în scaunul său să afurisească pe un patriarh, de carele putea vedea, că cu aceasta nu-l vor aduce la unire, ci mai tare îl vor întărâta" (*Manuscris*, pag. 34).

In vederea împlinirii celor cincisute de ani dela sinodul Florentin, şi că sinodul acesta nu-l avem înfăţişat în româneşte decât numai în menţionatul manuscris al lui Samuil Klein — socotim că e cuviincios lucru să ne ocupăm de problemă, fie şi numai sumar, — până să ne deie vr'unul din istoricii noştri bisericeşti istoria sistematică a acelui sinod, sau până să se tipărească cel puţin manuscrisul şincaian.[1]

Cuprinsul acestuia în 52 §-e, este următorul: *1.* Grecii gândesc ca să facă săbor a toată lumea (pag. 1). *2.* Părinţii săborului dela Vasilea[2] trimit soli la Greci şi-i cheamă la săbor în Vasilea: 2. *3.* Tomnelele[3] latinilor dela săborul din Vasilea cu Grecii despre săbor: 4. *4.* Solii Grecilor să lasă să între în săbor şi să întăresc tomnelele lor: 6. *5.* Solii papii la Ţarigrad: 12. *6.* Papa vrea să mute airea săborul dela Vasilea: 16. *7.* Grecii la Veneţia vin: 19. *8.* Impăratul întră în Veneţia: 22. *9.* Impăratul, din Veneţia merge la *Feraria (Ferrara)*: 24. *10.* Patriarhul vine la Feraria: 25. *11.* Papa se sfătueşte cu Grecii despre începutul săborului: 28. *12.* Articulii de care era întrebare: 30. *13.*

---

[1] După copia altui manuscris şincaian dela Arad, am o copie a volumului IV din istoria [de 4 volume] Românilor. Acest volum priveşte istoria Bisericii româneşti din Ardeal, ce ar merita să fie publicată şi ea. Am dori să găsim un editor.

[2] Basilea, Basel.

[3] Tomnéle — tocmele, tratative, învoieli.

Adunarea Grecilor cu Latinii în beserica sfântului Gheorghie: 30. *14.* Inceputul săborului dela Feraria: 36. *15.* Intrebarea între Greci şi Latini de Purgatorium: 36. *16.* A săborului dela Feraria şăderea (şedinţa) întâi a Grecilor cu Latinii: 41. *17.* Şederea a doua dela Feraria: 46. *18.* Şederea III d. F.: 4. *19.* Şederea IV d. F.: 49. *20.* Şederea V d. F.: 50. *21.* Şed. VI: 52. *22.* Ş. VII: 55. *23.* Ş. VIII: 59. *24.* Ş. IX: 61. *25.* Ş. X: 63. *26.* Ş. XI: 64. *27.* Ş. XII: 68. *28.* Ş. XIII: 71. *29.* Ş. XIV: 72. *30.* Ş. XV: 74. *31.* Papa zice Grecilor, ca să voiască şi ei a să muta săborul la *Florenţia*: 77. *32.* Şederea a XVI şi mai pe urmă la Ferrari: 79. *33.* Papa şi Grecii merg în *Florenţia*: 80. *34.* Şederea I dela Florenţia: 82. *35.* Şed. II dela Flor.: 84. *36.* Şed. III dela Florenţia (în rând a XIX): 120. *37.* Şed. IV dela Flor. (în rând a XX). *38.* Şed. V Flor. (în rând XXI): 145. *39.* Şederea VI Florenţia (în rând XXII): 177. *40.* Şed. VII Flor. (în rând XXIII): 193. *41.* Grecii se sfătuesc între sine: 230. *42.* Şed. VIII (î. r. XXIV): 236. *43.* Şed. IX (î. r. XXV) şi cea mai de pe urmă: 240. *44.* Grecii se tot sfătuesc pentru unire: 250. *45.* Papa, prin cardinali, răspunde Grecilor: 264. *46.* Latinii, scrisă trimit Grecilor mărturisirea credinţei sale despre Duhul sfânt: 274. *47.* Impăratul merge la papa: 288. *48.* Papa grăeşte cu împăratul: 294. *49.* Grecii grăiesc cu papa şi cu ei: 296. *50.* Impăratul îndeamnă pre Greci la unire: 305, *50.* (a II-a oră) Sentenţia Patriarhului, a împăratului şi a celorlalţi Greci: 314. *51.* Grecii se unesc: 330. (fără numerotare) Sentenţia cea mai de pre urmă a Patriarhului: 344. Hotărârea sf. şi a toată lumea săbor dela Florenţia: 377. Impăratul cere să poată Grecii de obşte slugi liturghie în beserică: 405. Grecii la Ţarigrad: 416.

Intr'un articol informativ ca cel de faţă, n'avem intenţia să intrăm, nicidecât, mai deaproape în expunerea faptelor petrecute în legătură cu sinoadele dela Ferrara şi Florenţa, şi mai puţin să ne referim la hotărârea unionistă dela 1439 din punct de vedere doctrinar şi istoric.

Un lucru însă, totuşi, se cere să-l indicăm aci: Creştinătatea întreagă era într'o mare fierbere, încă de mai 'nainte de începutul veacului XV. In Răsărit se ridica tot mai ameninţătoare primejdia Semilunei, care îndemna Bi-

zanţul politic să recurgă la expedientul „religios" al reunirii Bisericilor, prin ceeace nădăjduiau împăraţii din Bizanţ să obţină concursul politic şi militar al Apusului împotriva Turcilor. Iar în Apus, de pe urma multiplelor abuzuri ale papalităţii şi a desfrâului din viaţa Clerului apusean, începuseră fermentaţiile revoluţionare şi de răzleţire (ivirea de secte, mai apoi a reacţiunii Protestantismului), iar concomitent cu acestea se iveau şi năzuinţele de *restaurare* — in capite et membris — a Bisericii apusene. Aceasta fu nota sinoadelor convocate, pe rând, la Pisa, Constanţa şi Basilea sau Basel (1409—43) şi mai apoi la Ferrara şi Florenţa (1438—39). In vremea acelor sinoade exista şi tendinţa de-a reforma însuşi sistemul papal, reducându-i aspectul şi forţele centralizante şi absolutiste, pentru a repune Biserica sub autoritatea sinodală de odinioară.

Aşa fiind, vom înţelege bine dece Samuil Klein ne spune, la începutul istoriei despre sinodul Florentin, următoarele: *„Papa pururea să mânca cu soborul dela Vasilea... cum ar putea să-l strice şi să-şi ridice puterea sa peste toată beserica, ca el, unul, să fie monarh, adecă singur stăpânitorul peste toată beserica creştinească. Insă văzând că nimic nu poate isprăvi, de nou au trimis soli la Ţarigrad, chemând pe Greci, ca să vie la sobor..."* (*Ms.* pag. 9). „Iar după aceasta papa, cu părinţii din săborul dela Vasilea *mai tare se sfădea, vrând unul altuia să strice sfaturile*" (*Ms.* pag. 11).

Raportul dintre sinodul dela Basilea şi papa se vădeşte deplin din următoarea scrisoare a acestui sinod, adresată papei Eugen IV: „Precum *o* biserică sfântă, *săbornicească* iaste,[1] aşa nu poate să fie fără numai *un* săbor a toată lumea, care represintă toată beserica cea sfântă şi săbornicească. Drept aceia fiindcă acest săbor iaste după lege adunat, adevărat iaste, că *pânăce iaste*[1] acest săbor, nici întru acest loc nu poate să fie alt săbor. Drept aceia, *oricine va îndrăzni*, ca până iastă aici săbor, într'alt loc să facă vreo adunare supt nume de săbor a toată lumea, să face vinovat; că *nu săbor al săborniceştii beserici, ci adunare* shis-

---

[1] Este — in înţelesul de: există

maticească *face*. Aceasta scrisoare s'au dat în 15 zile a lui Martie în anul 1438." (*Manuscris*, pag. 18).

Cu tot protestul acesta, papalitatea — care trecuse şi ea prin criza unei robii de 70 ani, la Avignon (1305—77), încât într'o vreme existau trei papi deodată — reuşi să deschidă sinodul dela Florenţa, care ţinu prima sa şedinţă la 26 Februarie 1439, în Joia din a doua săptămână a Păresimilor.

Până în 24 Martie, — care fu ziua de Marţi din săptămâna sfintelor Patimi, — se ţinură, de tot, nouă şedinţe, fără să fi încetat nici sinodul dela Basilea. Şi, cum luările de contact între Greci şi Latini erau greoae, şi mai ales înţelegerea dintre ei era prea dificilă, în aceea zi împăratul Ioan VII Paleologul merge din nou la patriarhul Iosif II, „nevoindu-se ca să aşeze lucrurile" şi „să muncea a pune sfârşit disputaţiei şi lucrului; *că silea pre Arhierei ca să primească unirea.*" (*Ms.* 250).

A doua zi, în Mercurea sfintelor Patimi, s'a adunat Clerul, pentru a se sfătui, la Patriarhul care era aşa de bolnav, încât în Sâmbăta următoare i s'a slujit sfântul maslu (*Ms.* 253). In Vinerea luminată (2 April), împăratul şi clerul său, întrunindu-se la sfat, hotărăsc să trimită o delegaţie la papa, stătătoare din „arhiereul Rusiei" (Isidor) şi „al Nicheei" (Visarion) şi doi purtători de cruce şi marele hartofilax şi marele eclesiarh. Papa li-a făcut Grecilor reproş: „voi, dela început, cu lene faceţi acest lucru şi perdeţi vremea înzădar..." (In realitate, ei şovăiau de a încheia unirea). După aceasta a urmat o nouă consfătuire cu împăratul, după care, în Dumineca Tomii a fost trimisă din nou delegaţia la papa (*Ms.* 254—263). Mai apoi merge însuşi împăratul la papa; iar după aceea Clerul grecesc, fără patriarhul şi fără de împăratul. Se redau discuţiile dintre ei (*Ms.* 296—305), pentruca apoi şi împăratul să intre din nou în acţiune, îndemnând pe ai săi la „unire": „Drept aceia trebuie să luaţi aminte ca, de poate fi fără de păcat această unire, să nu vă feriţi de ea, şi aşa să ne lipsim de atâta bine. Că împărăcherea Bisericilor şi iaste, şi să zice lucru groaznic; şi cel ce împedecă aceasta cucernică unire, mai tare ca Iuda vânzătorul să va osândi..." (*Ms.* 307—8).

După atâtea ezitări ale Grecilor şi după atâtea stăruinţi ale împăratului, ca şi sub presiunile papale, întru cât papa ameninţa şi cu retragerea subvenţiilor de întreţinere a Grecilor la sinod, lumea se apropia, încet, de sfârşitul tratativelor. In 3 Iunie, Mercuria, se ţine o nouă întrunire a arhiereilor greci cu împăratul, la patriarhul. Impăratul solicită bătrânului patriarh, bolnav încă şi slăbit, să se pronunţe; el se declară (9 Iunie) de acord cu explicaţiile dogmatice ale Apusenilor despre „Filioque"; dar mitropolitul Marcu din Efes, Sofronie din Anchial, dimpreună cu alţii se împotrivesc categoric. Intre împotrivitori, se găsea şi „despotul" Dimitrie, fratele împăratului şi solul Gheorghienilor, care, pentru a nu iscăli învoiala de unire, a plecat la „Ţarigrad", dimpreună cu „Ghemist Pleton, carele atunci era mare filosof, şi cu Gheorghie Scolarie" (*Ms.* 329—30).

Patriarhul, slăbit, moare în curând după ce se pronunţă pentru primirea explicaţiilor dogmatice apusene; iar în 6 Iulie — mort fiind deja patriarhul şi fără să se fi ales alt patriarh, — se întrunesc Grecii şi Latinii, la 6 Iulie, pentru a se semna şi publica hotărârea de unire (*Ms.* 376—388).

Decretul de unire se redactează în două limbi: în latineşte e semnat de papa şi ai săi; în greceşte, de orientali, în frunte cu împăratul (căci patriarhul era mort şi nu avea urmaş).

Intre aceştia din urmă era şi semnătura: „*Damian* smerit mitropolit al Moldo-Vlahiei, şi namesnic al Sevastianului: îndestulat am iscălit." Mai figură şi a doua iscălitură românească: „*Constantin protopop,* şi namesnic al Moldo-Vlahiei, am iscălit..."

Dar lucrurile nu erau deplin aranjate numai prin semnarea decretului „unionist" şi prin publicarea lui oficială la liturghia slujită de papa cu Orientalii, deşi sinodalii, cum înşişi spuneau, „...am sărutat genunchele şi dreapta papii, şi ne-am închinat între noi, unul pre altul îmbrăţişând, cu sfintele odăjdii îmbrăcaţi şi am iscălit şi noi cu mâna noastră..." (*Ms.* 395).

Latinii, triumfători acum asupra Grecilor, continuă — cel puţin manuscrisul de care ne servim, la *acest* loc, după 6 Iulie 1439 situiază — o seamă de nedumeriri faţă de

Orientali: „de ce pun aceştia „părticici" (părticele, miride) dela proscomidie? de ce pleacă ei capul la vhodul mare, până nu-s sfinţite darurile? de ce toarnă apă caldă în potir? de ce zic „Şi unul din ostaşi... a împuns şi îndată a ieşit sânge şi apă"? de ce — „şi venind steaua..."? de ce nu miruesc arhiereii? de ce nu ung morţii cu unt de lemn? de ce nu se ispoveduesc preoţii şi episcopii înainte de a face liturghie? de ce păstrăm „epicleza"? de ce despărţim căsătoria? de ce nu se alege, încă în Florenţa, patriarh în locul celui mort? etc. (*Ms.* 395—7).

O împotrivire ortodoxă, însă, totuşi se mai menţinea, prin unii cari fugiseră pentru a nu iscăli, şi prin mitropolitul Efesului, Marcu Eugenicul, care rămăsese pe loc.

De împotrivirea aceasta, cunoscută şi din altă parte, a ţinut seamă şi papa Eugeniu IV. Astfel când dânsul a aflat, că Marcu dela Efes îşi denegase semnătura, a spus-o limpede: „*Aşadar, nimica n'am făcut*" (*Ms.* 406).

Marcu Efeseanu ajunge şi în faţa papei, care, din pricina atitudinei sale, îl ameninţă cu pedepse; dar el se apără şi se împotriveşte energic (*Ms.* 411).

Rezistenţa ortodoxă, desfăşurată la Florenţa, a prins consistenţă mai ales dupăce „sinodalii" din Orient s'au întors la vetrele lor. Ei au plecat din Florenţa în 26 August (1439); în 6 Septemvrie ajung la Veneţia; în 11 Octomvrie pleacă de acolo şi la 1 Februarie 1440, Grecii ajung la Constantinopol. „Cei dela Ţarigrad foarte urât şi neomeneşte", i-au primit, ca pe nişte trădători; iar însuşi Marcu Efesieanul, marele potrivnic al unirei, scrie o enciclică tuturor patriarhilor şi episcopilor Răsăritului, împotriva dogmei „Filioque" (*Ms.* 419; 423).

Reţinem, după acelaş manuscris, următoarea subliniere caracteristică, făcută de Samuil Klein: „...**în ce zi s'au făcut unirea la Florenţia,** *într'aceea zi părinţii latineşti cei din săborul din Vasileia au pus jos (l-au depus) din papie pe Evghenie...*" papa Romei (*Ms.* 417—18).

De altfel, din istoria universală bisericească e bine ştiut, cum Biserica grecească din imperiu — „ţărigrădenii" erau mai bucuroşi să vază stăpânirea, peste ei, a Semilunei, decât

a tiarei papale — cea rusească şi cea românească, cari participaseră la sinodul florentin, se lepădară una după alta de unirea cu Biserica papală. Mitropolitul Damian al Moldovei s'a lepădat mai apoi, printr'un împuternicit, coleg grec, la sinodul din Constantinopol (1450).[1] Dimitrie Cantemir ne spune despre acest Damian, că era „un *om simplu şi puţin deprins cu sfintele scripturi, care s'a lăsat a se amăgi prin promisiunile papei,* că-i va da al şaptelea scaun, împreună cu alte onoruri, *şi a subscris toate decretele mincinoase ale acelui conciliu, deşi solii lui Alexandru cel bun, Domnului Moldovei, cari erau cu el, au protestat, să nu subscrie*".[2] Şi-atunci, ne întrebăm cu bun temeiu:

— *Ce contează semnăturile româneşti, luate în sinodul dela Florenţa? Şi cu ce temeiuri crede cineva că ar putea trage, din acele semnături, oarecari consecinţe aplicative pentru zilele noastre*?

*

Manuscrisul ce am menţionat, mi-o spune el însuşi, în titlul său, că e lucrare proprie a călugărului dela Blaj: „acum întâiu româneşte *făcută şi scrisă* de Samuil Klein".

Lucrarea însaşi, în mare parte, e reproducerea deliberărilor dela cele două sinoade (Ferrara şi Florenţa) şi, din acest punct de vedere are o valoare documentară. N'am avut la îndemână izvoare, cu al căror ajutor să fi putut face oarecari controlări şi confruntări (de aceea am şi trecut sumar peste cuprinsul manuscrisului, scoţând la iveală numai puţine informaţii).

In manuscris găsim (pag. 425—6) o observare a autorului însuşi, care ne lasă să presupunem că în expunerea sa de până la acel loc, s'a restrâns numai la utilizare de izvoare, cu cari operase. De aceea, la sfârşitul manuscrisului ne spuse următoarele:

„Acum iubite cetitoriule cu mare poftă vei aştepta, ca precum *în cele mai dinainte m'am făgăduit, să spuiu şi eu părerea mea despre săborul acesta:* oare poate-să

---

[1] Eus. Popovici — Atanasie Mironescu: Istoria bisericii univ. (ed. II) vol. III. pag. 169.

[2] D. Cantemir: Descrierea Moldovei, Buc. 1875, pag. 158.

zice *săbor legiuit, și adevărat a toată lumea*, și de ce crezământ iaste vrednic. Eu aceasta în vremea sa, de-mi va da Dumnezeu viață, sănătate, și îndemnare, *mai jos aici voiu pune*".

Se vede, că autorul — pe care-l remarcasem mai sus ca un neîncadrat în ultramontanismul blăjan dela sfârșitul veacului XVIII — își avea nedumeririle sale, și chiar „părerea" sa proprie, pe care voia s'o adaogă ulterior manuscrisului înfiripat cu concursul izvoarelor despre decursul celor două sinoade numite.

Dacă Samuil Klein era un încadrat în sistemul oficial ultramontan — ceeace nu se poate admite nici din alte temeiuri, — desigur că avea o situație foarte ușoară: de a fi putut încheia manuscrisul său cu câteva fraze *aprobătoare* la adresa ecumenicității celor două sinoade. In asemenea caz, el nu ar fi deschis și n'ar fi lăsat să rămână *deschisă* chestiunea de *îndoială* asupra legitimității și mai ales asupra ecumenicității acelor două sinoade. Așa însă, cum și-a încheiat provizor manuscrisul, nu-l putem înțelege decât de acord cu el însuși, că nu le recunoștea celor două sinoade caracterul legal-canonic și de ecumenicitate indiscutabilă.

Așa putem deduce, deci, din nota finală citată, că Samuil Klein dorea să revină, la vreme cu prilej și cu răgaz, și să-și complecteze manuscrisul, neputându-se identifica întru toate cu deliberările și concluziile sinodale.

Nu putem ști dacă Samuil Klein și-a încheiat lucrarea în chestiune. Un lucru e sigur însă: că profesorul arădan Alex. Gavra n'a avut exemplar încheiat atunci când gătea copia aflătoare astăzi în Arad probabil după exemplarul din biblioteca episcopiei unite dela Oradea.[1]

In orice caz, e o mare pagubă pentru cultura românească și pentru viața noastră religioasă, că nici această operă din șirul celor ale marilor istorici prigoniți de Blajul

---

[1] Dr. Iacob Radu [o. c. pag. 15] nu dă informații și nu citează măcar nici titlul complect al acestei opere clainiene, care displace așa de mult uniților. Spune numai atâta, că e un volum în 4⁰ de 96+419 pagini, autograf, cu litere cirilice. Manuscrisul-copie dela Arad are, cum spuneam, 83+426 pagini, iar după pag. 83 are cinci pagini goale.

episcopului Ioan Bob nu a fost tipărită, şi *că mai întârzie, peste tot, publicarea acestor opere istorice, şincaiclainiene.*

De aceea, acum, celorce ne ispitesc în numele aniversării sinodului dela Florenţa, le-am face sugestia următoare:

Să tipărească mai întâi de toate „Istoria împărăcherii Bisericii şi a sinodului florentin", scrisă de Samuil Klein, şi Istoria Românilor de acelaşi, mai ales volumul IV, care cuprinde în sine „Istoria bisericească a Episcopiei româneşti din Ardeal". Doar în aceste lucrări vom găsi oarecari puncte de orientare şi de — apropiere, cel puţin între Români deocamdată. Căci prea sunt dureroase rănile desbinării româneşti, până să ne putem gândi la o împăcare bisericească universală.

Decât că nici aşa nu prea nădăjduim — cel puţin pentru moment nu — începuturile mult doritei împăcări generale bisericeşti.

Din simplul motiv că, încât îi priveşte pe ceice ne fac poftiri în spiritul sinodului florentin, ei înşişi întâi de toate, se complac într'un raport de nelămurire şi de neconsecvenţă sub raport dogmatic. Iată cum: Sinodul florentin a fixat norma aşa numită a unirilor, sau a revenirii la legături cu papalitatea **numai** *în* **patru puncte** *dogmatice*, binefixate: primatul papal jurisdicţional, „Filioque", azima şi purgatorul.[1]

Şi, faţă de acest număr precis de dogme diferenţiale puse în 1439 la baza legămintelor unioniste din veacurile de mai apoi, blăjenii noştri, în sinoadele lor dela Blaj, din 1872, 1882 şi 1900, au mai primit *toate dogmele papismului,*[2] până la cele mai proaspete. Şi-atunci, suntem în drept să ne întrebăm, nedumeriţi, şi să-i întrebăm: In asemenea împrejurări, mai ştiu, oare, ei, blăjenii înşişi, de capul lor,

---

[1] Vezi: Conciliulu Provincialu Primu alu provinciei bisericesci greco-catolice de Alba-Iulia şi Făgăraşiu ţienuta la anulu 1872. Edit. II Blaşiu 1886, pag. 5—7.

I. Moldovanu (Acte sinodali, tom. I pag. 33—34) încă spunea: Uniunea noastră cu biserica r. cat. *este şi va rămânea în seculi* numai dogmatică, *în cunoscutele patru puncte.*

[2] Ibid. pag. 9: „...primind... *toate* câte le primeşte şi crede" Biserica Romei, şi „mai vârtos acele patru puncte...".

ce cred cu adevărat şi mai ales *ce trebue să crează în baza formulei sinodului florentin?!*

Un lucru e sigur: *Biserica ortodoxă,* — reînviată, şi în conştiinţa unui patrimoniu duhovnicesc cu adevărat ortodox, moştenit de prin veacuri în toată puritatea în care l-a mărturisit oarecând şi Roma până a nu fi căzut în robia papalităţii, — *nu va intra, niciodată, în servitutea cuiva, nici măcar sub formula florentină a celor patru puncte dogmatice.*

Teologia ortodoxă, prin rostul învăţatului teolog rus din veacul al XVIII, arhiepiscopul Teofan Procopovici, care a scris o strălucită monografie despre Duhul sfânt (Tractatus de processione Spiritus sancti, Regiomonti, 1774) şi-a spus cuvântul de osândă asupra sinodului florentin,[1] că *Duhul sfânt n'a fost de faţă la acel sinod!*

Marele canonist al Bisericii ortodoxe, care a fost episcopul sârb Nicodim Milaş, încă a constatat, din punct de vedere al Dreptului canonic-bisericesc oriental, că formula „unirilor", inventată de sinodul florentin, e ceva imposibil,[2] ce nu poate fi susţinut cu vr'un temeiu.

Cât pentru papalitate, dela sinodul florentin încoace, ea s'a abătut şi mai mult, prin multe de toate, dela patrimoniul ortodox, încât să nu ne poată inspira dragostea şi încrederea unei restabiliri de unitate în afară de orice indoială şi greşală.

De aceea, noi Orientalii dreptcredincioşi — şi cu adevărat „catolici" prin păstrarea curată a moştenirii de totdeauna a Bisericii lui Hristos — nu avem nici un temeiu de a ne nelinişti, nici de aniversarea sinodului florentin, pe care ni-l flutură azi înaintea ochilor aceia cari, ei înşişi, au ieşit din regula lui dogmatică de patru puncte, pentru a urma, cu ochii închişi, aberaţiile papalităţii.

De ce deci i-am lua în serios cu invitaţiile lor de a merge spre staulul papismului, pe puntea celor două *semnă-*

---

[1] Teoph. Procopovitsch: Christiana orthodoxa Theologia, Regiomonti, 1773 I 402. [V. la Pichler: Gesch. des Trennung, Tom. II. München 1865 pag. 306].

[2] Dr. Nikod. Milasch: Das Kirchenrecht der morgenländ. Kirche. Mostar, 1905, pag. 720.

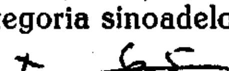
turi româneşti dela sinodul florentin, cari au fost retractate — se ştie precis de ceea a mitropolitului moldovean Damian, iar cea a protopopului Constantin, ce vigoare mai putea să aibă, nici atunci şi nici pentru cei de azi, dupăce se lepădase şi mitropolitul Damian de sinodul florentin?!

Nu vom părăsi cărările Domnului şi moştenirea Lui, după invitări amăgitoare.

Dar răspunsul nostru nu sună, în cele din urmă, uneltelor dela Blaj ale papismului, cărora *nu le recunoaştem calitatea de a ne face asemenea invitări.* Biserica românească de azi are — şi fără de interpuşii cari se obtrud în cauză şi cari au făcut, de peste un sfert de mileniu, pe ienicerii ortodoxiei româneşti, iar azi pe agenţii provocatori ai papalităţii, — destulă înţelegere pentru a sta direct de vorbă cu Biserica Romei, când va fi sosit, dela Dumnezeu, vremea mult doritei împăcări.

Dar şi până atunci, credincioşi moştenirii noastre ortodoxe, ne reamintim, nouă înşine şi celor ce ne ispitesc pe noi, un cuvânt pe care-l rostise Mihai-Viteazul, la adresa papei Clement al VIII-lea, care-l invitase să treacă la romano-catolicism. Mihai, „strâmbând din nas, indignat că acesta cutează să atace şi defaime credinţa pe care o mărturiseşte el", a răspuns sfătuind pe papa, ca *„părăsind el rătăcirile italice, să se întoarcă,* dimpreună cu poporul său creştin, *la adevărata comunitate a Bisericilor greceşti..."*[1]

Despre „rătăcirile italice" glăsueşte şi Petru Maior în al său „Procanon" de o pură ortodoxie, combătând „monarhia papei", pe cea eclesiastică şi pe cea politică deopotrivă, inclusiv pretinsa infailibitate papală, pe care o numeşte cimilitură băbească. Iar cât despre sinodul florentin, însuşi Petru Maior ni-o spune limpede, că-l pune în categoria sinoadelor „lăpădate" din rândul celor universale.

E vrednic acest pasaj să-l reproducem aci, de încheiere: „Intru acest număr (al sinoadelor fără caracter universal sau ecumenic) pun şi soborul dela Florenţia, carele zic, măcar vei socoti adunarea (convocarea) lui, măcar curgerea

---

[1] I. Lupaş: Studii, conferinţe şi comunicări istorice, Buc. 1928, pag. 117—118 [după Ştefan Szamosközi, în Monumenta Hung. Historica, Scriptores, XXVIII. p. 75] reproduce informaţia în latineşte.

(decursul), măcar urmarea, *pe lége şi a toată lumea nu se poate numi; căci adunarea despre partea Grecilor au fost, nu pentru dragostea şi cercarea adevărului, ci pentrucă să poată căpăta împăratul, unindu-se, ajutorul dela Papa asupra Turcilor.* Aceasta o arată din *făgădaşele şi legăturile, de să va face unire.* Iar curgerea soborului au fost cu spaimă, *zicând papa,* că de nu se vor uni Grecii, se vor supăra Craii Apusului; ba încă zice că nu ştie cum s'ar putea întoarce acasă: „Mă mir (zice papa în sesia 25. list. 599), *ce folos veţi avea voi de dejghinare* (desbinare, neunire); că de va fi (înţelege: desbinare şi pe mai departe), *cum or lua-o acesta prinţii apusului? Cât ne vom supăra noi? Ba cum voi vă veţi întoarce la patria voastră? Dar, de să va face unire,* şi Craii apusului şi noi toţi mare bucurie vom avea şi *de mare ajutoriu vouă vom fi...*"[1]

Credem că prin aceste lămuriri şi prin ale unitului Petru Maiór — *în al căror spirit şi-ar fi încheiat* şi Samuil Klein a sa istorie citată — ne-am edificat deplin asupra unirii florentine şi asupra comemorării acelui sinod.

[1] Procanonul, ediţia C. Erbiceanu, pag. 83—4.

DECE NU S'A PUTUT FACE UNIREA BISERICILOR LA FLORENŢA?

CONSIDERAŢII ISTORICE CU OCAZIA IMPLINIRII A 500 DE ANI (6 IULIE 1439—1939) DELA SINODUL UNIONIST DELA FLORENŢA

De Dr. TEODOR BODOGAE

Cercetătorii apuseni se miră cât de puţin cunosc ei Orientul. Nici în epoca sinoadelor ecumenice ei n'au găsit cu cale să ia parte în măsură mai mare la viaţa ecumenică a Răsăritului. Nici un papă n'a luat parte vre-odată personal la vre-un sinod din Orient. Au trimis doar clerici, uneori destul de puţin cunoscători în cele sfinte. Apocrisiarii pe cari i-au avut cu întrerupere în Constantinopol puteau aşa de puţin să facă cunoscut sufletul oriental în lumea apuseană.[1] Au trebuit să vie cercetările mai nouă ale bizantinologilor şi chiar ale unor institute catolice şi anglicane ca sufletul bizantin de pe vremuri să fie descoperit ca ceva de tot nou şi de admirat pentru lumea apusului.

Nu e mai puţin adevărat că şi pentru lumea Orientului a rămas la rândul său şi Apusul destul de necunoscut. In mândria culturii lor bimilenare chiar grecii creştini de prin anii 1000 numeau „barbari" pe confraţii lor apuseni ca şi Elinii păgâni, pentru care orice alt neam era „barbar". Iar decând cu mutarea capitalei dela Roma la Bizanţ, împăraţii s'au amestecat tot mai mult în trebile bisericii încât s'a ajuns ca un Isaac Anghel să poată spune că deodată cu ungerea, împăratul primeşte şi puterea supremă în treburile bisericeşti.[2] Deaici apoi acel cezaropapism de care în mare măsură au dreptate apusenii să acuze Biserica din

[1] Hefele-Leclercq: Histoire des Conciles IV, 2 Paris, 1911, apendice X p 1424—1442, articol scris de H. Leclercq.

[2] Zaharia a Lingenthal: Jus greaco-romanum, III [Lipsiae 1857] p. 516. Döllinger: Geschichte und Kirche hrg. von Bernhart München 1926 p. 32—4.

epoca bizantină.[1] Sigur că deja dela finea sec. VI imperiul de Răsărit devine bizantin în toată firea, introducând limbă greacă şi adoptând un stil de viaţă spirituală de care deja apusul începuse a se deosebi atât de mult. Amestecul prea mare al împăraţilor bizantini în treburile bisericeşti, încât s'a ajuns uneori să se confunde problemele religioase cu cele naţionale, sigur că n'a întârziat a-şi arăta şi urmările sale rele. Căci dacă religiozitatea unui Iustinian ne-a dat până şi hotărîri dogmatice, iar cultura unui Vasile Macedoneanul ne-a dat înţelepte legiuiri prin care însăşi viaţa statului se încreştina confundându-se uneori cu viaţa harică a Bisericii, nu trebue să uităm că unii din împăraţi au ajuns să aşeze şi să depună după placul lor pe episcopi şi patriarhi.[2] Aceasta a făcut ca adeseori şi mai ales în timpul sinoadelor de unire dela Lyon (1274) şi Florenţa (1439) — ierarhii bisericii bizantine să trebuiască să asculte de porunca împăratului, totdeauna mânat şi de interese politice.

Dar şi altfel Apusul a fost totdeauna destul de deosebit de Răsărit. Preocupat mai mult de aspectul practic, de organizare şi de progres până şi în materie de dogme, fiind favorizat şi de împrejurări externe, catolicismul s'a întărit şi desvoltat în extern foarte mult. Ca unul pe care îl preocupau puţin problemele mari de înţelegere a tainelor descoperirii creştine şi care nu se putea frământa adânc ca orientalul în legătură cu marile adevăruri metafizice, apuseanul ducea o viaţă aparte, mai mult sau mai puţin burgheză. Arhitectonica vieţii lui se desenează prin simplitate, prin linii drepte. Deaceea el nici nu putea înţelege de ce în orient au apărut atâtea erezii şi au fost atâtea frământări dogmatice, ba a crezut şi parcă mai crede şi azi că aceasta constitue un defect.[3] El nu înţelege de ce se prind

---

[1] H. Gelzer: Verhältnis von Kirche und Staat in Byzanz. in „Hist. Zeitschrift" Leipzig 1901 p. 202—239. A. Pichler: Gesch. der Kirchlichen Trennung I (Munchen 1864) p. 213 etc, 405—420

[2] Gelzer: Verhältnis... p. 238.

[3] Aşa scria la 1053 cardinalul Humbert patriarhului Cerularie, numind Biserica greacă o adunătură de shismatici şi de eretici, o sinagogă a lui Satan, dupăce cu destulă ignoranţă şi cu multă patimă (vezi „Echos d'Orient" Oct. Déc. 1937 p. 447 şi urm.) enumeră la greci nu mai puţin de 90 de erezii. Cf. Migne, Patr. Lat. tom. CXLIII col. 747—9.

aşa de tare ochii orientalului de cer, de ce priveghierile şi slujbele răsăritene sunt aşa de lungi în bisericuţele mici şi întunecoase ca şi adâncurile tainelor dumnezeeşti. Pentru apusean rămâne strein extraordinarul interes pentru problemele religioase pe care-l vădeşte orientalul. Nu-l poate înţelege de ce posteşte şi se roagă aşa aspru. Şi mai ales nu poate înţelege cât de mult s'amestecă Dumnezeu în viaţa orientalului. Rugăciunea mistică a „numelui lui Iisus" care urcă prin contemplaţie şi smerenie sufletul călugărului oriental până la realitatea personală şi ipostatică a lui Dumnezeu şi la unirea cu El, este privită de scolastica schematică şi rigidă a unui Varlaam ca şi de urmaşii lui spirituali de azi, drept o rătăcire, dacă nu chiar o practică de vrăjitorie şi de sectarism îngust. Apuseanul nu înţelege că în Răsărit dogmele Bisericii sunt experienţe adânci de viaţă duhovnicească şi deaceea schimbarea lor — chiar şi a unor practici religioase mai puţin importante decât Filioque, azima şi altele — însemnează o părăsire a vechii orbite de viaţă întru Hristos, cu aceeaş credinţă, aceleaşi obiceiuri, aceeaş hrană liturgică a trăirii în Dumnezeu. Apusenii justificau adaosul lui Filioque la simbol ca un supliment explicativ câtă vreme Marcu Eugenicul spunea la Florenţa că un asemenea adaos aduce după sine în mod necesar o despărţire a Bisericilor, căci o asemenea îndrăsneală dogmatică însemnează o bruscare a întregii vieţi ecumenice de unitate în credinţă şi a sfinţeniei adevărului stabilit în sinoade.[1]

Cine nu cunoaşte mai deaproape viaţa spirituală a Bizanţului sigur că poate spune că întreaga biserică răsăriteană a rămas împietrită în formele ieratice ale dogmelor vechi. Sigur că în parte această observaţie este adevărată. Dar această nesporire a izvoarelor şi formelor de viaţă creştină însemnează tocmai rămânere în aceeaş albie stilistică şi religioasă, care prin toate vitregiile vremii, a reuşit

[1] Mansi: Concil. ampliss. coll. XXXI, col. 527 şi urm. Hefele-Leclercq: Hist. des Concilles VII, 2, p. 976 etc. Vezi şi argumentarea în acest sens (dogma este şi experienţă duhovnicească) în Migne Patr. Gr. CII, col. 727—732 In traducere românească la T. M. Popescu în „Studii Teologice" 1930 p. 62—8 Vezi şi Bulgakoff: Ortodoxia [trad. N. Grosu] Sibiu 1933, p. 193 etc.

(cel puţin la credincioşii din Europa orientală) să le păstreze unitatea dogmatică a ecumenicităţii şi chiar fiinţa naţională.[1]

S'a recunoscut, şi din tabăra romano-catolică şi din cea ortodoxă, că motivele care au dus la shismă au fost de natură politic-bisericească. Marele istoric al evului mediu Walter Norden[2] rezumă cauzele shismei la următoarele puncte:

a) încorporarea papalitaţii la imperiul lui Carol cel Mare (800).[3]

b) conflictul pe chestia Bulgariei dintre papa Nicolae şi urmaşi lui pe deoparte şi Fotie pe de alta.

c) anexarea papalităţii la imperiul lui Otto cel Mare (ceva înainte de anii 1000) şi în sfârşit

d) pătrunderea — sub influinţa reformei clunyacenze — a papalităţii în teritoriul Italiei sudice, unde s'a ciocnit de interesele imperiului şi patriarhiei bizantine (sec. XI).

Devenind papalitatea o forţă politică, cu veleităţi de dominare universală — proces multisecular sprijinit de împrejurări politice — nu ne mirăm de ce Nicolae I cerea la 863 ca, în virtutea puterii lui de vicar al lui Hristos pe pământ, şi patriarhul Fotie şi Ignatie să se înfăţişeze la Roma spre a fi judecaţi de el, ca şi când n'ar fi existat practica ecumenică cumcă numai un sinod general poate aplana neînţelegeri aşa mari.[4] La fel nu ne mirăm de tonul ordinar de obraznic al cardinalului Humbert care în pamfletul lui îndreptat contra călugărului studit Nichita Pectoratul nu numai că „întrece măsura" dar îşi compromite şi dreptul moral de a discuta probleme aşa de înalte ca învăţătura

---

[1] Vezi judicioasele observaţii ale prinţului Max de Saxa: Vorlesungen über die orient. Kirchenfrage, Freiburg (Elveţia) 1907 p. 3—60.

[2] Walter Norden: Das Papstum und Byzanz, Berlin, 1903 p. 28.

[3] Acest fapt il socoteşte catolicul A. Pichler (Geschichte der Kirchlichen Trennung I (Munchen 1864 p. 151) drept cauza principală a duşmăniei şi a despărţirii Bisericilor.

[4] Mansi: Concil. ampl. coll. XV, 190 şi urm. cf. şi. Hris. Papadopol: Τὸ πρωτεῖον τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης, Atena 1930 p. 140—7.

despre sf. Treime şi altele.[1] Papa Leon IX era un papă răsboinic. Se antrenase în lupta cu Normanzii pentru sudul Italiei care era plin cu monahi şi cu ierarhi greci dependenţi de patriarhia din Constantinopol. Pentru a-şi supune juridiceşte sudul Italiei, papa se aliază cu guvernatorul posesiunilor bizantine, longobardul Arghiros, care propaga cu mult zel credinţa latină despre azimă, fapt pentru care patriarhul Mihail Cerularie l-a oprit de vre-o trei ori dela sf. împărtăşanie, în timpul când acesta câştiga (între 1046—1051) prietenia împăratului Constantin Monomahul în capitala imperiului.[2] Ba ce-i mai mult, papa Leon IX înglobează arhiepiscopia greacă din Siponto (Calabria), sufragană a Bizanţului,puterii celei de rit latin din Benevent.[3] Intr'un timp când şi scriitorul apusean Petru Damian aţâţa pe călugării latini din Bizanţ să reziste în faţa schismaticilor,[4] patriarhul Mihail Cerularie roagă pe arhiep. Leon de Ohrida şi pe egumenul studit Nichita Pieptosul să scrie — foarte paşnic — episcopului (sufragan al Bizanţului) Ioan de Trani (sudul Italiei) spre a întări conştiinţa ortodoxă. Intre timp Arghiros a informat pe papa în termenii cei mai urâţi despre patriarh, deaceea în răspunsurile papii şi ale lui Humbert este numai patimă şi pretenţie de dominaţie.[5] Dar întrucât lupta contra Normanzilor a fost pierdută şi de Arghiros şi de papa — care acum căzuse prizonier la barbari — a fost trimis (cu instrucţiuni pătimaşe date de Arghiros), cardinalul Humbert şi alţi doi delegaţi la Bizanţ să ceară ajutorul împăratului.

---

[1] Vezi judecata rostită contra lui de catolicii A. Michel [Humbert und Kerularios I Paderborn] 1925 p. 48: leidenschaftlicher Character. M. Jugie [Le schisme de M. Cérulaire in „Echos d'Orient" Octomvrie—Decemvrie 1937 p. 457, 473: arogant, intolerabil.

[2] C. Will: Acta et scripta quae de controversiis Ecclesiae saec XI composita extant, Lipsiae-Marburgi 1891, p. 177 — (după Michel: Humbert und Kerullarios, I Paderborn 1925, 49, 79 etc.].

[3] J. Gay: L'Italie meridionale et l'empire byz. depuis l'avénement de Basile I jusqu'à la prise de Bari par les Normands [867—1071] Paris 1904. 460—490; acelaş: Les papes du XI s. et la chrétienté, Paris 1926 p. 130 170.

[4] Vezi excelentul studiu al dlui T. M. Popescu: De ce a atăcat Mihail Cerularie pe Latini? in greceşte, în „Omagiu" (Ἐναίσιμα) lui Hrisostom Papadopulos al Atenei, Atena 1930 p. 367—380. Pentru acest lucru, p. 380.

[5] In aceste scrisori apare şi tendenţioasa pomenire a Decretaliilor pseudoisidoriene şi a donaţiei lui Constantin cel Mare. Vezi T. M. Popescu o. c. 377.

Scrisoarea trimisă patriarhului nici nu recunoaşte acestuia demnitatea de patriarh. Ea conţinând o mulţime de acuze nedrepte,[1] patriarhul a crezut-o drept o solie calomnioasă din partea lui Arghiros.[2] Deoarece Humbert se erijă în judecător al lui Cerularie, într'un moment când mandatul dat de papa îi expirase (căci între timp, 15. IV. 1059, papa murise) patriarhul nu apare în faţa „tribunalului.“ Ba ce e mai mult, se determinase un curent de nemulţumire în popor în contra latinilor. In patima lui prea mare, Humbert furişă pe prestolul Sfintei Sofii bulla de excomunicare.[3] El voise să câştige ajutorul împăratului şi când colo excomunică pe patriarh.[4]

Am insistat ceva mai pe larg asupra adevăratului mobil care a dus la desbinare spre a confirma — aceasta e părerea acreditată azi chiar între romano-catolici[5] — că politica papală a avut partea leului în desbinarea definitivă a Bisericii.

De acum vor mai interveni şi alte fapte, care vor aduce nu numai răceală ci şi ură între cele două frânturi de viaţă creştină, între Orient şi Occident. Dintre acestea pomenim doar cruciadele. Aceste expediţii ale Apusului contra Răsăritului nu au fost — exceptând pe cea dintâiu (1095—1099) — numai ridicări de masse însufleţite de a elibera Locurile Sfinte din mâinile Mahomedanilor. Cercetările serioase şi imparţiale au dovedit că ele erau şi expresia dorinţei principilor şi a regilor apuseni de a ocupa

---

[1] Vezi şi recunoaşterea catolicului M. Jugie: Le schisme de M. Cérulaire in Echos d'Orient 1937 p. 446 — 473. Vezi şi articolul păr. D. Veştemean in nr. anterior al acestei reviste.

[2] Migne P. Gr. 120, 741. I. Gay: L'Italie meridionale... p. 499. T. M. Popescu o. c. p. 383.

[3] Insuş patriarhul declarase 'n scrisoarea către Petru al Antiohiei că aprobă legătura cu papa contra Francilor (Normanzilor) cf. C. Will: Acta et scripta p. 174.

[4] M Jugie: Le schisme... p. 459. 460.

[5] Michel: Humbert und Kerul. 33 etc.; W. Fischer. Studien zur byz. Ghesch. des XI Jahrh., Plauen 1883 p. 18; Tr. Seppelt: Das Papsttum und Byzanz, Breslau 1904 p. 47; T. M. Popescu: Μιχ. Κηρουλάριος κατὰ Λατίνων. p. 385; H. Grégoire in „La vie intelectuelle“ 1938 p. 361—371. Mai ales J. Gay: Les papes... 159—164 şi Hr. Papadopulos: Τὸ πρωτεῖον τοῦ ἐπ. Ῥώμης, p. 183—201.

imperiul strălucitor al Bizanţului schismatic şi la realizarea acestor planuri au avut rolul lor şi papii cu pretenţiile lor de supremaţie universală. Iată câteva dovezi.

Incă marele papă Grigorie VII (1073—1085) inaugura politica de duplicitate faţă de imperiul bizantin: pe deoparte „specularea situaţiilor grele pentru Bizantini şi de unire convenită, iar pe de alta aprobarea şi favorizarea planurilor apusene de cucerire a imperiului bizantin şi de unire forţată a acestora". Aceştia rămân cei doi poli ai politicii papale faţă de Greci".[1] Căci atunci când, dela Mihail VII Duca (1073) — care cere ajutor lui Grigorie VII în schimbul unirii[2] — şi până la Constantin XI Dragases (1453), se putea răscumpăra ajutorul apusean numai prin unirea bisericilor şi prin recunoaşterea primatului papal de jurisdicţie universală, ce altceva puteau urmărì papii decât teocraţia universală prin îngenuncherea Bizantului? Grigorie VII numea Biserica greacă o fiică a Romei (?); vechea ei fiică,[3] pentru salvarea căreia e drept că predică în 1 Martie 1074 o cruciadă în apus,[4] dar nu e mai puţin drept că atunci când la 1081 normanzii lui Robert Guiscard băteau crud armatele imperiale lângă Durazzo, tot papa a fost acela care felicită pe Guiscard că în lupta contra schismaticilor a câştigat mărturii de favoare din partea sfântului Petru.[5]

În Cruciada I — când Alexie I Commenul nu ceruse de fapt ajutorul apusului decât doar prin înrolare de mercenari[6] — apare şi marele duşman al Bizantinilor, normandul Bohemmud de Tarent care ajunsese cu cuceririle până la Tesalonic.[7] Când acest principe ajunge în 1098 rege al

---

[1] T. M. Popescu: Cucerirea C-polului... p. 56 7.

[2] W. Norden: Das Papsttum und Byzanz, p. 38 A. Pichler. Gesch. der Kirchlichen Trennung I (München 1864) p. 280.

[3] Wl. Guettée: Histoire de l'Eglise, vol VII p. 18.

[4] Vezi enciclica „ad universos fideles" in Migne, P. Lat. 148 col. 390.

[5] Norden o. c. p. 42. Vezi şi minunatul studiu al dlui T. M. Popescu: Cucerirea Constantinopolului de către Latini ca mijloc de unire a Bisericilor (sec. XI—XIV) în „Studii Teologice" Buc. 1939, p. 56.

[6] Ch. Diehl Hist. de l'Empire byz. p. 154, F. Chalandon: Essai sur le règne d'Alexis Comnene Paris 1900 p. 154—6; L. Bréhier: Les Croisades Paris 1921 p. 61—2.

[7] Ch. Diehl o. c. p. 151 şi urm.

Antiohiei, scrie o epistolă papii Urban II învitându-l să vină să şadă pe primul scaun al lui Petru, iar de-aici să ia în stăpânire spirituală întreg orientul latinizat, mai ales pe Greci, aceste fiare şirete, aceşti netrebnici şi eretici contra cărora trebue să se lupte până la sânge.[1] In Antiohia, Bohemmud pune un patriarh latin.[2] Deoarece Bohemmud atacă ţinuturile imperiului bizantin unde fu respins de Alexie, se hotărî să plece în apus după ajutoare. Papa Pascal II fu primul care îl sprijini şi îi aprobă planul. Căci regele Antiohiei făcuse în faţa apusului şi a papii pe greci shismatici, apoi eretici, trădători ai planului de eliberare a locurilor sfinte. In puţine cazuri din istorie, spune foarte potrivit dl T. M. Popescu, ştirea falsă şi tendenţioasă, calomnia, a făcut atâta rău ca în cazul cruciadelor.[3] Cu exagerări şi cu porniri confesionale, Grecii erau socotiţi duşmani ai apusului iar prăpastia se săpa tot mai adâncă.[4] E drept că dupăce în lupta pentru învestitură Pascal II a fost umilit de Henric al V-lea al Germaniei (1111), Alexie Comnenul inaugurează o altă politică: propune papii sprijinul său spre a reface împreună vechiul imperiu roman-bizantin, sigur dupăce prin discuţii teologice se va putea face unirea Bisericilor. Situaţia era analoagă cu cea din preajma sinodului dela Florenţa, când autoritatea papală fusese scăzută prin schisma cea mare a papilor.[5] Sigur că proectul nu reuşeşte, deşi papa nu se plângea de Greci decât doar pentrucă nu-i recunosc primatul şi nu-i dovedesc obedinţă.[6] Rămâne însă inaugurată această politică bizantină, pe care vor păşi apoi toţi împăraţii ulterior, chiar când văd că papa nu-i va ajuta niciodată.

---

[1] La Pichler o. c. I 281 2; Norden o. c. 62—5.

[2] T. M. Popescu o. c. p. 61. Vezi şi cele spuse de Wl. Guettée: Histoire de l'Eglise, VII, p. 300—316.

[3] T. M. Popescu o. c. 60. Vezi relatările cronicarilor cari arată cu câtă ură vin cruciaţii contra grecilor, Pichler o. c. I, 281-3.

[4] Ch. Diehl: Hist. de l'Empire byz. Paris 1934 p. 155— 158.

[5] T: M. Popescu o. c. p. 66.

[6] Hefele-Leclercq: Histoire des conciles V, 1 [Paris 911] p. 538-9. Celelalte puncte de diferenţă doctrinală nu erau atât de importante pentru papalitate ca recunoaşterea primatului. Pichler Trennung I, p. 78-9, 252.

Impăcându-se papa cu împărații germani din prima jumătate a sec. XII, propunerile de unire se discută mai liber. Intr'un sinod ținut în Bizanț la 1135, arhiepiscopul Nichita al Nicomediei spune foarte sincer că shisma s'a produs din cauza scindării în două a imperiului roman.[1] De fapt nu știi care din cele două politici ar fi fost mai eficace pe atunci: politica antibizantină normando-papală de cucerire prin războiu, ori politica bizantină de imperialism occidental care se caracteriza prim bună înțelegere și diplomație.[2] Când se credea că s'ar fi găsit terenul de apropiere, intervine cruciada II, în care episcopul de Langres ce se afla în armata lui Ludovic VII face propagandă ca împreună cu Roger II al Siciliei — dușman al Bizanțului — să se cucerească neapărat Constantinopolul.[3] Dintr'un incident întâmplat la reîntoarcerea din Cruciadă între Francezi și Bizantini, papa Eugeniu III aprobă — într'un timp când în colecția juridică a lui Grațian (1150) apăreau decretaliile isidoriene ce sprijineau supremația universală a papii[4] — ca întreg apusul să se pornească spre a lua Bizanțul. Bernard de Clairvaux și alți călugări predicau tocmai o cruciadă care trebuia să înfrângă încăpățînarea schismaticilor.[5] A fost noroc că împăratul Germaniei Conrad III, înrudit cu Ioan II Comnenul, n'a acceptat această deviere, însă ea se va împlini la 1204.

Dușmănia dintre apus și răsărit creștea tot mai mult, chiar sub domnia celui mai latinofil dintre împărații bizantini Manuil I Comnenul (1143—1180). Prinții latini de Antiohia atăcau imperiul. Coloniile venețiene și pisane umpleau coastele mărilor bizantine. Intr'o vreme când papii Honoriu II și Adrian IV își afirmau un primat universal ase-

---

[1] F. Chalandon: Essai sur le règne d'Alexis I Comnène Paris 1900 p. 260—1 [la T. M. Popescu o. c. p. 69.] Acelaș lucru il va spune mai târziu și patriarhul latinizat Ion Beccos, Migne P. Gr. 141, 980 [: scandalul s'a ivit din motive politice, lumești].

[2] T. M. Popescu o. c. p. 69. De fapt politica imperialistă a Comnenilor a fost greșită. Ch. Diehl: Hist. de l'Empire byz. 160 etc.

[3] Pichler o. c. I 289.

[4] Vezi C. Mirbt: Quellen zur gesch. des Papsttmus ed. IV, Tübingen 1924 p. 165, Hris. Papadopulos Primatul papii... p. 216, 229.

[5] E. Vacandard: St. Bernard de Clairvaux, II [Paris 1920] p. 433 7.

mănându-se cu soarele[1], — ba acesta din urmă dăduse putere arhiepiscopului de Grado să sfințească ierarhi latini în tot imperiul bizantin[2] — s'a ajuns în patriarhatul bizantin să se reboteze catolicii trecuți la ortodoxie[3] dar și să fie pedepsiți catolicii care intră în biserici bizantine.[4] La 1171 toți Venețienii din imperiul bizantin au fost arestați. La 1182 grecii din Bizanț n'au mai putut răbda pe latini și îi masacrează în massă, dar aceștia se răsbună în schimb în 1185 prin una din cele mai sângeroase invaziuni asupra Tesalonicului din câte se cunosc. Cronicarul evenimentelor de atunci, Niceta Acominates, zicea că sunt așa de mari neînțelegerile între Apus și Răsărit încât niciodată nu ne vom putea uni în cugete, chiar dacă trupește ne-am apropia și am locui în aceeaș casă.[5]

Culmea politicii de unire forțată a Orientului o ajung papii deodată cu Inocențiu al III-lea (1198—1216) cel mai puternic pontif din câți au fost vreodată. Dela început[6] acest papă, care deși urmărea planul de teocrație universală al lui Grigorie VII (și l-a chiar împlinit), a ascultat totuși de suverani,[7] atunci când în fața celor două promisiuni din partea celor doi pretendenți la tronul Bizanțului (Alexie III și Alexie IV) n'a pregetat de a se folosi de împrejurări și de a supune în sfârșit această fiică ce a întârziat de atâta vreme să-i dea ascultare.[8] Formal a ordonat cruciaților evitarea Bizanțului,[9] dar câtă vreme în fruntea acestora se aflau

---

[1] Pichler o. c I p. 286–7; 291. Vezi mai pe larg T. M. Popescu o. c. p. 77—82.

[2] Mansi Concil. ampl. coll. XXI, 824. T. M. Popescu o. c. 82.

[3] Pichler: Trennung... I p. 288 - 9 nota 7; Ralli și Potli: Σύνταγμα... V, 404.

[4] Ralli-Potli IV, 45. Pichler... 289.

[5] Ch. Diehl. Hist. de l'Empire byz. Paris 1934, p. 153, 169: Pichler o. c. I p. 295—6; Dimitracopulus: Ἱστορία τοῦ σχίσματος Lipsca 1867, 34–9; Norden o. c. p. 114—117.

[6] Interesantă e următoarea lui afirmație: Hyerosolimitana Ecclesia dicenda est mater fidei quoniam ab ea sacramenta processerunt Romana vero dicenda est mater fidelium, quoniam privelegio dignitatis universis fidelibus est praelata. Cf. Regesta Innocentii, ed. Migne I p. 763 [după Pichler o. c. p. 299 nota 1].

[7] T. M. Popescu o. c. c. 92.

[8] ...„quae apostolicae saedis multo tempore devotionis debitum denegavit". Cf. epistola lui Inoc. de mulțumire către Alexie IV la Pichler o. c. I 304 nota 4.

[9] Gesta Inocentii 83 Migne P. L. 214, CXXXI; cf. Louis Brèhier: Les Croisades, Paris, 1921, p. 152.

Veneţienii şi Normanzii, nu va întârzia să le dea acestora iertarea de păcate pentru cele săvârşite, sigur cu condiţia prealabilă de a latiniza tot patriarhatul ortodox.[1] Deaceea papa spunea că fără pallium[2] dat de el, patriarhul din Bizanţ nu e canonic.[3] Deaceea încă dinainte de sinodul din Lateran (1215) — ecumenic! — hotărăşte să impună pretutindeni în principatele latine din orient numai episcopi latini „in partibus infidelium". Astfel arhiepiscopia din Cipru, care avea încă din 1191 un latin, trebui să sufere multe silnicii din cauza catolicismului.[4] In Bizanţ, unde la 1204 reuşesc să se instăpânească mai ales Veneţienii,[5] fu impus patriarhul Toma Morosini († 1211) iar începând din 1213 Pelagius de Alba, care închise pe toţi cei cari nu recunoscuseră primatul papal şi nu se supuseră ordinelor lui.[6] Tot aşa s'a întâmplat şi în patriarhatele Ierusalimului, Antiohiei şi Alexandriei, precum şi în episcopiile Greciei continentale şi insulare, unde certurile baronilor şi patima confesională însemnau o adevărată piraterie remuneratoare sub drapelul crucii, atât în această vreme cât şi în tot timpul cât a ţinut dominaţia latină în Orient.[7]

Căci — dar cu aceasta nu putem să încheiem[8] cele spuse despre cruciade — Bizanţul şi Biserica lui n'a putut uita prădările vandalice, silnicile şi batjocurile cruciaţilor dela 1204 precum şi îngenuncherile pe care a trebuit să le sufere din această cauză Biserica orientală. Atunci când Ino-

---

[1] Wl. Guettée: La papauté schismatique. Paris 1874 p. 371—380. Ch. Diehl. o. c. 169—171; Norden o. c. 146—9. Nectarios Kefalas: Μελέτη ἱστορικὴ περὶ τῶν αἰτίων τοῦ σχίσματος II [Atena 1912] p. 93—7.

[2] Haina bisericească prin care un episcop era încredinţat de papa intr'o eparhie oarecare.

[3] La Pichler o. c. T. 304—5. Hr. Papadopol o. c. 226—7.

[4] Pichler o. c. I p. 316—19, 335.

[5] N. Iorga: Brève histoire des Croisades, Paris, 1924 p. 150; Wl. Guettée: La pap. schism. p. 376 şi urm.

[6] Vezi cele scrise de Gheorghe Acropolita la A. Dimitracopol: Ἱστ. τοῦ σχίσματος, p. 47—9; Nectarie Kefalas: Μελέτη... II, p. 102.

[7] Vezi Le Quien: Oriens christianus III 786 şi urm. [după Pichler o. c. 315—316].

[8] Despre planurile papilor din sec. XIII şi XIV de a supune Bizanţul pentru a-l uni cu Roma vezi T. M. Popescu o. c. 103—132.

cenţiu III spunea că judecata dreaptă a lui Dumnezeu a pedepsit pe Greci, pentruca astfel supuşi Romei să se poată şi ei mântui,[1] în sufletul Bizanţului, gelos poate şi el de strălucirea trecutului său, n'a mai putut încăpea uşor ideea că s'ar mai putea reface unitatea Bisericii pentru care Mântuitorul stă şi plânge singur în grădina Ghetsimani. Unii scriitorii susţin chiar că abia atunci s'a făcut adevărata desbinare a Bisericilor.[2] Şi totuşi — dacă n'ar fi fost atât odioasă impunerea supremaţiei papale — unirea Bisericilor s'ar fi putut face. Şi cu aceasta ne apropiem de tratativele al căror cap s'a terminat la Florenţa. E drept că şi aici au făcut multe silnicii şi încurcături împăraţii, dar dorinţei fierbinte de unire sinceră dacă i s'ar fi răspuns din partea papilor cu dragoste şi desinteres, ar fi fost poate posibilă reunirea.

In 1232 patriarhul Germanos scria papii Grigorie al IX-lea o scrisoare care va rămânea celebră pentru sentimentele de care erau mânaţi Grecii pentru problema reunirii Bisericilor chiar în urma atâtor suferinţe avute din partea Latinilor. „Dă-mi voie, spune ierarhul grec papii, să spun adevărul: ruptura a venit din apăsarea tiranică pe care voi o exercitaţi, din cauza silniciilor Bisericii romane, care în loc să fie o mamă bună este una maşteră şi care îngrămădeşte sub jurisdicţia ei cât mai multe biserici spre a le umilì... Ne-am scandalizat văzându-vă legaţi de bunuri pământeşti, strângând de pretutindeni numai aur şi argint şi făcându-vă tributare regate şi împărăţii... La noi în Orient, din cauza urii latinilor a trebuit în unele locuri să se întrerupă şi slujbele dumnezeeşti, căci Grecii nu erau lăsaţi să slujească în limba lor. Zilele de martiraj au reapărut pentru noi în urma Cruciaţilor.[3] Oare aşa ţi-a poruncit

---

[1] Vezi răspunsul papii către Balduin, regele latin al Constantinopolei în Pichler o. c. I 309—311; cf. T. M. Popescu o. c. 98—9; Guettée: La papauté schism. 372—7.

[2] Muravijev: La question religieuse d' Orient et d'Occident. Moscou 1856, p. 170; Guettée o. c. 378.

[3] Biserica din Cipru a dat şi martiri, vezi T. M. Popescu o. c. p. 102 [după Leo Allatius]. Ierarhii cari se opuneau erau închişi, bisericile încuiate. Unii credincioşi, mai ales în insule, au trecut la catolicism. Cf. W. Norden o. c. 187—197. Să nu uităm că Grigorie al IX-lea este cel cere aprobă inchiziţia şi în altă parte. Cf. Heussi: Kirchengeschichte ed. 5, Tüb. 1922, p. 187—8.

blândul Apostol Petru (al cărui urmaş te crezi) atunci când zice: „Paşteţi turma lui Dumnezeu cu blândeţe nu cu silnicie, după Dumnezeu nu pentru câştig urât, ci din dragoste, nu ca stăpâni ci ca slujitori“ (I. Petru V, 2—3)? Caută şi regăseşte drahma cea pierdută (unirea) iar dacă crezi că nu am putea şti cine are dreptate, n'avem decât să căutăm în oglinda Sfintei Scripturi şi a Sfinţilor Părinţi.[1]

Faţă de această mişcătoare scrisoare, papa răspunde că Apostolul Petru a primit putere peste toţi apostolii, iar dela el episcopul Romei peste toate Bisericile, în timp ce Biserica greacă a îmbătrânit, a decăzut şi i s'a răcit dragostea. Biserica lui Hristos a primit două sceptre: lumesc şi dumnezeesc, dar s'a folosit numai de cel din urmă, căci celălalat îl dă cui lucrează după voia ei. Biserica greacă nu este decât o slujnică a puterii lumeşti, iar prin rătăcirile ei dogmatice (!) nu este decât o partidă schismatică de samariteni.[2] Se poate vedea şi din tonul acestei scrisori cu câtă înţelegere şi dragoste răspundea episcopul Romei. Deaceea delegaţia celor 2 fanciscani şi 3 dominicani trimişi să trateze unirea după ce-au văzut că nu pot sili pe Greci s'admită Filioque şi credinţa în azimă şi nici măcar să-i facă să se plece primatului divin al papii, a excomunicat din nou pe Grecii schismatici. Împăratul care luase şi el parte la discuţii şi care ar fi vrut să tragă vre-un folos politic din unirea Bisericilor, s'a supărat şi el de tonul apusenilor.[3]

Atât de mare devine duşmănia dintre papi şi orient încât în momentul când, la 1261, Mihail VIII Paleologul a putut relua imperiul bizantin din mânile Cruciaţilor lacomi şi certăreţi, papii îndeamnă chiar pe faţă popoarele din apus să ia armele contra grecului schismatic. Aşa face papa

---

[1] Vezi scrisoarea lui Ghermanos II în A. Dimitracopulos Ἐκκλησιαστικὴ Βιβλιοθήκη, I [Leipzig 1877] p. 370—387; Mansi: Conc. ampl. col. XXIII col. 55...

[2] Hefele-Leclercq: Hist. des Conciles V, 2 [Paris, 1913]. p. 1567—1569. Wl. Guettée: La Papauté schismatique 380—382.

[3] Hefele-Leclercq o. c. p. 1071; Nectarios Kefalas: Μελέτη ἱστορικὴ... II p. 103-115 Vezi în Norden o. c. 751—2 o scrisoare din 1237 a papii Grig. IX în care ameninţă cu cruciada pe Ion Vataţe de nu se latinizează.

Urban IV (1261—4) pentru care a lupta contra Turcilor e tot atât ca şi contra Grecilor. Veneţia oferea transportare gratuită cu vapoarele.[1] Papa îndemnă şi pe scritorii Toma de Aquino, Bonaventara, Petru Damiani să se arunce cu condeiul asupra „erorilor grecilor".[2] Clement IV (1265—1268) va ajunge chiar să spună că dacă Mihail VIII Paleologul nu va reface unirea, el va afla alt mijloc de a mântui sufletele Grecilor: armele![3] Tratatul încheiat la Viterbo (1267) voia tocmai punerea lui Balduin II pe tronul „latin" din Bizanţ. Noroc c'a isbucnit o răscoală în Italia şi planul nu s'a aplicat. Spre deosebire de ceilalţi papi, Grigorie X (1271—6) începu altă tactică: întâiu pacea imperiului bizantin şi apoi unirea.[4] Deaceea, fiindcă însuşi împăratul bizantin voì să câştige pe papa — doar-doar va înmuia lăcomia Cruciaţilor cari îi ţineau încă în stăpânire Peloponezul[5] — se încep tratativele de unire care au provocat sinodul II din Lyon (1274). Pentru a-şi afla însă clerici cari să susţină unirea cu Papa, împăratul trebui să purceadă la confiscări de averi, exil, închisoare, orbire, flagelări. Schisma născută în urma înlăturării patriarhului Arsenie — împăratul omorâse pe tânărul Ion Lascaris, pretendent la tron, fapt pentru care patriarhul îi refuză sf. împărtăşanie — îngreuia şi mai mult situaţia internă din imperiul lui Mihail[6] Deaceea delegaţii trimişi de el la Lion, unde au recunoscut primatul papal, introducerea papii în diptice precum

---

[1] Norden: Das Papsttum und Byzenz, p. 288—300, 404...

[2] Pe baza scrierii „Opusculum contra errores graecorum a lui Toma de Aquino vor decurge discuţiile dela Lyon. Cf. Norden 420—451, T. M. Popescu o. c. 106—7.

[3] Norden o. c. p. 452 nota 1. Bréhier: Les croisades... p. 235.

[4] De fapt propunerea: întâiu pacea şi apoi unirea o făcuse şi înainte împăratul. Numai aceasta era şi omenească. Cf. T. M. Popescu o. c. 103—105, 109—110.

[5] E drept că la 1268 Mihail încheiase un pact cu Sârbii şi cu Veneţienii şi era pe cale să închee şi cu Bulgarii, dar peste 4 ani pierdu toate alianţele. Pe deasupra Leon X era o unealtă a lui Carol de Anjou, puternicul rege al Siciliei, care era duşmanul Bizanţului. Cf. Norden o. c. p. 491—537.

[6] I. Dräseke: Die Kircheneinigungsversuch des Kaisers Mih. VIII Paleol. in „Zeitschr. für wiss. Theol. XXXIV [Leipzig, 1891], p. 329—330.

şi dreptul de apel la Roma,[1] n'au putut încheia o unire valabilă. Atât de mare tulburare s'a produs după venirea dela Lyon, încât întreg imperiul s'a răsculat. Patriarhul Iosif se retrage, ierarhii sunt depuşi, călugării din Athos sunt martirizaţi, iar unele din mănăstirile lor distruse.[2] Toată lucrarea împăratului n'a slujit decât la a face şi mai mare gâlceavă. Ea a fost, cum bine se exprimă un istoric catolic, un vin nou în burdufuri vechi, un petec nou la haină veche, căci din ce-a fost ruptură înainte, acum devine un focar de retrezire a ortodoxiei.[3] Cum să nu fie aşa când însăş sora împăratului Evloghia spunea: „Mai bine să piară imperiul fratelui meu decât curăţenia credinţii!"[4] Neîndrăsnind să publice imediat decretul de unire, Mihail primi o somaţie din partea papii Ioan XXI (1277), iar din partea lui Martin al IV-lea (1281—5) alte 3, una după alta (Octomvrie 1821, Martie şi Octomvrie 1282) mai ales fiindcă acest papă era la discreţia puternicului Carol de Anjou, care urmărea s'ajungă pe tronul Bizanţului. De astă dată se închee prin mijlocirea aceluiaş papă o coaliţie între Carol şi Veneţieni cu scopul de a restabili puterea scaunului apostolic în Orient. Cu alte cuvinte, dacă Inocenţiu III oprea formal pe cruciaţi la 1204 să ia Bizanţul, Martin al IV-lea îi chiar obligă.[5] Supărat peste măsură, Mihail VIII — dupăce s'a sbătut între ura poporului şi a papii — şterge din diptice pe papa Martin IV spre bucuria poporului, pe care însă nu l-a mai putut

[1] Aceleaşi trei puncte au fost cerute în 1166 şi lui Mihail Comnenul. Hefele-Leclercq: Hist. des Concilles, V, 2. p. 1050-1052. Filioque n'a fost recunoscut. Cf. Dimitracopol: Ἱστ. τοῦ σχισμ. 66-8. N. Kefalas: Μελέτη... p. 131-143; Hr. Papadopulos: Τὸ πρωτεῖον... 230.

[2] Vezi referatul în legătură cu Athosul in A. Dimitracopulos: Ἱστ. τοῦ σχισμ. p. 70-74. Tot acolo [p. 63-69] şi numele celor care au suferit prigoanele împăratului.

[3] Charles Poulet: Hist. du christianisme, le moyen-âge fasc. XI [Paris 1936] p 649 şi urm.

[4] Ch. Poulet o. c. p. 652.

[5] „Pentru a repara grava mutilare făcută unităţii corpului mistic al Bisericii şi pentru a recupera Romania" [=Bizanţul]. Norden o. c. p. 625 nota 2; Pichler o. c. I, 349.

recâştiga.[1] Papii nu se mulţumiră numai cu punctele doctrinale dela Lyon, ci impuseră Grecilor şi abolirea oricăror rituri cari ar veni în atingere cu dogma romană.[2] Dealtfel acelaş lucru îl pretineea pe la 1250 şi Inocenţiu al IV-lea dela Ion Vataţe împăratul grec din Niceea.[3] Intrucât ritul forma cel mai gingaş dintre elementele de viaţă creştină, nici Vataţe nici Mihail VIII n'au îndrăsnit să schimbe nimic din el.[4]

In secolul XIV planurile papilor de a mântui cu sila pe „Romei" prin impunerea credinţei catolice şi prin cucerire forţată, s'au urmat încă până la degenerare. Benedict XI (1303—4) spunea lui Carol de Valois c'ar trebui să ia (chiar fără a fi îndemnat) armele contra Grecilor pentru a le înfrânge credinţa rătăcită.[5] Până şi din captivitatea lor babilonică dela Avignon, papii urmăresc acelaş plan. Clement V (1304—1314) cheltueşte banii Bisericii pentru o coaliţie contra Bizanţului, iar cei care vor lua armele sunt deslegaţi de votul făcut pentru a merge la locurile sfinte.[6] Pericolul turcesc părea deci mai mic decât cel grecesc! Cavalerii Templieri atacă Salonicul împreună cu aliatul papii, Carol de Valois (1306), iar peste vre-o 3 ani cavalerii Ioaniţi ocupă insula Rodos.[7] Turcii făceau progrese uimitoare. In 1324 s'adaugă şi năvala Tătarilor. Prespectivele imperiului grec erau tot mai sumbre. In acest timp papa Ion XXII (1316—1334) punea pericolul grec pe aceeaş treaptă cu cel turcesc[8] iar papa Urban V răspundea lui Ion V Paleo-

[1] El murî în 11 Decemvrie 1282 fără ca fiul său Andronic II să-i facă onoruri imperiale la înmormântare. Soţia lui ca şi toţi ierarhii uniţi cu Roma se lapădă în sinodul dela Adramition de credinţa mărturisită la Lyon. Dräseke o. c. 346—355.

[2] Pichler o. c. I 347; Poulet o. c. fasc. XI, p. 65?.

[3] Pichler o. c. II. 30.

[4] De aceea se înfuriară papii şi mai tare pe el. Poulet ibid.

[5] Baronius-Raynaldi: Annales ecclesiastici ad ann. 1304, 30. T. M. Popescu o. c. p. 121.

[6] T. M. Popescu o. c. 122-4.

[7] Intre 1307—9 celebra companie catalonă supune Macedonia jefuind Sf. Munte, Cf. Norden o. c. 665—8.

[8] Raynaldi Annales ad. ann. 1328, 86; Norden 702.

logul în 1336 — Turcii erau deja în Adrianopol — : „Dacă preferaţi să persistaţi în îndărătnicia voastră vom fi siliţi să vă considerăm ca păgâni şi vameşi şi chiar dacă v'ar ataca vre-un popor creştin sau necreştin, nici nu vom putea şi nici nu va trebui să vă ajutăm pe voi cei despărţiţi de corpul Bisericii".[1] Nici că se poate un mai semnificativ document pentru toată dragostea papilor faţă de orientul ameninţat de păgâni! Deaceea într'o vreme când atitudinea papilor era atât de neevanghelică, s'a trezit, în faţa pericolului turcesc, conştiinţa creştină unitară încât Veneţienii, Ioaniţii şi mai apoi şi papii şi-au unit eforturile contra osmanlâilor. La 1324 tocmai un veneţian, Marino Sanudo, trebuia să aducă aminte papilor şi împăraţilor cari voiseră să supună orientul spre a-l face catolic, că degeaba s'au căznit toţi să supună — chiar şi vremelnic — părţi din imperiul oriental, căci inima poporului, grecia peninsulară şi insulară, tot nu s'a plecat ascultării Romei. Ar fi mai cuminte să ne aliem cu ei în faţa duşmanului comun, în faţa turcilor.[2] De acum s'a ajuns ca şi problema unirii Bisericilor să se poată pune mai liber.[3] Dar şi acum când lumea Bizanţului ar fi vrut cu dragă inimă să discute posibilitatea unirii, şi acum papii încă cer tot recunoaşterea primatului papal, fără ca din închisoarea dela Avignon[4] să mai poată ridica vre-o cruciadă. Tot aşa în primele decenii ale veacului al XIV-lea autoritatea papilor va scădea şi mai mult prin schisma cea mare (1378—1417) pentruca să mai fie ascultaţi. Intr'o vreme când regii de Aragon doreau — ca şi în sec. XIII şi XIV — scaunul Bizanţului şi când înşişi papii certau pe despoţii bizantini ai Greciei că nu le cedează în ce priveşte jurisdicţia spirituală în Patras şi în celelalte regiuni,[5] ce alte nădejdi puteau nutri Bizantinii că vor fi ajutaţi în faţa Turcilor?

---

[1] Raynaldi ad. ann. 1366 (după T. M. Popescu o. c. 131).

[2] W. Norden o. c. 687 nota 1, Despre „Cruciadele şi Biserica ortodoxă" a scris şi păr. prof. Milan Şesan, Cernăuţi 1937.

[3] Despre încercările de unire a Bisericilor, dela Lyon (1274) până la Florenţa (1439), a scris păr. I Zugrav, Cernăuţi, 1922.

[4] T. M. Popescu încercările de unire dela Avignon (1339) în Studii Teologice an I no. 2.

[5] W. Norden o. c. 726—7.

Intr'o vreme când papii erau la dispoziţia principilor apuseni cari sprijineau (pe la 1410) trei papi deodată ce se excomunicau reciproc, Grecii aveau drept să nu mai poată crede că papa i-ar putea ajuta. Inşişi principii dojeneau pe papi că îi înşală pe Greci neputându-le realiza promisiunile.[1] Şi totuşi, în faţa încercuirii tot mai puternice, Bizantinii se leagă de orice paiu de salvare,[2] de aceiaşi veche politică greşită încă de Comnen de a se baza pe ajutor apusean. Deaceea chiar dacă în 1400 Manuil Paleologul nu găsi nici un ajutor în lunga lui călătorie prin Veneţia, Franţa şi Anglia[3] şi chiar dacă nici Sigismund al Germaniei nu-i prea promitea multe aceluiaş împărat (1411—1412),[4] totuşi nu e mai puţin adevărat că cererile de ajutor ale disperaţilor bizantini erau tot mai dese şi mai imploratoare. In 1424 — faţă de coaliţiile prinţilor apuseni contra Bizanţului — împăratul Ioan VII Paleologul ceru papii Martin V să oblige prin ameninţări şi chiar prin excomunicări pe principii apuseni de a nu-l mai atăca în Bizanţ ci de a-l ajuta contra Turcilor.[5]

In schimbul acestor servicii împăratul promite papii că va lucra pentru unirea Bisericilor. Iar papalitatea trecea acum printr'o grea criză, căci şi în sinodul din Pisa (1409) şi în cel dela Constanţa (1431—1437) se desvoltă în sânul bisericii apusene o mişcare mai liberală care voì să înlăture scăderile din sânul papalităţii şi să-i restatornicească acesteia puterea fixată de canoane. Aşa numita „Teorie sinodală" revenea la spiritul ecumenic al Bisericii, subordonând pe papă sinodului ecumenic. Ori în momentul când papa Eugeniu IV cu ajutor florentin şi pentru a salva ab-

---

[1] Pichler o. c. I 383.

[2] In 1347 împăratul Ion Cantacuzino scria papii: „Dacă pentru a ajunge la salvare va trebui să mă sugrum aş trage spada; dacă urcându-mă pe rug aş fi sigur că obţin pacea mult dorită, aş pune eu foc". Poulet: Hist. du christ. XV, 136.

[3] Frantzes Chronikon [ed. Bonn] p. 61 citat după A. Pichler: Gesch. der Trennung... I 382.

[4] Norden o. c. 724. E drept că şi împăratul Manuil era un visător care se putea gândi în faţa pericolului să devină împărat şi peste apus, iar pe ducele de Milan să-l [illegible] ună vicar al său peste Occident, Norden ibidem.

[5] Raynaldi: Annales ad. ann. 1422, 15 după Pichler o. c. 389.

solutismul papal strămută sinodul din Basel la Ferrara (1 Ian. 1438) unde nădăjduia că episcopii italieni îl vor ajuta, Grecii nu știau ce să facă. Ei primiseră pân'atunci propuneri că sinodul se va ține la Basel, ba aceasta fracțiune a „sinodalilor" încercă prin fel și fel de propuneri — că vor fi mai libere discuțiile, că patriarhul grec va fi mai onorat etc.[1] — să câștige pe Greci pentru ei. Foarte nimerit observă istoricul T. Frommann — cel mai bun cunoscător al sinodului forentin — că situația papii Eugen IV era identică cu cea a lui Nicolae I: și atunci imperiul de apus era aliat cu cel bizantin.[2] Deaceea papa se grăbi să trimită repede vapoare la Bizanț, iar la câteva zile după moartea lui Sigismund al Germaniei (9 Dec. 1437) și publică bulla de transferare a sinodului la Ferrara.[3]

Dupăce-am pomenit aceste fapte politice ca puncte de reper neapărat necesare pentru a înțelege opera sinodului florentin, nu mai găsesc necesar să insist într'un articol de revistă asupra felului cum au decurs desbaterile sinodului. Voi releva doar câteva fapte mult grăitoare în ceeace privește reușita sinodului și mai ales în ce privește spiritul în care papa a știut conduce lucrările.

Se pot deosebi *două faze* în istoria sinodului dela Florența: *una a expunerii* și a discutării diferențelor dogmatice, *iar a doua a concensiunilor* pe care delegații bi-

---

[1] Vezi despre epoca sinoadelor reformatorice cartea lui N. Valois: Le pape et le Concile [1418-1450], I—II, Paris 1909 [La crise religieuse du XV siècle]. Hefele-Leclercq: Hist. des conciles VII, 1—2 [Paris 1916] p. 1—949. W. Norden o. c. 722. Sigur că grecii n'au putut să meargă la un sinod unde nu lua parte papa. Nectarie Kefalas: Μελέτη... 194—197; A. Dimitracopulos Ἱστ. τοῦ σχίσματος 106.

[2] T. Frommann: Kritische Beiträge zur Geschichte der Florentiner Kirchenunion, Halle 1872, p. 21,23 și urm.

[3] Martorul ocular al sinodului dela Ferrara — Florența, marele eclesiarh și dikaiofilax al tronului patriarhal Silvestru Siropulos ne-a lăsat o frumoasă istorie a sinodului. Ea a fost tradusă și în latinește și publicată sub titlul „Historia vera unionis non verae inter Greacos et Latinos etc." de către Creyghton, Haga, 1660. El descrie cu lux de amănunte [p. 9—48] încercările celor două grupe de a atrage de partea lor pe Bizantini. Vezi și Hefele-Leclercq o. c. VIII 2 p. 951-2; Hergenröther-Belet: Hist. de l'Eglise V. p. 86 și urm; Hris. Papadopulos: Τὸ πρωτεῖον... p. 236—245

sericii orientale, din diferite motive, le-au făcut spre a putea semna actul de unire.[1]

Incă dela sinodul constantinopolitan din vara lui 1437, la care se adunaseră o parte din ierarhii bisericii orientale[2] pentru a se discuta unirea şi pentru a se strânge manuscrisele sfinţilor părinţi şi ale sinoadelor necesare discuţiilor, Gheorghe Şcolarul, mai apoi patriarh al Bizanţului, spuse împăratului că dacă unirea nu va fi decât o operă politică ea nu va avea nici o consistenţă.[3] Ea s'a şi dovedit a fi în cea mai mare parte o operă politică. In decursul discuţiilor, la care uneori lua parte şi împăratul, mai ales atunci când papa insistă să i se recunoască primatul universal şi jurisdicţia peste toate bisericile, adeseori împăratul aducea aminte papii de angajamentul dat de a-i plătì ajutorul bănesc şi de a silì pe prinţii din apus să pornească în cruciadă, iar când papa n'a cedat sau nici măcar n'a vrut să introducă numele împăratului în decretul de unire, împăratul ameninţa cu plecarea. Numai aşa a putut determina pe papă să cheme şi pe episcopii din Basel şi pe ceilalţi din Apus la discuţiile unui sinod ce se numea ecumenic; tot împăratul a fost acela care a protestat contra mutării sinodului dela Ferrara la Florenţa, dupăce papa văzuse că în discuţiile asupra purgatorului şi asupra dreptului de a adăuga la simbol cuvântul Filioque Grecii nu puteau fi înfrânţi şi că Latinii vor pierde terenul în discuţii. Papa pretextă pentru mutarea sinodului ivirea ciumei la Ferrara — de fapt ea trecuse[4] — şi frica de jafurile haiducului Nicolae Picinini, precum şi faptul că Florentinii s'ar fi angajat să suporte ei cheltuelile găzduirii, când în realitate mutarea s'a făcut

---

[1] Wl. Guettée: La papauté schismatique, Paris, 1874 p. 386. Vezi şi studiul lui I. M. Popescu: Incercările de unire până la Florenţa în „Bis. ort. rom." XX —XXII 1897—1899].

[2] Patriarhii orientali n'au putut venì, nici cel din Ierusalim, Antiohia şi Alexandria, ci au trimis doar câte-un delegat. Antiohia o reprezenta Marcu Eugenicul din Efes. Mitropolitul Isidor al Rusiei, grec din Tesalonic, a fost hirotonit de patriarhul Iosif fără voia ţarului Vasile III, care l-a şi oprit a merge la Florenţa. Deci nici Rusia ca şi Valahia şi Serbia n'au primit nici ideea unirii, Pichler o. c. II, p. 49—50.

[3] Hefele-Leclercq o. c. VII 2 p. 950.

[4] Syropulos: Historia vera... p. 215.

pentruca papa să-i aibă pe Greci mai înlăuntul Italiei, fără nădejdea de a se putea întoarce oricând în ţară, ca astfel să poată impune asupra lor mai uşor.[1] Afară de aceasta papa nu plătise rata de întreţinere a Grecilor pe vre-o 6 luni.[2] Deşi unii ceruseră ca discuţiile să se continue şi în Ferrara până vor veni episcopii şi delegaţii principilor din apus, totuşi nu s'a ţinut seamă, iar în acest timp împăratul era la vânătoare pe când latinii împrăştiau broşuri de polemică în contra Grecilor.[3]

Dar atitudinea categorică a împăratului de a impune ierarhilor greci să facă concesiuni latinilor spre a se face unirea, a fost o mare greşală. Aşa dupăce în multe şedinţe anterioare latinii n'au putut justifica de ce au adăugat Filioque la simbol — ba odată au adus ca mărturie cunoscutul citat din sf. Vasile privitor la relaţiile dintre persoanele sf. Treimi după un manuscris falsificat[4] — împăratul ordonă lui Marcu Eugenicul şi lui Antonie de Heracleea, cei mai înverşunaţi susţinători ai ortodoxiei, că n'au voie să ia parte la şedinţa din 17 Martie 1439 unde Grecii unionişti aduseseră — ca părere oficială a lor — un citat din sf. Maxim Mărturisitorul în care e vorba de un singur principiu în Treime.[5] Tot aceeaş presiune se face asupra lui Marcu Efesanul şi după moartea patriarhului Iosif (10 Iunie 1439) spre a-l câştiga pentru credinţa papală, însă nici ameninţările împăratului şi nici chiar ale papii — care la urmă ceru imediata pedepsire a lui[6] — n'au avut asupra marelui prelat nici o reuşită. Deodată cu aceste silnicii din

---

[1] Eus. Popovici: Istoria bis univ. III (Buc. 1927) p. 164; Nect. Kefalas: Μελέτη... p. 214—220; Syropulos o. c. p. 137—140.

[2] Dimitracopulos Ἱστ. τοῦ σχίσματος... p. 114 - 118.

[3] Fromman: Beiträge.. p. 24 - 30, Hefele-Leclercq o. c. VII 2 p. 986—7; Kefalas o. c. p. 216.

[4] Între 1721 - 30 învăţaţii călugări benedictini Maurini au colaţionat într'o ediţie a operilor sf. Vasile toate textele păstrate până azi, dovedind adevărul tezei ortodoxe. Eus. Popovici: Ist. bis. univ. III, p. 164—5 nota.

[5] Mansi: Concil. ampl. coll. XXXI col. 878; Hefele-Leclercq o. c. VII, 2 p. 994.

[6] Syropulos: Historia vera p. 304 şi urm. Dimitrakopulos Ἱστ. τοῦ σχίσμ. p. 145 - 6.

partea împăratului, Grecii trebuiră să mai suporte câteva şi din partea papii. Dupăce că acesta nu putu aduna în Florenţa decât 8 cardinali, 2 patriarhi „titulari“, 61 arhiepiscopi şi 42 egumeni şi conducători de ordine monahale, câtă vreme sinodul din Basel număra vreo 600 de episcopi,[1] când fu vorba de a se hotărî şi vota decretul de unire (5 Iulie 1439) s'a refuzat multor egumeni greci dreptul de-al iscăli,[2] iar din cei cari l-au iscălit mulţi nu ştiau conţinutul, încât citirea lui nu s'a făcut când erau toţi de faţă şi mulţi n'au ştiut ce semnează[3] (cu atât mai vârtos cu cât în textul latinesc s'au adăogat lângă cuvintele: „papa îşi va păstra privilegiile sale după canoanele şi spusele sfinţilor părinţi, după sf. Scriptură şi actele sinoadelor“ această propoziţie „după cum şi (quemadmodum et) în actele sinoadelor ecumenice şi ale sfintelor canoane sunt cuprinse)“.[4] Istoricul Frommann, bazat pe mărturia lui Simion de Susdal, care era în suita lui Isidor al Rusiei, crede că venind la sinod cu foarte mulţi bani, Isidor a atras şi pe alţi ierarhi ortodocşi pentru a primi unirea.[5] El se gândea doar că nu mai poate merge în Rusia — hirotonia lui pare să se fi făcut la intervenţia papii[6] — de aceea nu pare imposibil acest lucru. In orice caz istoricul sinodului Silvestru Syropulos, ţine să mărturisească deschis în ce-l priveşte că el a semnat de frica împăratului.[7] Acelaş lucru îl spune şi Antonie de Heracleea: „rău am făcut, dar am fost silit“.[8] Marele custode Teodor Xantopulos a fost cumpărat, declară acelaş Syropulos,[9] iar Sofronie de Anhial a fost con-

---

[1] De aceea cu tot dreptul spune marele istoric bisericesc Hrisostom Papadopulos că $^9/_{10}$ din episcopii ţărilor apusene n'au luat parte la Florenţa. (Τὸ πρωτεῖον 342—3]. De aceea mai ales în biserica gallicană [franceză] abia în sec. XIX a fost recunoscut acest sinod ca ecumenic. Frommann o. c. 248 – 251. Eugeniu IV fusese excomunicat în Basel de 3 ori. Dimitrakopol.., p. 151.

[2] Syropulos: Hist. vera p. 260 şi urm. In schimb au votat unii laici.

[3] T. Frommann Beiträge... p. 27, 46. Hefele-Leclercq o. c. VII, p. 1031.

[4] Hefele- Leclercq o. c. p. 1029, 1044 6.

[5] Frommann o. c. 142 – 152. Hefele-Leclercq o. c. p. 1010 – 11.

[6] Pichler o. c. II, 49. El şi Visarion fură făcuţi cardinali.

[7] Syropulos Historia vera... p. 291; Dimitrakopulos o. c. 144

[8] Syropulos o. c. p. 332. Hefele-Leclercq o. c. p. 1010.

[9] Idem o. c. p. 283.

strâns şi el. „Au văzut Grecii iscălitura împăratului deasupra şi au iscălit dupăcum au făcut şi latinii văzând iscălitura papii".[1] Mulţi din delegaţii greci o duceau atât de greu în timpul sinodului încât au trebuit să-şi vândă hainele pentru a avea cu ce trăi.[2] Visarion al Niceii era în duşmănie cu Marcu Efeseanul, pentrucă împăratul, deşi voia unirea, ţinea mai mult la acesta.[3] Dealtfel chiar dacă mai târziu vor primi pălăria de cardinal, Visarion al Niceei şi Isidor al Rusiei — dupăce s'au dat mulţumiţi cu docrina purcederii Duhului sfânt şi dela Fiul dar dintr'un singur principiu[4] — au apărat totuşi învăţătura care combate primatul papal.

De aceea când, în ignoranţa lor, latinii citau actele apocrife în legătură cu Donatio Constantini şi spuneau că Silvestru al Romei a fost prezent la sinodul din Niceea — lucru pe care deja l-au combătut chiar nişte cercetători catolici[5] — şi când s'a citat canonul 6 al sinodului din Niceea relativ la privilegiile papii, fapt pe care ortodocşii l-au combătut imediat arătând că acel canon este al sinodului din Sardica (363),[6] zic chiar când lucrurile mergeau astfel, vedem pe Visarion al Niceei spunând că papa are drept numai la un primat de onoare,[7] iar Isidor apărând necesitatea epiclezei euharistice.[8] E drept că romano-catolicii au folosit şi moartea patriarhului Iosif (10 Iunie) inventându-i acestuia un testament prin care-i îndemna pe Greci să primească unirea.[9] Dar unirea nu se putu face, deşi papii tot mai pretindeau întâi recunoaşterea primatului. Ori chiar dacă ar fi fost

---

[1] Idem o. c. 310. Hrisostom Papadopulos o. c. 245.

[2] Idem o. c. 226. „Cu strângere de inimă şi plângând am semnat cei ma mulţi". Syropulos o. c. 292.

[3] Idem o. c. 133. Dimitracopulos o. c. 112—113.

[4] După documentarea lui Ion de Raguse, cf. Hefele-Leclercq... 994.

[5] Vezi Hefele-Leclercq VII 1924; Ar. Papadopulos o. c. p. 251—2.

[6] Hefele-Leclercq I 504. Tot aşa a combătut Gemiston Plethon pe Iuliu Cesarini care voia să susţină Filioque pe baza unor acte ale sinodului VII şi VIII ecumenic [!]. Vezi Hefele-Leclercq VII, 2 p. 976—7; Baroniu Annales ad. ann. 869 Nr. 61

[7] Hefele-Leclercq o. c. p. 1023.

[8] Harduin, Acta Concilliorum... IX p. 974—8.

[9] Frommann o. c. 83—6; Dimitracopulos o. c. 136—7.

şi ei mai binevoitori, acum nu mai pot da nici un ajutor. Autoritatea lor nu mai putea mişca pe nici un principe din Europa. Toată lumea ajunsese să creadă ceeace spusese papa Urban V că pedeapsa lui Dumnezeu s'a abătut asupra Bizanţului din cauza rătăcirii şi îndărătniciei lui faţă de papa. Şi totuşi e un fapt mai pre sus de orice îndoială că nimic n'a învrăjbit atât de mult Orientul şi Occidentul ca tocmai politica papilor de a cuceri prin forţă imperiul schismatic din Bizanţ spre a-l supune bisericeşte. Lupta pentru menţinerea regatului latin în Orient a compromis cruciadele transformându-le în expediţii de pedepsire a Grecilor pentrucă aceştia nu voiau să primească primatul papal.[1] Iar pentrucă apusul n'a mai apărat statele latine din Orient (căci nici nu se plătea pentru nişte schismatici deveniţi apoi eretici iar pe urmă păgâni şi vameşi), nu-i mirare că evenimentul dela 1453 este urmarea celor dela 1054, 1150 şi 1204. Căci atunci când a auzit papa că înşişi Grecii neagă după moartea patriarhului Iosif ecumenicitatea sinodului — (care şi aşa va trebui să recunoască „toate drepturile şi privilegiile celor patru patriarhi")[2] şi mai află că Marcu Efeseanul nu vru să iscălească decretul de unire,[3] ar fi spus el însuşi: „Atunci n'am făcut nimic".[4] Este o sentinţă pe care el însuş şi-o adusese operii sale.

Căci atunci când împăratul, decepţionat şi el şi obosit de atâtea pertractări zadarnice, a spus papii: „fă ce faci şi pregăteşte-ne cât mai repede plecarea!"[5] ştia el la ce se putea aştepta. Doar însuş papa Eugeniu IV spusese deatâtea ori că „dacă se va face unirea vom câştiga şi noi

---

[1] T. M. Popescu o. c. 131—132. Wl. Guettée: La papauté schism. p. 373—4.

[2] Hefele-Leclercq VII 2 1029—1030 şi mai pe larg în Hr. Papadopulos o. c. p. 255—261.

[3] Afară de el n'au mai iscălit nici Dimitrie fratele împăratului, fugit pe furiş din Florenţa, deşi împăratul pusese santinele la porţile oraşului spre a opri pe vreun grec ce-ar vrea să plece. Syropulos Hist. vera p. 221. La fel n'a vrut să semneze nici episcopul de Stavropolis Isaia, nici episcopul Iviriei şi nici Gheorghe Ghemistos şi Gheorghe Şcolarul, cari cu toţii fugiseră din oraş. Syropulos o. c. p. 266.

[4] Hefele-Leclercq o. c. 1030. Syropulos o. c. 291—4.

[5] Hefele-Leclercq o. c. 1025.

(Biserica) şi principii occidentali mare curaj, iar vouă vă vom fi de mare ajutor.[1] Avea dece spune acest lucru pentru a-şi întări poziţia atât de sdrucinată prin schismă şi sinoade reformatorice. Şi sigur că sinodul din Florenţa a ajutat mult la refacerea autorităţii papale.[2] Dar în loc ca papa să se fi încăpăţinat atâta spre a-şi vedea recunoscute privilegiile prin însăş iscăliturile Grecilor, mai bine ar fi făcut tot ce s'ar fi putut spre a ridica o cruciadă puternică să salveze Bizanţul. Ori fiindcă el grijeşte şi după aceea numai cum să trimită arhierei latini în Orient şi cum să poată impune unirea la armeni, maroniţi, copţi etc., noi avem tot dreptul să judecăm unirea dela Florenţa ca un act prin care Apusul şi în special papalitatea îşi arată tot mai mult indiferenţa faţă de nenorocirea Bizanţului. E drept că poate şi încăpăţinarea Grecilor de a-şi apăra cu fanatism credinţa lor legată aşa de mult cu interesele naţionale a făcut să crească în popoarele din apus această indiferenţă pentru ei. Dela o vreme apusul începuse să zică: „De-i vom ajuta înainte ca ei să-şi fi lepădat rătăcirile lor ei ne-or întoarce spatele. Dealtfel nici nu mai merită".[3] De aceea cu excepţia unei Cruciade din 1444 la Varna, şi aceea eşuată, papa n'a făcut decât a trimis două scrisori pe la principii din apus. In veacul XI comandau chiar armate spre a distruge posesiunile bizantine şi jurisdicţia schismaticilor. Acum se mulţumeau cu altceva. In ziua de 6 Iulie 1439 când se citea decretul de unire[4] trebuiau toţi Grecii în frunte cu împăratul să se perindeze prin faţa papii să-i sărute mâna, iar peste 13 ani, exact la câteva luni înainte de catastrofa din 1453, cardinalul Isidor — mai târziu va fi numit patriarh latin al Constantinopolei — citea în Biserica sfintei Sofii decretul dela Florenţa prin care papa vicarul lui Hristos era să fie recunoscut şi în această

---

[1] Aşa în 27 Maiu 1439 mansi Conc. ampl. coll. 978—986.

[2] Hergenröther-Belet V p. 100—101.

[3] Norden o. c. c. 712-722. Situaţia politică pe care o scontase Ioan VIII prin Florenţa e mult deficitară faţă de cea obţinută de Mihail VIII la Lyon. Vezi Norden ibidem Poulet: Hist. de l'Eglise fasc. XV [Paris 1937] p. 134.

[4] Vezi-l tradus de păr. prof. I. I. Beleuţă în „Revista Teologică" Sibiu 1935, p. 92—98.

biserică de schismatici spre a se putea mântuì şi Grecii. Iar dacă atunci poporul va fi strigat în furia lui contra călcării conştiinţei lui de veacuri: „mai bine turbanul turcesc decât tiara papală!" apoi aceasta însemna cel mai trist răspuns ce s'a putut da politicii de siluire papală a conştiinţelor ortodoxe. Opera unirii dela Florenţa s'a năruit în cel mai scurt timp. Nu numai atât, dar conştiinţa ortodoxă — chiar sub jugul musulman — va ajunge să fie şi mai trează contra încercării de cucerire a Romei. De unde înainte vreme un Ghermanos II cerea papii Grigorie IX dragoste şi adevăr în care conştiinţele ambelor frânturi din Trupul Bisericii să se vadă ca'ntr'o oglindă şi să se curăţească de ce-au putut eventual greşì, acum Biserica ortodoxă va trebuì s'aştepte silniciile unioniste: rutene, române, bulgare, greceşti etc.

* * *

Papalitatea e drept c'a progresat mult. Nici nu-i de mirare în timp ce popoarele orientale trebuiau să o apere de puhoaiele barbare. Pe când Biserica orientală va trebui să rămână fără progres, imobilizată — poate şi din vina ei — Apusul va merge înainte. Dar pentrucă şi el trăia numai în jumătatea trupului Bisericii, şi-a agonisit şi el păcatele sale, la care evul mediu şi-a dat cea mare contribuţie. „In epoca ecumenică credinciosul era şi el un membru activ şi responsabil al Bisericii. De când Apusul a ajuns să se emancipeze de sub tutela secularismului, el a devenit un supus al ei. De acum între om şi Dumnezeu s'a interpus organizaţia juridică a Bisericii autoritare. Raţionalismul prin care un Varlaam combate adâncimile mistice ale lui Grigorie Palama şi care le permitea celor dela Florenţa să-şi ia dreptul de a se erija în autoritate peste sinoadele ecumenice explicând de ce adaosul Filioque e permis, acest raţionalism descoperă purgatoriul spre a găsi lămurire la rugăciunile pentru cei morţi; acest raţionalism introduce între om şi Dumnezeu un sistem de compensaţii de datorii şi drepturi; el cântăreşte păcatele şi rugăciunile, căderile şi îndreptările; el trece o faptă a unui om asupra celuilalt; el legalizează schimbul faptelor pretinse prisositoare — în

scurt el introduce în altarul credinţii un întreg mecanism al unei instituţii bancare. In acelaş timp papa introduce în rit limba latină, iar când a început să se amestece în lucrurile lumeşti şi-a pus întâiu pe roate neordonatele trupe de cruciaţi, dup'aceea statornicele armate de cavaleri şi în fine — când i s'a smuls spada — disciplinatele trupe ale iezuiţilor.[1] In conformitate cu faptele pe care le-am expus pân'aici, a trebuit să se nască în sufletul Bisericii apusene credinţa că Orientul ortodox este un continen tsălbatic unde trebue să se întrebuinţeze şi forţa spre a se introduce puritatea credinţei romane, singura mântuitoare.

* * *

Numai Dumnezeu cunoaşte ceasul hotărât când turma pentru care s'a jertfit El va fi iar „una". Unii spun că aceasta se va face numai când un foc veşnic va pârjoli toate documentele arhivelor şi bibliotecilor, aşa încât orientalii şi occidentalii să nu ştie mai mult decât Maoris din Noua Zeelandă despre trecutul lor.[2] Vedem cam exagerată această părere, dar nu e mai puţin adevărat că unirea dela Florenţa de acum 500 de ani trebue să ne facă să ne gândim că până nu se îndepărtează din idealul Bisericii aroganţa unui primat care trebue să reuşească chiar şi prin forţă, pân'atunci Harul lui Dumnezeu nu ne va face vrednici de o viaţă în adevărata unitate fiinţială cu El. Faţă de râvna într'adevăr uriaşă pe care o desfăşoară apusul catolic mai ales pe teren misionar, noi ortodocşii — cu păcatele şi cu împietrirea noastră — rugăm pe bunul Dumnezeu cu rugăciunea zilnică a Liturghiei: „pentru unirea sfintelor lui Dumnezeu Biserici Domnului să ne rugăm". In orice caz faptul că şi în vremurile contimporane catolicismul a fost combătut şi a trebuit să piardă şi unele poziţii — tocmai pentrucă era mânat de forţa raţională (el a dat naştere şi protestantismului) şi fizică a impunerii teocraţiei sale mântuitoare

---

[1] Al. Chomjakov: Einige Worten eines ort. Christen, Östliches Christentum, hrg. von H. Ehrenberg, München I, 1923 p. 161—2.

[2] Döllinger: Geschichte und Kirche, in „Bücher der Bildung" hrg. v. Bernhart, München 1926 p. 248.

peste tot, ne dovedeşte că ar trebui să cedeze asupra acestui punct. Căci cum observa la 1677 Urban Cerri, secretarul societăţii de Propaganda Fide, acest instrument de „reîncreştinare" a ortodocşilor schismatici, opera şi metodele catolice, în orient nu dau nici un rezultat între pravoslavnicii Răsăritului.[1] Mai bine altă cale: cunoaşterea reciprocă. Aceasta a şi început şi dacă ea va merge înainte cu dragoste şi jertfă pentru adevăr, va da Dumnezeu odată să se apropie iar bisericile. Când ne vom cunoaşte, atunci ne vom şi iubì. Şi când ne vom iubì, va pierì peretele din mijloc al despărţirii. Aşa spunea şi Marcu Efeseanul în sinodul florentin: Să scoatem întâi duhul de separaţie din sufletele noastre şi să lăsăm în seama lui Dumnezeu unirea însaş a Bisericilor. Atunci vom putea spune într'adevăr vorbele psalmistului aşezate acum 500 de ani în fruntea decretului de unire dela Florenţa: „Să se veselească cele cereşti şi să se bucure cele pământeşti" (Ps. 95, 11).

[1] La Pichler: Gesch. der kirchl. Trennung I, p. 539.

ECLESIASTUL

SCURTE NOTE EXPLICATIVE[1]

De Preot Dr. NICOLAE NEAGA
Profesor la Academia teologică „Andreiană"

IV. ZĂDĂRNICIA AVUŢIEI

Capitolul IV e mai bogat în conţinut decât indică titulatura din Biblie (Zădărnicia avuţiei), căci mai desvălue şi alte zădărnicii: cea a silniciilor de tot felul, zădărnicia invidiei, a singurătăţii şi a falşei credinţe. Iată textul:

1. *Şi iarăşi am luat aminte la toate silniciile care se săvârşesc sub soare. Şi iată lacrămile celor apăsaţi şi nimeni nu era care să-i mângăe, iar în mâna celor silnici toată asuprirea şi nici un mângăetor nu se găsea!*[2]

Anomalii sociale sunt multe, de aceea zice: „iarăşi" văd una. Il surprinde că atâţia semeni devin victimele fatale ale oprimării. Cei răsvrătiţi împotriva dreptăţii sociale sunt înzestraţi cu tăria de a persevera, câtă vreme cei silniciţi n'au puteri îndestulitoare opunerii faţă de atotputernicia celor cari au introdus în practica vieţii dreptul pumnului. Consecinţele sunt tragice: umilinţă sălbatică, lacrimi, ţipete şi nefericiri fără număr.

Un cugetător spune că „natura omenească e astfel făcută încât se găsesc împreunate în ea mila pentru cei ce sufăr, cu invidia împotriva celor fericiţi".[3] In conformitate cu versul nostru cugetarea aceasta trebue să sufere o mică corectură: Cei mai mulţi oameni sunt nu numai nepăsători

---

[1] Urmare dela pag. 255

[2] Eu aş fi tradus vorbele οὐχ ἔστιν αὐτοῖς... cu prezentul: nu este care să-i mângăe, nu este lor mângăetor, nu numai pentrucă aşa este în Septuaginta şi în textul ebraic, ci pentrucă tradus cu prezentul, gândirea primeşte o valoare mai perpetuă.

[3] Conf. B. Spinoza, la N. Zaharia: Alte sentimente şi pasiuni, (Buc. 1928), pag. 117.

față de nenorociți, dar răutatea lor merge până la cruzime. Se vede că Solomon a fost un psiholog pătrunzător. El știe să descrie cu deamănuntul ceea ce vede în om. Eclesiastul este iubitor de oameni, starea lor îndurerată îl mișcă. Un om cu simțul dreptății nu poate fi învinuit de egoism, cum susțin b. o. raționalistul Renan[1] și criticul Kuenen.[2]

Solomon a putut avea în vedere tiranizarea neamului său în Egipt, sau alte cazuri mai apropiate, ca acela în care regele David se plângea că: „până și omul meu cel mai de pace, în care mă bizuiam, care mânca pâinea mea, a ridicat călcâiul asupra mea".[3]

Realitatea era tristă și pe vremea împărăției lui Solomon; impozitele atât de multe și mari vor fi umilit pe cei mai înflăcărați iubitori de patrie, dacă știm câte torturi și ce măsuri draconice se foloseau în orient pentru strângerea lor. In ce chip a putut face față cheltuelilor ne poate servi ca exemplu cazul când Solomon, nefiind în stare a achita o datorie de 120 talanți, fu nevoit a ceda lui Hiram I al Tirului 20 de sate cu teritorul din jurul lor.

Iată exemple tragice pe cari Solomon le-a putut avea înaintea ochilor, dar răul poate bântui pretutindenea. Necazuri de felul acestora îl vor fi făcut adesea filosof pe Eclesiast.

2. *Și am fericit pe cei ce au murit în vremi străvechi mai mult decât pe cei vii cari sunt acum în viață.*

Morții nu mai cunosc suferința, sunt mai fericiți decât viii cari îndură mizerii. Eclesiastul trece dintr'o stare sufletească în alta. Aici nu-i place viața, alteori condamnă moartea.[4] Trecerea aceasta e logică. El are convingerile lui nestrămutate, iar concluziile ce le trage sunt întemeiate pe premise precise. Nu-i place viața pentrucă „Eclesiastul așteaptă prea mult dela ea și pentrucă ea îi dă prea puțin".[5]

---

1 L'Ecclésiaste.. Paris 1878, pag. 89.

2 Historisch — kritische Einleitung., p. III (2) 1894 p. 169.

3 Psalm XL_9.

4 b. o. Cap. IX_5 și $_{10}$.

5 Podeschard.. L'Ecclesiaste.. 321.

In acest înţeles crezu şi Eminescu că „viaţa-i un basm pustiu şi urât“.[1]

3. *Iar mai fericit decât unii şi decât alţii este cel ce n'a venit pe lume, cel care n'a văzut faptele cele rele care se săvârşesc sub soare.*

În desfăşurarea gândurilor sale se observă o gradaţie: viaţa este ea cum este, mai fericit e cel mort, dar şi mai fericit e cel ce încă nu s'a născut. Astfel de paralèle întâlnim multe în Sf. Scriptură. Iob[2] consideră moartea un prilej de linişte preferată faţă de o viaţă viforoasă şi înfricoşătoare. Ziua în care a văzut lumina zilei o condamnă. Ieremia[2] ar fi dorit să moară în pântecele mamei sale, adică să nu se nască, decât să vadă necaz. Până şi Iisus[2] a căzut în genunchi şi se ruga să treacă „ceasul acela“. Exemple întâlnim şi 'n afara Bibliei. In durerea păgână ce-o avea într'ânsul, Eminescu amenința pe Dumnezeu şi-apoi zise:

. . . . cine ştie de este mai bine:
A fi sau a nu fi? . . . Dar ştie oricine,
Că ceea ce nu e, nu simte dureri —
Şi multe dureri-s puţine plăceri.[3]

Numai că între plângerile laicilor şi cele ale Bibliei există o deosebire, deosebirea dintre copie şi original. Primele sunt pur umane, plângerile din urmă sunt izvorîte dintr'o profundă credinţă religioasă. Pentru cei dintâi Dumnezeu nu există totdeauna, pe ultimii îi găsim cu mâinile întinse dibuind să vadă care e scara cea mai scurtă care duce spre Divinitate.

4. *Şi am văzut că toată izbânda omului din munca sa căşunează pizmă din partea aproapelui său. Şi aceasta este deşertăciune şi vânare de vânt.*

Pizma sau invidia constă în părerea de rău pentru tot binele care se întâmplă aproapelui nostru.[4] Cei mai mulţi dintre oameni invidiază pe semeni pentru fericirea lor. Succesul unora poate să facă întristare altora. Când *Titu Ma-*

[1] In poesia: Mortua est.
[2] Iob III — Ier. 20_{18} — Mc. 14_{35}
[3] In: Mortua est.
[4] Arhim. I. Scriban: Morala pag. 504.

iorescu a spus: „fereşte-te a doua zi după succes", probabil că a avut în vedere loviturile de cari eşti ameninţat din partea invidioşilor.[1] Invidia este o pasiune rea. Creştinismul o exclude ca pe una ce neagă virtutea dragostei, ca pe una din care izvorăsc ura, calomnia, cruzimea şi altele tot atât de necurate. Eclesiastul o consideră ca o adevărată boală a omenirii. Sub „izbânda" de aici nu se înţelege norocul orb, ci succesul în urma unei munci laborioase sau ca rezultat al capacităţii personale. „Aproapele" de aici e un om ca oricare altul. Păcatul este universal ca şi virtutea.

5. *Nebunul stă cu mâinile în sân şi îşi mănâncă singur timpul zicând:*[2]

Nebunul din vers e omul leneş. Stăruind în inactivitate, uneltele sale de lucru (mâinile) le pune la o parte, în sân, sau „stă cu ele încrucişate" grămadă peste olaltă.

Versul e un fel de zicere proverbială cum e pilda 15 din Proverbe XXVI: „leneşul îşi vâră mâna în blid şi-i vine greu s'o ducă la gură". Acest soiu de oameni se întâlneşte des în viaţă. Pentru societate ei sunt păgubitori. Leneşul n'are curajul să se apuce de vre-o ispravă; „din pricina lui grinzile casei se lasă, iar apa picură în casă".[3] El are tot felul de scuze pentru a refuza sacrificiul sau osteneala. Hristos îi numeşte „*vicleni*",[4] pentrucă constitue o antiteză a progresului prin muncă asiduă; Pavel, acest mare psiholog al sufletului omenesc, se declară nemulţumit cu cei din Creta pentrucă sunt: „mincinoşi, leneşi şi mâncăcioşi".[5] Intr'o lume în care omul se gândea numai să mănânce şi să doarmă şi să fie mai departe o fiară vegetativă, Eclesiastul e îndreptăţit să fie puţin anarhic, cum reiese din cugetarea alăturată.

---

[1] N. Zaharia op. cit. pag. 123.

[2] Expresia „cel fără minte" mi se pare mai dulce şi tot aşa de cuprinzătoare ca „nebunul". În loc de cuvântul „*timpul*" se află în textul ebraic *basar* (carne), în Septuaginta σάρξ (trup). Sensul e bine redat în Biblia noastră oficială din 1936.

[3] Eclesiast X_{18}.

[4] Mateiu XXV_{26}.

[5] Tit I_{12}.

6. *Mai de preț este un pumn plin de odihnă decât doi pumni plini de trudă și de vânare de vânt.*

Cuvintele apostolului Pavel: „cine nu lucrează, nici să nu mănânce“, proverbizează concepția creștină despre muncă și inactivitate. Creștinismul disprețuește lenea și învață că nu există plăcere mai mângăitoare decât aceea de-a munci, ceea ce înseamnă că „omul sănătos, care nu lucrează, nu este vrednic nici să trăiască“.[1]

Necesitatea muncii nu putea fi înțeleasă decât pe dos de niște „nebuni“ ca cei vizați de Solomon. Nu e vorba de pumnul rezultat din încheierea unei mâni, ci de pumnul rezultat din împreunarea ambelor palme și întrebuințat ca măsură de capacitate pentru lichide și solide în sensul: un pumn de făină, un pumn de bani. Pumnul este aici simbolul unui lucru mic, adică a ceva foarte puțin. Cuvintele exprimă scârba față de munca fizică și intelectuală a leneșilor. Truda creatoare este pentru ei o plagă. Eclesiastul a ghicit starea sufletească a acelora cari în loc să-și indoiască puterile de muncă se nevoiesc timp îndelungat în deliciile odihnei.

7. *Și iarăși am văzut o nepotrivire sub soare.*

Anomalii sunt multe în viața publică și privată. Eclesiastul le observă rând pe rând pe toate și le dă în vileag. Iată despre ce este vorba:

8. *Este câte un om care este stingher*[2] *și care nu are nici fecior, nici frate și totuși lucrul nu-l mai sfârșește și ochii lui nu se mai satură de bogăție. Dar vine o vreme când zice: „Pentru cine m'am trudit și am lipsit sufletul meu de traiul cel bun?“ Și aceasta este deșertăciune și rea îndeletnicire.*

Aici se evidențiază cazul unui om singuratic, fără prieteni, lipsit de familie, copii, părinți, frați sau alte rude apropiate. El are conștiința obligației în viață, nu e lipsit nici de calități dar dela bogății nu-i mai fug ochii. Lacom să aibă un profit pipăibil, dă averii materiale importanța pe care n'o are, câtă vreme bunurile spirituale sunt pentru el ceva prea abstract. Frământările acestuia sunt de natură patologică,

[1] Dr. D. Spânu, Suferințele sociale și Hristos, pag. 87.
[2] Singur.

căci prisosul de energie şi-l cheltueşte fără un motiv binecuvântat. Când un astfel de om simte părerea de rău că truda lui nu va folosi nimănui, e prea târziu.

Se'nţelege că averea ca răsplată a muncii n'o condamnă învăţătura revelată,[1] dar pune în vedere omului că tot ceea ce are este dar dela Dumnezeu,[2] sfătueşte să practice binefacerea şi mila faţă de cel lipsit şi nevoiaş[3] iar Eclesiastul rămâne cel puţin un insinuator al primejdiei ce rezultă din alipirea sufletului de averile materiale.[4]

9 *Mai fericiţi sunt doi laolaltă decât unul, fiindcă au răsplată bună pentru munca lor:*

Când Aristotel spunea ζῶον φύσει πολιτικόν,[5] e de netăgăduit că a rostit un mare adevăr. Viaţa în comun este aşa de veche ca însuşi neamul omenesc. Omul este făcut pentru celălalt, ca pasărea pentru sbor. Cea mai veche formă a vieţii în comun e familia. Individul a creat familia şi apoi din mulţimea indivizilor s'a creat societatea. „Individul şi societatea se întregesc reciproc, sânt două corelate ale vieţii omeneşti. Individul este creatorul societăţii, dar el este şi creat de ea".[6] In acest înţeles vorbeşte Eclesiastul că mai folositoare este viaţa în comun decât viaţa de om singuratic. Se gândeşte la viaţa în familie, dar poate avea în vedere şi tovărăşia nedespărţită care uneşte pe doi indivizi (sau chiar viaţa trăită în societatea mai multor indivizi). Cuvântul talmudic „un om fără tovarăş e ca stânga fără mâna dreaptă",[7] s'a inspirat poate de aici. Un avantaj al vieţii sociale e „răsplata bună...", adică succesul mai sigur şi bucuria mai mare.

10. *Căci dacă unul cade, îl scoală tovarăşul lui. Dar vai de cel singur care cade şi nu este cel de al doilea ca să-l ridice.*

---

[1] Cu aprobarea Domnului nostru Iisus Hristos îşi păstrează Zaheu o parte din averea sa. Conf. Lc. XIX$_{8,9}$.

[2] Ps. VIII$_{7,8}$.

[3] Prov. XXV$_{21}$ Lc. VI$_{38}$. Isaia: 58$_{7}$.

[4] Mai târziu Pavel spune categoric că: „iubirea de argint este rădăcina tuturor răutăţilor" II Tim. VI$_{10}$.

[5] „fiinţă socială din fire" [Politika I$_{189}$, după Spânu 106].

[6] Dr. D. Spânu, Suferinţele sociale şi Hristos, pag. 106, 107.

[7] Bibelwerk: Der Prediger... p. 155 [Avoth f. 30$_{20}$].

Un alt avantaj al vieţii sociale e ajutorul reciproc. „Căderea" de aici e simbolul greului vieţii. In aceeaş casă, în aceeaş familie sau societate, devotamentul reciproc e mai integru decât la un străin sau un necunoscut. Cel singur păgubeşte mult din cauza valoroasei tovărăşii care-i lipseşte, de aceea în cele mai multe împrejurări este mai preferabilă viaţa în doi.

11. *Aşişderea când doi se culcă, se încălzesc, iar unul cum s'ar putea încălzi?*

In răsărit unde nu se încălzesc locuinţele iarna, singurul scut împotriva frigului e o acoperitoare. In alte anotimpuri se folosesc noaptea acoperitoare foarte sumare. Săracii se mulţumesc cu întrebuinţarea ca învelitoare a supraveşmântului, pe care îl îmbracă peste zi. De aceea dispune Deut. XXIV_{13} că dacă un debitor este sărac şi obligat să dea creditorului său ca zălog supraveşmântul „să i se întoarcă zălogul la asfinţitul soarelui, ca să se culce să doarmă în haina sa". Un alt scut împotriva frigului e dormitul împreună,[1] pe care ni-l face cunoscut versul de mai sus. Durmeau împreună rudele şi prietenii. Nu-i exclus să fie vorba şi despre dormitul împreună al soţilor, dar cei mai mulţi comentatori[2] semnalează următorul obiceiu: In Palestina călătorii, surprinşi noaptea pe drum, dorm lipiţi deolaltă, pentru a se încălzi şi adăposti împotriva frigului care noaptea e destul de pronunţat. Chiar şi într'o casă a cărei ferestre lipsite de geamuri lasă să străbată curenţii de aer, două persoane, acoperite cu aceeaş pătură, îşi ţin unul altuia cald, în vreme ce unul dormind singur ar tremura de frig.

(Va urma)

[1] Obiceiul de-a dormi 2 într'un pat il face cunoscut şi Luca XVIII_{34}.

[2] B. o. străinii: Dr. Zöckler 155, Fillion 568, Podeschard 328.

MIŞCAREA LITERARĂ

Preot Dr. *Liviu Stan*: MIRENII ÎN BISERICĂ, studiu canonic-istoric („Seria Teologică" nr. 13) XII+816 pag. Sibiu, Tip. Arhidiecezană, 1939. Lei 320.

Monumentala operă a păr. Stan „a crescut, cum bine spune autorul, din dorinţa vie a fiecărui creştin iubitor de biserică de a se curma odată agitaţiile dăunătoare şi frământările sterile în jurul organizării bisericii noastre" (prefaţă). Căci se cere o lucrare de proporţii mai mari şi de răscolire a însăş temeiurilor vechilor tradiţii spre a se proba adeveritatea şi sănătatea principiilor şaguniene cari stau la baza Legii de organizare a Bisericii ortodoxe române din 1925. Faţă de acuzaţiile catolicilor, cari văd în colaborarea strânsă dintre cler şi mireni nici mai mult nici mai puţin decât calvinism (Al. Grama—Blaj), ca şi faţă de părerile acelora dintre ortodocşi, preoţi, profesori sau chiar ierarhi, cari taxează de neortodoxă sau chiar protestantă legea de temelie a Bisericii noastre, păr. Stan reuşeşte să pună în sfârşit la punct acest adevăr nesdruncinat: Legea noastră bisericească se sprijină pe însăş temelia Bisericii ecumenice, iar după veacul al XI-lea pe practica însăş a Bisericilor ortodoxe. Importanţa mare ce se dă elementului mirean în viaţa Bisericii nu trebue să-ţi dea numai decât dreptul să zici că e protestantism, fiindcă prin însăş chemarea sublimă de membru al Bisericii mireanul este o parte constitutivă a ei. El este cel care răspunde conştient „Amin" rugăciunilor ce le înalţă preotul către Dumnezeu (II Corinteni 1, 20). Pornind dela o dreaptă noţiune dogmatică a Bisericii, trebue să dai elementului mirean locul pe care-l merită, nici de simplă anexă ca în catolicism, dar nici de atotputernicie anarhică cum e în protestantism, ci de împreună lucrare sub oblăduirea Bisericii.

Acest adevăr al tezei ortodoxe îl urmăreşte autorul cu dibăcia omului stăpân pe toate aspectele problemei şi cu pasiunea specialistului căruia nu-i scapă neconsultată nici o scriere înrudită din literatura tuturor Bisericilor ortodoxe. Se tratează întâi, în general, despre „importanţa mirenilor în biserică şi drepturile lor de participare la exercitarea puterii bisericeşti" (p. 24—45). In mod special, lucrarea aprofundează mai ales rolul mirenilor în cele 3 domenii de activitate în Biserică: sacramental, învăţătoresc şi jurisdicţional. In toate aceste domenii sigur că numai episcopatul are plinătatea puterii în Biserică, căci episcopal-sinodală este însaş forma de conducere a Bisericii ortodoxe. Dar în practica sa bimilenară, Biserica creştină a recunoscut mirenilor dreptul de a fi şi ei părtaşi la exercitarea tuturor acestor trei puteri bisericeşti, căci de fapt acest drept decurge din obligaţia pe care o au aceştia de a ajuta prin puterile

lor de muncă la înviorarea vieţii bisericeşti. Şi când e vorba de activitate sacramentală, cât mai ales când ne gândim la puterea mireanului de a propaga învăţătura creştină în cercuri cât mai largi şi în fine când luăm în considerare rolul firesc al mirenilor în alegerea păstorilor lor sufleteşti şi în administrarea averii bisericeşti — în toate aceste trei tărâmuri de activitate ce a făcut Biserica altceva decât că a împletit lucrarea de împreună duhovnicire a clerului şi poporului întru aceeaş viaţă năzuitoare după cât mai mult har?

Despre reuşita deplină a scopului ce şi l-a propus autorul s'a rostit, între alţii, eminentul profesor Dr. Nicolae Popovici dela Academia teologică din Arad, care a spus că „lucrarea păr. Stan va forma începuturile unei epoci în studiile de drept bisericesc dela noi şi va fi considerată, dela apariţia lucrărilor episcopului canonist N. Milaş, ca cea mai de seamă lucrare de drept bisericesc în întreagă Biserica ortodoxă" (în „Telegraful Român" din 28 Maiu 1939). De aceea sub aspectul dreptului canonic nu mai încercăm aici nici măcar o spicuire a principalelor poziţii cari au dus la minunata arhitectonică a acestei opere masive de drept bisericesc. Dealtfel îţi şi trebue, pe lângă privirea de ansamblu, şi perspicacitatea juristului bisericesc spre a putea fixa în termeni şi idei potrivite poziţia elementului mirean în Biserică, acest punct atât de nevralgic în constituţia Bisericii. De aceea noi ne îngăduim doar să insistăm puţin asupra aspectului istoric al problemei, aşa cum reiese el din trecutul nostru naţional şi bisericesc.

Dupăce însaş organizarea canonică a Bisericilor din Principatele româneşti se datora strânselor legături spirituale ale străbunilor noştri cu lumea greco-slavă, era natural ca şi instituţiile noastre bisericeşti să fie aceleaşi cu ale acestor fraţi în credinţă. De aceea încă dela începutul fiinţării organizaţiei noastre bisericeşti apar ca un ecou aceleaşi soboare mixte ca şi în Bizanţul strălucit al evului mediu, ca şi în Serbia lui Ştefan Duşan (1346), ca şi în Bulgaria ţarului Alexandru (1350, 1355) şi mai târziu ca şi în Rusia şi celelalte ţări de limbă slavă. Aceste soboare, în cari mintea laicilor nu arareori aducea lumina şi curajul dreptei credinţe faţă de catolicismul şi protestantismul distrugător, au fost adevărate „cetăţi ale Duhului" cum foarte bine le numeşte autorul (p. 167), căci prin ele s'au menţinut, deodată cu dreapta credinţă, şi marile interese ale neamului. Când un Dragoş-Vodă scria la 1391 patriarhului din Constantinopol că după dorinţa lui, a fratelui său Balc şi a celorlalţi fruntaşi ai comitetului vreau să pună sufletul şi Biserica lor sub oblăduirea patriarhului ecumenic, sau când la 1503 Radu-Vodă al Ţării Româneşti cerea lui Nifon II al aceluiaş Constantinopol să vie în ţară să-i fie „îndreptător şi învăţător de legea lui Dumnezeu, tată şi păstor şi solitoriu la Dumnezeu", lui şi la toţi boerii, la preoţi şi la mireni cari se vor aduna mai târziu în sinod, nu vedem oare în acestea tot trecutul nostru de credinţă şi lucrare a clericilor şi laicilor sub scutul harului Bisericii? Însaş conformaţia divanului

domnesc al voevozilor noştri, unde mitropolitul ţării îşi avea un scaun mai ridicat decât toţi demnitarii ţării, ce altceva înseamnă decât că întreagă conducerea neamului cerea îndrumarea duhovnicească a ierarhului cu care se socotea împreună lucrător în familia mare a ţării oblăduite de Biserică? Soboarele mari — prototip al actualelor congrese naţional-bisericeşti — compuse din vlădici, protopopi, preoţi, călugări, voevod, boeri şi simpli laici îşi alegeau păstorul sufletesc, hotărau în marile probleme bisericeşti şi de interes pentru neamul întreg. De aceea nici nu-i mirare că dispoziţiile Pravilelor înţelepte au rămas multă vreme normă pentru preoţi şi mireni deopotrivă. Ce să mai zicem de epoca vijelioasă a încercărilor de calvinizare şi catolicizare a Românilor din Ardeal? N'au fost atunci corporaţiile mixte cel mai bun mijloc de a lupta pentru neam şi lege totodată? Oare protestele Braşovenilor, Făgărăşenilor şi celor din Haţeg la însaş încheierea unirii din Alba-Iulia anilor 1700 n'au avut tocmai rolul de a lupta pentru păstrarea credinţii? Oare întreg veacul XVIII n'a dat el mai mulţi martiri mireni decât clerici pentru apărarea credinţei celei drepte şi pentru menţinerea pe linia tradiţiei a aceleiaş forme de organizare a Bisericii strămoşeşti? Iar la 1848, când naţiunea română cerea „restabilirea mitropoliei şi a sinodului general anual după vechiul drept, în care sinod să fie deputaţi bisericeşti şi mireneşti" (p. 190) ce altceva se urmărea decât reventrea la acelaş fir al tradiţiei care a pus pe tronurile Ungrovlahiei şi Moldovei dela primii mitropoliţi până la ultimii (p. 497 şi urm.), şi care s'a putut realiza în 1864—68 cu Statutul organic şi generaliza în 1925 cu Legea de organizare a întregii Biserici româneşti? De aceea dacă şi în alegerea păstorilor lor duhovniceşti mirenii aveau drepturi cari evoluează dela însaş prezentarea candidatului până la puterea de a se opune altui candidat ce li s'a admis (p. 249), apoi aceasta n'a însemnat o stare excepţională a vremurilor de oprimare turcească sau austriacă, precum zic unii dintre teologii canonişti de astăzi, ci a însemnat însăş coloana vertebrală de susţinere a organismului bisericesc de totdeauna. Iar dacă, deodată cu emanciparea papalităţii de sub grijile secularismului evului mediu, Biserica apuseană a ajuns la o totală călcare a tradiţiei ecumenice care socotea pe mirean membru responsabil de însaş viaţa Bisericii, apoi în zilele noastre vedem reacţiunea societăţii mireneşti „Acţiunea catolică" vizând tocmai o revenire la canonicitate.

De aceea, atâta vreme cât clerul va sta la înălţimea chemării sale de unde va putea cu demnitate şi cu autoritate divină să îndrumeze opera de colaborare a fraţilor laice, atâta vreme vom avea o Biserică vie, un organism robust, în care toate membrele conlucră conştient la viaţa întregului. Iată de ce ni se umple sufletul de bucurie când putem mulţumi păr. prof. Stan pentru atât de luminoasa lucrare pe care ne-a dat-o. Dr. T. BODOGAE

Diacon *Gh. I. Soare*, doctor în teologie: FORMA DE CONDUCERE ÎN BISERICA CREŞTINĂ ÎN PRIMELE 3 VEACURI. Bucureşti 1938, p. XXXVI+194. Preţul Lei 150.

Cu bucuria cu care se ia act de orice lucru bun, făcut pentru zidirea sfintei noastre biserici, am luat şi noi la timpul său act de apariţia cărţii părintelui diacon Dr. Gh. I. Soare dela biserica Sf. Vineri—Herasca din Bucureşti, carte asupra căreia cu mare plăcere ne-am căutat răgaz de zăbovire în cuvânt.

Tânăra noastră literatură teologică, şi şi mai tânăra noastră literatură de „Drept Bisericesc", câştigă prin studiul părintelui Soare o monografie de reală valoare ştiinţifică, dată la lumină după o îndelungă şi foarte conştiincioasă ostenire în cuvânt şi întru învăţătură mai ales, prin ţară şi prin străinătate. Problema asupra căreia şi-a îndreptat autorul atenţia, este de o capitală importanţă pentru Teologia Ortodoxă şi pentru Dreptul Bisericesc, şi ea n'a fost până acum tratată atât de amplu la noi. Forma de guvernământ a bisericii este o problemă centrală a ştiinţei Dreptului Bisericesc; fără de lămurirea ei nu se poate trata corect nici o altă problemă din cuprinsul ştiinţei acesteia teologico-juridice, pe tărâmul căreia osteneşte şi părintele diacon Soare, pentrucă toate celelalte probleme se leagă organic cu aceasta, care le serveşte ca temeiu în cadru firesc.

Dându-şi seama de importanţa problemei acesteia şi de necesitatea lămuririi ei ca a unei premise necesare a tuturor celorlalte, autorul şi-a pus în gând să facă un lucru bun, şi foarte bun lucru a făcut, tratând problema pe larg şi atât de documentat, cum îi şade bine unui studiu cu adevărat ştiinţific. Spre deosebire de oarecari studii alcătuite în fugă pentru obţinerea unui titlu sau pentru râvna autoricească a cuiva, exemple de cari nu lipsesc nici la noi, studiul părintelui Soare te face să vezi numaidecât că autorul a cercetat cu râvnă, cu răbdare şi cu pricepere, că el nu se numără între gonacii de titluri, ci între râvnitorii pentru ştiinţă.

Cercetând cu deamănuntul izvoarele originale şi o completă literatură de specialitate, autorul a alcătuit un studiu temeinic, aducând o contribuţie de valoare deosebită la propăşirea ştiinţii Dreptului Bisericesc la noi, şi pentru aceasta el merită mai mult decât recunoştinţa confraţilor. Mai ales pentru vremurile noastre, în cari conştiinţa misiunii bisericii şi a drepturilor ei este pe deoparte atât de absentă la unii membrii ai bisericii, ba chiar la clerici şi la unii ierarhi, iar pe de altă parte, aceia cari n'au să judece „de internis" şi „de fide", statul cu alte cuvinte şi conducătorii lui, n'au nici cea mai elementară idee despre misiunea specială şi despre sfintele drepturi ale bisericii, considerând-o şi tratând-o ca pe o anexă a a statului, mai ales pentru astfel de vremuri zic, studiile de Drept Bisericesc sunt foarte bine venite, fiind de mare trebuinţă pentru a-i scoate din neştiinţă şi dormitarea lor pe acei membrii ai bisericii, conducători sau conduşi, cari nu cunosc şi nu apără drepturile bisericii şi pe acei guvernanţi trecători, pe acei deţinători vremelnici

ai autorităţii de stat cari ignorează sau nu ţin seama de drepturile bisericii. Un fel de cezaro-papism începe a-şi arăta colţii şi la noi, şi acestuia îi trebuesc date la timp lecţiile cuvenite spre a nu se ajunge la confundarea stăpânirilor şi la guvernarea bisericii cu satanice metode politice.

Studiul părintelui Soare face un astfel de serviciu, dă o lecţie tuturor celor ce au nevoe de ea; aceasta pe planul practic al vieţii bisericeşti. Iată deci studiul despre forma de guvernământ în biserica primelor trei veacuri, îndeplinind o îndoită misiune în ştiinţă şi în viaţa bisericii, prin care deopotrivă i se reliefează importanţa.

Nu ne putem permite în spaţiul disponibil o cercetare cu deamănuntul a studiului părintelui Soare; ne rezumăm, upă consideraţiunile de ordin general asupra lui, la prezentarea cuprinsului însoţit de unele sublinieri sau observaţii pe cari le găsim de cuviinţă.

După Prescurtări, Prefaţă şi Bibliografie, în partea introductivă a studiului, autorul defineşte *„aspectul de societate" al bisericii*; (noi i-am zice, cu asentimentul celor mai de seamă autori de „Drept Bisericesc", nu aspect de societate ci simplu: Biserica organism social) arătând elementele cari alcătuiesc fiinţa bisericii ca organism social (p. 1—6).

In legătură cu acestea se tratează despre *„subiectul autorităţii bisericeşti"*, lămurindu-se principial poziţia noastră faţă de romano-catolici şi de protestanţi (p. 6—11) şi prezentându-ne subiectul propriu zis al studiului (p. 12—14). La cele spuse de autor în această parte introductivă, socotim că nu era decât în interesul studiului arătarea legăturii fireşti ce există între doctrina eclesiologică şi forma de guvernământ a bisericii, care decurge tocmai din învăţătura despre biserică, şi-apoi bună era şi sublinierea calităţii bisericii de *organism social perfect*.

Autorul trece apoi în cap. I (p. 15—52) al studiului la cercetarea „Conducerii Bisericii în timpul Sf. Apostoli", găsind în aceasta elementele sinodalităţii pe cari le caută, împreună cu treptele ierarhice şi le identifică apoi pe rând în scrierile de după Sf. Apostoli până la finea veacului III (cap. II p. 53—77). Celor trei trepte ierarhice de drept divin, adică Episcopatului, Presbiteratului şi Diaconatului, li se rezervă un capitol întreg de minuţioasă cercetare (cp. III, p. 78—111).

In cap. IV (p. 112—137) se tratează despre oganele personale şi colegiale de conducere a bisericilor locale, episcopii şi presviteriile sau consiliile eparhiale preoţeşti şi adunarea însăşi a comunităţilor bisericeşti (adunări parohiale-eparhiale).

Remarcăm în special cele două capitole din urmă: cap. V, (p. 138—158) tratând despre *„sinod* ca organ de conducere şi de păstrare a unităţii în Biserică", şi cap. VI (p. 159—182) despre *„Desvoltarea mitropoliilor ca organe de conducere în Biserică spre sfârşitul sec. III"*.

In general toate capitolele sunt bine încadrate în planul unitar al studiului; bine închegate apoi fiecare în parte, lucrate conştiin-

cios, cu expunere pozitivă şi critică, autorul permiţându-şi să discute cu bogata-i informaţie bibliografică păreri şi teorii adverse.

La sfârşitul studiului, ni se prezintă în 10 pagini de încheiere, concluziunile autorului asupra „formei de guvernământ în biserică" şi asupra problemelor conexe cari s'au tratat în cele VI capitole ce alcătuesc fructul osârdiei vrednice de toată lauda a părintelui celui cu bun chip diaconicesc Gh. I. Soare.

Acestea zise, ne permitem şi oarecari observaţii colegiale în legătură cu unele concluzii ale autorului.

Cu toată asemănarea formei de guvernământ a bisericii cu forma monarhică constituţională de guvernământ a societăţilor civile şi cu toate că şi alţii definesc forma de conducere a bisericii ca monarhică constituţională, noi socotim această definire ca una improprie, făcută numai prin analogie şi ca atare, ca pe una ce nu se potriveşte nici limbajului bisericesc şi nici realităţii. In biserică nu există monarhi, ci ierarhi, şi cu aceştia nu se pot compara *monarhii*, cari *„domnesc şi stăpânesc"* (Mt. 20, 25—26. Mc. 10, 41—45. Lc. 22, 25—29), pe când *ierarhii servesc* şi *conduc*. Există un singur monarh al monarhilor în biserică, care mai mult decât monarhii este „păstorul cel bun" care ne duce spre „împărăţia măririi" în care împărăţeşte El. Din acest punct de vedere, foarte bine defineşte autorul forma de guvernământ a bisericii ca fiind „Hristocratică", dar, raportată la organele văzute cari conduc biserica, forma de guvernământ a acesteia nu poate fi definită nici numai ca „sinodală" şi nici numai ca „monarhică-constituţională". Nici una din acestea nu e suficientă, şi de fapt forma aceasta reclamă o definiţie unică sintetică, iar nu una dublă, şi aceasta şi-o găseşte în expresia: *„formă ierarhic-sinodală"*. — In această definiţie se cuprinde şi caracterul ierarhic şi cel sinodal al conducerii bisericeşti. Mai adăugăm apoi că atât sinodalitatea cât şi constituţionalismul în biserică, trebuesc considerate în sens mai larg decât le consideră autorul şi aceasta chiar în baza mărturiilor primelor trei veacuri. Sinodalitatea nu se aduce la expresie numai prin adunări pur arhiereşti ci şi prin adunări mixte bisericeşti, şi astfel avem în biserică alături de sinodalitatea pură şi o sinodalitate mixtă, care tot sinodalitate se cheamă, şi pe care n'o putem trece cu vederea. Dar atât sinodalitatea în genere cât şi constituţionalismul, nu pot fi lămurite deplin fără de lămurirea şi definirea corectă şi a situaţiei mirenilor în raport cu puterea bisericească; autorul însă lămureşte numai situaţia clerului, şi mai puţin real şi incomplet aceia a laicilor, pe care o putea trata mai atent şi cu mai multă perspicacitate. Dar poate influinţa mediului şi o anumită prudenţă, îl face să nu insiste cât s'ar fi cuvenit şi cum s'ar fi cuvenit asupra acestei chestiuni, pentru care de altfel nu-i lipseşte nici pregătirea, nici informaţia şi nici chemarea. Asupra felului în care autorul tratează această problemă conexă, facem deci cuvenitele rezerve, pe lângă cari, ca o chestiune ce ne priveşte direct, menţionăm că *sinoadele şi adunările mixte* prevăzute prin legi de organizare: în biserica din Transilvania, în cea

sârbă şi în cea bulgară, nu s'au introdus după exemplul bisericii din Constantinopol, care prin „Canonismele generale" din 1860 a introdus un „μικτὸν συμβούλιον" (consiliu mixt), ci precum nici în biserica constantinopolitană nu s'au introdus abia la 1860 consilii şi soboare mixte, aşa nici în biserica noastră din Transilvania şi în celelalte amintite, nu s'au introdus abia după 1860 consiliile, adunările şi soboarele mixte, ci acestea au existat şi în Constantinopol şi la noi, atât în Ţările Româneşti, cât şi în Transilvania şi în celelalte biserici ortodoxe, din străvechi timpuri, fiind ele o instituţiune de totdeauna a bisericii noastre. Legile respective de organizare n'au făcut decât să-i dea o formă, potrivită timpului şi nevoilor bisericii, unei vechi instituţiuni de Drept Bisericesc.

Abstrăgând de observaţiile acestea, pe cari le-am socotit a fi cu dreptate şi după cuviinţă să le fac, studiul serios al părintelui Soare rămâne una dintre cele mai substanţiale monografii de Drept Bisericesc, şi o pricină de îndemn pentru autor la muncă tot atât de rodnică pentru dăruirea ştiinţei acesteia şi cu alte studii valoroase.

Dr. LIVIU STAN

Prof. univ. *Dr. Nicolae Cotos*: TEOLOGIA FUNDAMENTALĂ. Cernăuţi, Glasul Bucovinei, 1938; 22 p. Lei 25.

Fiecare disciplină a ştiinţei despre Dumnezeu şi despre lucrurile divine îşi are o funcţiune bine determinată. Dogmatica expune adevărurile de credinţă. Teologia morală stabileşte principiile şi regulile atitudinii morale sau ale faptei creştine. Teologia exegetică studiază izvoarele scrise ale religiunii creştine. Istoria bisericească recapitulează şi apreciază începuturile şi mersul triumfal al religiunii creştine, organizată în Biserică, prin desişul veacurilor. Teologia practică expune principiile şi regulile privitoare la actualizarea şi starea de drept, înlăuntru şi în afară, a religiunii creştine. Fiecare dintre acestea contribue, în felul ei, la instăpânirea împărăţiei lui Dumnezeu în lume şi toate laolaltă presupun cunoscute şi acceptate adevărurile de bază ale religiunii creştine: existenţa lui Dumnezeu, spiritualitatea şi nemurirea sufletului şi realitatea revelaţiunii dumnezeieşti în Biserică. Nici una din ele nu demonstrează însă aceste adevăruri. Şi dacă'n această lume n'ar exista necredincioşi, nici n'ar mai fi nevoie de demonstrarea lor. Cum realitatea e alta, ştiinţa teologică trebue să ţină seamă şi de existenţa acestora şi să-şi organizeze un aparat de documentare suficientă a temeliilor pe cari se înalţă edificiul ei impunător.

Sarcina aceasta îi revine Teologiei fundamentale. Aceasta argumentează, motivează şi justifică — apărându-le implicit — adevărurile esenţiale ale religiunii creştine, sau însaşi religiunea creştină în principiile ei de bază, cu mijloacele raţionale ale empiriei ştiinţifice, psihologice şi istorice şi ale speculaţiunii filosofice.

Din cele zise, importanţa deosebită a acestei discipline teologice reiese cu deplină claritate. Deaceea şcolile noastre teologice de toate gradele i-au acordat totdeauna o atenţiune deosebită şi literatura

noastră teologică se poate mândri astăzi cu câteva lucrări valoroase în materie, datorite I. P. Sf. Mitropolit Nicolae al Ardealului, P. Sf. Arhiereu Irineu Mihălcescu, dlor Prof. I. G. Savin, Isidor Todoran ş. a. Facultatea de Teologie din Cernăuţi stă şi aici în fruntea tuturor, mulţumită tradiţiei ei de muncă statornică şi productivă pentru cultura noastră teologică şi capabilităţii profesorilor ei vechi şi noui. Alexie Comoroşan şi Vasile Găină sunt nume pe cari le vom pomeni cu respect pururea. Strădaniile lor ştiinţifice sunt continuate şi aprofundate de actualul profesor de Teologie fundamentală, dl Dr. Nicolae Cotos. Dsa este un virtuos al cugetării clare, ordonate şi sigure. Ceice i-au ascultat cursurile, au plecat totdeauna clarificaţi şi satisfăcuţi de iscusinţa cu care dsa ştie să pună problemele şi să le lămurească. Nu prea are obiceiul să se ajutoreze cu însemnări. Infruntă piepţiş greul chestiunilor de cari se leagă, le despică cu abilitate de maestru şi le rezolvă matematic, angajând în această operă o dialectică suplă, o logică de fier şi cât se poate de puţin sentimentalism. Aceasta din urmă e la locul său într'o apologie, care ţinteşte să încălzească şi să cucerească. In Teologia fundamentală, care-i cu totul altceva decât apologie sau Apologetică (vezi p. 11—12), n'are ce căuta.

Cât de largă-i puterea de argumentare a acestei discipline teologice, e greu de precizat. In orice caz, ea este limitată. Dacă n'ar fi aşa, atunci ar însemna că sământa ateismului poate fi stârpită de pe faţa pământului. Şi încă ceva! Cu toatecă s'a contestat şi se mai contestă încă posibilitatea unei fundamentări raţionale a ei, religiunea a existat şi continuă să existe până la sfârşitul veacurilor. „*Creştinismul* — cum spune atât de frumos dl Prof. Cotos — este o religiune, şi anume religiunea prin excelenţă, şi ca atare, de bună seamă, ei *nu este o teorie, ci este viaţă, iar viaţa,* cum se ştie, *nu are nevoie de nici o justificare a dreptului ei la existenţă*" (p. 13).

Iată câte gânduri frumoase poate prilejui o lucrare ca cea a dlui Prof. Cotos. Limitată la chestiunile preliminarii pe cari le ridică Teologia fundamentală — definiţia, obiectul, principiul formal, scopul, metoda, sistemul etc. etc. — ea este o creaţie dintr'o bucată. Problemele desbătute în paginile ei dense şi miezoase nu sunt ciupite din cărţi, nu sunt văzute prin ochelarii altora, ci au ţâşnit din agoniseala unui dascăl care a frământat îndelung aluatul din care ne oferă o parte aici. Aşa fiind, nu-i de mirare că aşteptăm cu atâta dor şi restul acestei lucrări originale.

Dr. GRIGORIE T. MARCU

✤

Preotul *Vladimir Prelipcean*, doctor în teologie: PROFETUL AVACUM, introducere, traducere şi comentar, Cernăuţi 1934, 100 p.

In timpul din urmă unii teologi, aparţinând mai ales protestantismului, scriu cu prea multă libertate şi fără a avea în vedere caracterul cărţilor biblice, le tratează pe acestea de multeori ca pe nişte simple scrieri profane. Nu sunt prea mulţi aceştia, dar îndrăzneala lor e

exagerată şi ei trebuesc puşi la punct. In lucrarea de mai sus, profesorul V. Prelipcean expune punctul de vedere corect cu privire la scrierea profetului Avacum. Studiul este înzestrat cu o introducere în care se lămureşte numele profetului Avacum, se caracterizează persoana şi epoca profetului, se precizează data profeţiei, se arată cuprinsul, motivele, scopul, însemnătatea, autenticitatea şi locul cărţii în canon. Dupăce vorbeşte despre limbă, stil, text şi critica mai nouă, dă soluţia naturală a cărţii lui Avacum. Din partea introductivă se desprinde ideia că Avacum înseamnă îmbrăţişare, îmbrăţişatul. In legătură cu viaţa profetului s'au ivit o mulţime de versiuni cari nu merită însă prea mare atenţiune, ele provenind mai ales din scrieri necanonice. Profeţia lui Avacum aparţine probabil epocii ce urmează îndată după moartea lui Isaia, timpului de domnie a lui Ioahaz sau începutului domniei lui Ioachim (între 607—609).

Scrierea lui Avacum este o singură profeţie unitară, în care se anunţă că cel nelegiuit va fi nimicit, iar dreptul prin credinţă va fi viu. Cartea dă aşadar un răspuns problemei răului moral care chinueşte sufletul celui drept. Problema o desleagă prin descoperirea dumnezeească.

Limba cărţii este o ebraică clasică. Imaginile şi comparaţiile îndrăzneţe dau o vioiciune deosebită stilului. Textul original ni s'a păstrat destul de integru.

Nu toţi scriitorii împărtăşesc toate părerile de mai sus. Unii critici mai noi — ca Hitzig, Stade, Welhausen etc. — au atacat mai ales integritatea cărţii. Nici un capitol n'a fost cruţat de loviturile acestora. Pe de altă parte s'au ivit ipoteze noui cari caută să apere unitatea cărţii pe alte baze decât cele tradiţionale. Este ipoteza lui Lautenburg (cartea este autentică dar s'ar raporta la nimicirea Caldeilor prin Perşi şi ar data de după războiul lui Cirus în contra lui Cresus, regele Lidiei); ipoteza lui Peiser (cartea este unitară, dar origina ei nu ar fi pe pământ iudaic, ci în Ninive); ipoteza lui Duhm (planul cărţii e unitar, dar poporul descris nu e cel caldeu ci Macedonenii lui Alexandru cel mare).

Partea a II-a a lucrării păr. Prof. Prelipcean (35—100) dă textul în traducere şi apoi îl comentează. Pentru stabilirea corectă a înţelesului, se iau în considerare cele mai vechi versiuni siriace, arabe, latine şi greceşti, iar ici-colea se ia în considerare glasul celor mai autorizaţi interpreţi ai Scripturii, cari sunt Sfinţii Părinţi.

In vremile mai noui, unii teologi apuseni se silesc să interpreteze cartea lui Avacum ca o liturgie profetică; alţii zic că întreaga carte are un pronunţat caracter apocaliptic eshatologic. Păr. Prof. Prelipcean combate erorile exegeţilor critici moderni în interpretarea lui Avacum, spunând că în ea avem o descoperire dumnezeească despre lucrurile ce se vor întâmpla în viitor. Se pune o problemă a prezentului — păcătoşenia poporului — iar prezicerile viitoare sunt subordonate soluţiei acestei probleme. Cu mai deplin folos va putea fi urmărit comentarul dlui Prelipcean de cunoscătorii

limbilor biblice. Atunci când vom avea însă comentate ştiinţifice şi la celelalte cărţi ale Vechiului Testament, va fi uşor să se facă extrase potrivite pentru o Biblie cu scurte note explicative accesibile tuturor.

Prof. Dr. NICOLAE NEAGA

Sf. Ioan Damaschin: DOGMATICA, traducere de *D. Fecioru* (Colecţia „Izvoarele Ortodoxiei" Nr. 1) Bucureşti 1938, pag. XXX + 358. Preţul 75 Lei.

O fericită realitate a devenit gândul încolţit atât de frumos şi promiţător — în lunie trecut — în sufletul nobil a doi osârduitori şi tineri teologi: D. Fecioru şi O. Căciulă. Dânşii şi-au propus să traducă în româneşte florile credinţii şi cugetării ortodoxe din epoca patristică.

Semnalul îmbucurător l-a dat harnicul patrolog scormonitor al comorilor Ortodoxiei ecumenice, dl D. Fecioru, prin traducerea dogmaticei Sf. Damaschin.

Cu sf. Damaschin († 749) se'ncheie epoca sf. Părinţi. El străluceşte în Biserică prin lupta dusă împotriva iconoclasmului. Pe lângă prodigioasa sa activitate apologetic-polemică, imnologică, omiletică, exegetică, morală şi ascetică pe care dl D. Fecioru ne-o expune pe larg, sf. I. Damaschin a fost un adânc teolog şi filosof creştin, un eminent dogmatist, înzestrat cu dorul convingerii al clarei şi precisei expuneri a adevărurilor eterne, pe cari le-a trăit cu toată fiinţa sa.

In desfăşurarea sistemelor dogmaticei, opera de faţă a sf. Damaschin, intitulată în original: „Expunerea Credinţii Ortodoxe", reprezintă cel mai înalt punct de desvoltare, cea mai clară şi superioară expunere a dogmelor formulate de Biserică în primele 8 veacuri, zidindu-se — cum e şi natural — numai pe locuri scripturistice şi patristice şi pe logica sănătoasă. Prin luminoasa expunere a dogmelor, această operă a influinţat asupra desvoltării ulterioare chiar şi a teologiei apusene, prin Petru Lombardul, care la rândul său a influinţat pe marele teolog scolastic Toma d' Aquino, mândria supremă a bisericii papale, dar care tot din răsărit şi-a primit lumina strălucitoare.

Dogmatica sf. Damaschin, pe care am ispitit-o cu atenţie şi cu mult folos, n'are structură ideologică unitară. Se împarte în 4 cărţi, dar prin ele nu străbate una şi aceeaşi idee ca să lege într'un întreg organic toate celelalte dogme. Stărue mult asupra Hristologiei, dogma cea mai controversată.

În cartea I (14 cap.) expune Teologia creştină: Dumnezeu în Sine, cunoaşterea şi existenţa Sa, unitatea fiinţei, tripersonalitatea şi însuşirile. Contra ereziilor antitrinitare precizează: „Între ipostasele (persoanele) Dumnezeirii nu există deosebiri de voinţă, de gândire, sau de activitate, sau de putere, sau altceva din acelea cari dau naştere în noi la o deosebire completă şi reală. Pentru aceea nu zicem că Tatăl şi Fiul şi sf. Duh sunt trei Dumnezei, ci din contră

că sf. Treime e un singur Dumnezeu. Fiul şi sf. Duh se raportă la o singură cauză; nu sunt nici alcătuiţi, nici contractaţi..." (p. 32), cum învăţa Sabelie. Unirea ipostaselor nu-i amestecare, ci coexistenţă unele în altele, perihoreză, întrepătrundere reciprocă. Însuşirile lui Dumnezeu se dau în raport cu lumea înconjurătoare. Numele Său cel mai potrivit ar fi: „Cel ce este", „Cel bun", „Existenţa" şi „Bunătatea".

Cartea II (30 cap.), cuprinde crearea îngerilor şi căderea celor răi. Aceştia sunt incapabili de pocăinţă fiind spirituali; omul singur are parte de pocăinţă, din cauza slăbiciunii sale corporale (p. 60). În economia divină demonii n'au putere nici domnie peste cineva, ci Bunul Dumnezeu le îngădue uneori aceasta, în scopul mântuirii (cazul lui Iov). Atunci iau forme fantastice.

Amintind de creaţia macrocosmului, rămâi plăcut surprins cum sf. Damaschin expunându-şi părerile se apropie de consideraţiile ştiinţifice de azi. Astfel: „Trebue să se cunoască, că luna este luminată de soare; nu pentrucă Dumnezeu n'a avut de unde să-i dea lumină proprie, ci ca să pună în natură ritm şi ordine, pentruca unul să conducă, iar altul să fie condus,... iar noi să ne supunem lui Dumnezeu" (79). Tot astfel cu fazele lunii etc. Cine cutează să spună că teologii luminaţi au umbrit progresul ştiinţei?

Omul s'a aşezat de Dumnezeu în Eden=desfătare, să-i fie comoară de bucurii. Aşezat aici: „Dumnezeu a voit să ne facă fără grijă,... ca s'avem un singur lucru de făcut, al îngerilor: de-a lăuda neîncetat pe Ziditor...", potrivit cuvântului: „Căutaţi mai întâi împărăţia lui Dumnezeu şi dreptatea lui şi toate celelalte se vor adăuga" (Mt. 6, 33).

Pentru consideraţii absolut juste, Dumnezeu ne-a făcut liberi, căci ne-a dat raţiune să fim ziditorii vieţii noastre, să înfăptuim virtutea, conlucrând cu harul Său. Celor căzuţi, El le-a dat pocăinţa spre mântuire. Lui Adam i-a dat porunca ştiută, făgăduindu-i participarea la fericirea veşnică. Dar el a preferat plăcerile, neglijând porunca şi dându-se stricăciunii. Voia să-i dea nemurirea şi el a refuzat-o. Sf. Părinte nu expune urmările păcatului strămoşesc şi nici modul transmiterii.

Cartea III (29 cap.) tratează Hristologia, cu provocare la ereziile îndreptate contra acestei dogme. Clar şi precis, stărue asupra întrupării Cuvântului pentru mântuire. Nu vorbim de un om îndumnezeit, ci de Dumnezeu întrupat, desăvârşit cu Dumnezeu Tatăl şi cu noi oamenii. Firile s'au unit ipostatic, neîmpărţite şi nedespărţite (contra lui Nestorie, Teodor de Mopsuestia şi Diodor de Tars), neamestecate şi neschimbate (contra lui Eutihie, Dioscur, Sever al Antiohiei). N'a fost o fire compusă ci două, perfecte în specificul lor, altfel n'ar fi fost deofiinţă nici cu Tatăl, nici cu Mama Sa şi cu noi. Şi-apoi firile nici n'ar fi putut să primească însuşiri contrare, substanţial deosebite. Numele Hristos arată clar realitatea ambelor firi în Cuvântul-Dumnezeu şi Om, necreat şi creat.

Trisaghionul, imnul „Sfinte Dumnezeule" este închinat sf. Treimi și trebue păstrat cum ni s'a dat de sinod. IV. ec. (451); așa-l cântă Serafimii și așa s'a descoperit de copilul răpit din popor, sub patriarhul Proclu († 446) și care, înălțat la cer, a curmat ciuma (p. 171).

Sf. Fecioară n'a născut numai pe Hristos, căci Hristos-Unsul este și Arhiereul Aron și David împăratul și poate fi orice purtător de Dumnezeu (teofor), cari nu sunt Dumnezeu prin fire. E Născătoare de Dumnezeu, căci Fiul n'a fost om și apoi Dumnezeu, ci totdeauna a existat în amândouă chipurile în Cuvântul etern (p. 179).

Mântuitorul Hristos, potrivit celor două firi din uniunea ipostatică, are două voințe, două activități și două cunoștințe. Astfel El asistă cu natura dumnezeiască la actele omenești (istorice, ex. patimile), iar cu cea omenească la cele dumnezeiești (ex. minunile). Domnul și-a „supus până la moarte" (Filip. 2, 8) voința omenească celei dumnezeiești. Fiind nedespărțită această lucrare divino-umană, ea se zice teandrică (p. 216), căci unul și acelaș era care o făcea.

Voințele, ca și firile, n'au ieșit din granițele lor, ci cea omenească s'a sfințit și înălțat desăvârșit, dar a rămas în esență aceeași, așa după cum un singur cuțit înroșit în foc păstrează firea focului de-a arde și a fierului de a tăia. Iar efectuând o lucrare, și fierul și focul au contribuit la aceasta, fără să fie două cuțite ori s'amestecăm însușirile. Ținerea mâinii fiicei lui Iair e o lucrare omenească, iar învierea, dumnezeiască (p. 197). „Dumnezeirea împărtășește corpului mărirea Sa, dar ea nu participă la patimile trupului. Căci n'a suferit trupul Lui prin Dumnezeire așa după cum Dumnezeirea a lucrat prin trup. Trupul n'a fost decât un instrument al Dumnezeirii" (p. 200).

Numai unite nedespărțit aceste voințe și naturi ne-au adus mântuirea. Trupul lucra după firea sa ceeace voia Cuvântul, în vederea scopului suprem. Suferințele lui au fost puse în mișcare de voia divină și sunt mântuitoare. Da, căci observă admirabil sf. Părinte: „Nu săvârșea în chip omenesc pe cele omenești, căci nu era numai om, ci și Dumnezeu. Pentru aceea și patimile Lui sunt de viață făcătoare și mântuitoare. Și nici nu lucra în chip dumnezeesc cele dumnezeești căci nu era numai Dumnezeu, ci și om." (p. 201). După activitatea Sa omenească Domnul este egal cu noi, iar după cea dumnezeiască, cu Dumnezeu Tatăl și sf. Duh — iar viața și opera Sa, ispășitoare. Pe deasupra, rugăciunea Sa, din noaptea durerii — care relevă firea umană — rămâne pildă ca și noi să ne ridicăm mintea totdeauna, dar mai ales în primejdii, spre Dumnezeu. Prin urcarea la Tatăl, ne-a deschis drum spre cer, plinind totul în locul nostru.

Sf. Ioan Damaschin explică intuitiv dogma ortodoxă că Dumnezeu a suferit *în* trup, iar nu *prin* trup, că una și aceeași persoană a fost pasibilă numai după natura omenească și impasibilă după cea divină, după cum netăiat și impasibil rămâne soarele atunci când securea taie copacul, sau după cum fierul înroșit se stinge din cauza

apei, dar fierul rămâne neatins, căci nu este atacat de apă. Cu atât mai mult suferința nu se apropia de Dumnezeire când pătimea trupul (p. 227).

Cartea IV (28 cap.) continuă Hristologia după sfânta Înviere. Domnului i se cuvine adorație și după firea omenească, așa „după cum simplul lemn se poate pipăi, dar unit cu focul, în cărbune, nu-l poți atinge, nu din cauza lui, ci a focului unit cu el“ (p. 237). Sf. Lui Trup este adorat din pricină că Dumnezeu-Cuvântul este împreunat cu El într'o ipostasă.

Desvoltă apoi doctrina despre Botez și felurile lui, care curăță de păcat trupul și sufletul, prin apă și prin Duh.

Un adevărat imn de slavă ridică Crucii, sfințită prin atingerea de Sângele Domnului, devenind de-atunci pomul vieții și al învierii. Orice închinare se face spre răsărit, spre patria noastră de altă dată, de unde va veni Domnul a doua oră și 'ncotro s'a înălțat El.

Vorbește despre sf. moaște, cinstirea icoanelor și a sfinților, despre problema răului atât de discutată în filosofie, despre eternitatea binelui, despre Sâmbăta iudeilor, fecioríe și circumciziune și'ncheie cu o problemă eshatologică: învierea morților, pe care o documentează ca logic posibilă și chiar necesară, după aceeași logică a lui Kant, care formulează argumentul moral despre vecinicia sufletului și existența lui Dumnezeu. El zice: drepții sunt aici săraci și nedreptățiți, iar păcătoșii trăesc în bogăție și desfătare. Oare aceasta să fie opera unei Providențe drepte? Se poate? Să nu mai fie undeva o dreaptă răsplată? „Prin urmare va fi, va fi înviere“ (p 320) — a trupului și a sufletului cari împreună au lucrat în viață. Păcătoșii vor fi dați focului și nu va fi un foc material ci Dumnezeu știe cum (p. 326).

Regret mult că spațiul nu-mi îngădue să redau mai amplu cugetările încercate ale filosofului creștin, din cari am cules doar câteva spice pline, din buchetul cărții care stărue și rămâne o sinteză fericită și cea mai superioară expunere a cugetării sf. Părinți. Ea formulează clar și rezumă *teologia ortodoxă din epoca de aur* a Bisericii noastre, a epocii celei mai sbuciumate, dar și a celei mai prodigioase activități în precizări dogmatice.

Dela prima până la ultima pagină, sorbi cu nesaț această masivă operă patristică, care face cinste deosebită chiar gândului măreț al traducătorului, dlui D. Fecioru, de-a o pune în fruntea temerarului pas ce-l face Teologia noastră cu „Izvoarele Ortodoxiei“.

Ajuns la sfârșit, nu știi ce s'admiri în ea: frumsețea și ușurința stilului traducătorului iscusit, care arată că a pătruns perfect în inima înțelesului operei expunând-o clar și atrăgător, sau s'admiri fondul, concepția teologului erudit.

Ostenind pe paginile ei, ea îți oferă în schimb prețioase orientări în templul dogmelor creștine, cu deosebire hristologice, din cari mulți nu pot să iasă sau nici nu cutează să intre — căci se tem de rătăcire. In plus, ca o coroană neveștejită, ea îți dă o convingere

în viață despre Dumnezeirea și omenitatea Mântuitorului nostru Iisus Hristos — întărindu-ți credința.

Intreg dinamismul spiritual al Dogmaticei sf. Ioan Damaschin il simți numai cetind-o. De aceea o recomandăm tuturor.

Pr. Prof. SIMION RADU

THE LIFE OF CHRIST, by *Chinese Artists* („Viața lui Hristos", de Artiști chinezi) London, 1938.

„Societatea londoneză pentru răspândirea Evangheliei", a editat la sfârșitul anului trecut această „Viață a lui Hristos", în icoane, adică așa cum a fost văzută de artiștii chinezi creștini, mânuitori ai penelului. Buchetul de icoane cuprinse în această admirabilă carte, dela prima care reprezintă „Buna-Vestire" și până la ultima care înfățișează „Pogorârea Duhului Sfânt", vădesc o artă superioară, o rară delicateță și o profundă evlavie. Mântuitorul în genere este înfățișat în mijlocul unui ales confort chinezesc, diferiții artiști considerând, desigur, ca o ireverență să picteze pe Domnul în sărăcie.

Originalele acestor icoane, redate în cartea de față în còpii fotografiate în ireproșabile condiții tehnice, au fost pictate pe pânză de mătasă și sunt obiecte de venerație în bisericile chinezești în cari se găsesc astăzi.

Editorul, în cuvântul introductiv, spune următoarele: „Viața lui Hristos" de artiștii chinezi, vine într'un timp cum nu se poate mai potrivit: atunci când artiștii apuseni fie că au pus laoparte istoriile Bibliei ca subiecte ale artei lor, fie că au introdus în opera lor o duritate care rănește sau o sentimentalitate care ofensează. Artistul chinez nu este dur sau sentimental niciodată; el îmbracă spiritul narativ al evangheliștilor. Geniul Răsăritului rezidă în puterea sugestiei; într'adevăr, impresionismul a fost utilizat în China înainte ca acest cuvânt să fi avut măcar vre-o semnificație în arta Apusului. Peste tot, imaginile, chiar când reprezintă piscul abrupt al unui munte sau torentul impetuos al unui fluviu, totdeauna inspiră un sentiment de infinită pace".

O carte ca aceasta, prin frumusețea și prin raritatea caracterului ei, este o adevărată bucurie în biblioteca oricui.

Mirfield—Anglia, 1939 Preot D. VEȘTEMEAN

MÉLANGES D'HISTOIRE GÉNERALE, publiés par *Constantin Marinescu* (în cadrul Institutului de istorie universală dela Universitatea din Cluj) București, 1938, VIII+584 pag. Prix. Roumanie 600 Lei; étranger 25 francs suisses.

Acest al doilea volum impunător publicat de Institutul de istorie universală din Cluj (primul a apărut în 1927) sub îngrijirea prof C. Marinescu aduce interesante studii în legătură cu istoria românească așa cum se răsfrânge ea în angrenajul întregii istorii a Europei. Numărul de față aduce o dovadă pentru străinătate (toate studiile

sunt în limbi străine) a seriozităţii studiilor istorice universale dela Universitatea Regele Ferdinand din Cluj.

După o introducere a directorului, urmează studiul lui Rigomera Eysser: Papst Pius II und der Kreuzzug gegen die Türken (Papa Pius II şi cruciada contra Turcilor) p. 1—134. E vorba de încercarea de cruciadă pe care umanistul Enea Silvius Piecolomini — noul Papă Pius II (1458—1464) — o întreprinse contra Turcilor. Sigur că s'a isbit în aceste planuri mărețe şi desinteresate — aceasta e concluzia autorului (p. 124—8) — de interesul şi egoismul statelor maritime italiene şi în deosebi al Veneţiei. Dar nu trebue să uităm că abia trecuseră câţiva ani decând în conciliile reformatorice şi unioniste Pisa—Constanţa—Basel—Florenţa—Ferrara (1409—1439) şi în marea schismă a papalităţii, puterea acesteia scăzuse simţitor faţă de epoca unui Inocenţiu al III-lea când cu scopuri mai puţin desinteresate se deruta aşa de uşor scopul cruciadelor. Şi apoi însuşi Pius II marele umanist şi liberalul fondator al bisericii sf. Petru nu mai putea afla în sufletul lui elanul mistic de care dăduseră dovadă la rândul lor un Petru Eremitul, un Bernard de Clairvaux şi alţii. In plus, duşmănia pe care o trezise în Orient politica papală, ca şi certurile statului papal cu celelalte state italiene — iată atâtea cauze care justifică şi mai bine insuccesul lui Pius II.

După un studiu al lui Francisc Pall: Marino Barlezio, uno storico umanista (135—318) urmează două studii ale dlui C. Marinescu despre acelaş inepuizabil Vasile Eraclid Despotul, Domn al Moldovei (1561—3) 1) „Le Despote", écrivain militare (p. 319—380) în care autorul vorbeşte de talentul de strateg militar al grecului aventurier pe baza unui codice latinesc din arhivele din Königsberg E. M. 83 a (Vezi textul acestui tratat cu plaşe explicative); 2) Une biographie de Jacques Basilicos (381—422).

Două studii datorite unul lui I. I. Podea, în englezeşte, asupra politicei poliţieneşti a reginei engleze Elisabeta în Orient (423—476) şi altul a lui C. Göllner: Die österreichische Auswanderung nach Russland im XVIII Jahrhundert (p. 477—520) ne privesc mai puţin.

Ultimul studiu e a lui I. Crăciun: La contribution roumaine à l'historiographie générale (p. 521—584), în care se dă o listă a tuturor studiilor făcute de cercetătorii români în domeniul istoriei universale în răstimpul dela 1927—1936. Studiul a fost extras şi în volum. Se înşiră studiile şi articolele mai însemnate, în ordine cronologică. La urmă se dă şi un indice pentru întregul volum.

Dr. T. BODOGAE

CRONICĂ

INTERNA

CONGRESUL SOCIETĂŢII MISIONARE „OASTEA DOMNULUI".

Ca şi'n ultimii şapte ani, înaintestătătorii şi membrii sârguincioasei frăţii misionare „Oastea Domnului" s'au întrunit la praznicul Pogorârii Duhului Sfânt în oraşul de reşedinţă al Mitropoliei noastre, pentruca unii pe alţii povăţuindu-se şi zidindu-se în duh şi adevăr, să-şi sporească elanul religios cu care-L trăiesc pe Hristos şi Evanghelia Lui.

Am constatat, şi cu acest prilej, că această viguroasă mişcare religioasă stârnită şi îndrumată de I. P. Sf. Sa Mitropolitul nostru *Nicolae*, merge înainte cu paşi fermi, adâncind adevărul ortodox care zace la temelia ei şi lărgind zarea înrâuririi binecuvântate pe care o exercită asupra dreptcredinciosului nostru popor. „Oastea Domnului", iarăşi *una* ca la început şi mai numeroasă decât atunci, vrea să fie o mişcare religioasă specific ortodoxă, purceasă din Biserica noastră şi mişcându-se numai în aria darurilor ei, adâncind şi reînviorând Ortodoxia. Toţi cuvântătorii cari şi-au deschis inimile pentru însufleţirea norodului însetoşat să asculte cuvânt bun şi de folos, au dovedit din plin, şi de astă dată, că isvoarele din cari se inspiră sunt Sf. Scriptură, Vieţile Sfinţilor, Patericul şi celelalte fântâni ale Tradiţiei noastre scumpe. Numărul impresionant al preoţilor cari s'au prezentat la praznicul din acest an în fruntea ostaşilor lor, dovedeşte că îndemnul cel bun care voia să-i ştie acolo unde le este locul, a fost înţeles şi urmat.

La sf. slujbe şi la adunările cari au avut loc în cele două zile de Rusalii, participanţii au ascultat mai multe predici şi cuvântări rostite de I. P. Sf. Mitropolit *Nicolae*, I. P. C. Arhim. *Iuliu Scriban*, Dr. *Sever Pop*, primarul municipiului Sibiu, *I. Gr. Oprişan*, *Al. Lascarov Moldovanu*, Pr. *Gh. Secaş* ş. a.

I. P. Sf. Mitropolit *Nicolae* a accentuat un adevăr de mare importanţă pentru vremile ce le trăim: *renaşterea naţională de care se vorbeşte astăzi nu-i posibilă fără o renaştere religioasă; „Oastea Domnului" prin credinţă stă în slujba renaşterii naţionale.*

SĂRBĂTORIREA DLUI PROF. UNIV. DR. VASILE GHEORGHIU.

Din prilejul trecerii dsale la pensie, ilustrul profesor al Facultăţii de Teologie din Cernăuţi şi membru onorar al Academiei Române, dl Dr. *Vasile Gheorghiu*, a fost obiectul unor impresionante manifestaţii de simpatie şi admiraţie, la cari au luat parte Universitatea şi intelectualii cernăuţeni şi la cari ne-am asociat şi noi.

Dintre dovezile de neprecupețită prețuire cu cari a fost copleșit eminentul învățat, aceea a înaltei școale pe care a slujit-o cu atâta prestigiu le-a întrecut pe toate. Profesorii Facultății de Teologie din Cernăuți, mai conștii decât noi toți de ceeace reprezintă în știința teologică ortodoxă română și'n creșterea în duh și adevăr a clerului Bisericii noastre Profesorul Dr. Vasile Gheorghiu — ca unii cari au ostenit alăturea de dânsul și i-au gustat povețele — i-au închinat impunătorul volum al revistei *Candela* pe 1938. Articolul omagial îl scrie, cald și sobru, actualul decan dl Prof. Dr. *Nicolae Cotos*. Dl Prof. Dr. *V. Loichița* pomenește, într'un articol sclipitor, pe aceea care a fost prima regină a tuturor Românilor. Restul volumului aduce un mănunchiu de studii savante, semnate de dnii profesori ai Facultății de Teologie, precum și o bogată cronică bisericească, întocmită cu iscusință și vioiciune de dnii Prof. Dr. I. Zugrav și Dr. M. P. Șesan.

Dar prinosul adus de Facultatea de Teologie din Cernăuți venerabilului ei dascăl nu s'a limitat numai la acest respectabil volum omagial. Dl Prof. Dr. V. Gheorghiu continuă să lucreze și după pensionare, cu râvnă excepțională și cu tot atâta spor, pentru înzestrarea literaturii teologice ortodoxe române. Ca atare, era de tot firesc să i se dea putința de-ași valorifica și de-acum înainte ostenelile scriitoricești, cu cât mai mult folos pentru cultura noastră teologică. Ținând cont de acest lucru, Consiliul profesoral al Facultății numite a decis cu o impresionantă unanimitate — la propunerea dlui Prof. Dr. N. Cotos, redactorul în funcțiune al revistei *Candela* — să-l numească pe dl Prof. Gheorghiu *director pe viață* al acestei vechi și merituoase reviste teologice.

Gestul Facultății de Teologie din Cernăuți întrece orice cuvânt de apreciere. El a făcut o impresie deosebită asupra tuturor celorce s'au împărtășit din știința și virtuțile ilustrului profesor.

*

SCHIMBĂRI IN CONDUCEREA REVISTEI „BISERICA ȘI ȘCOALA" In luna trecută, vrednicul consilier episcopesc dela Arad, Păr. Icon.-Stavr. Dr. *Gh. Ciuhandu*, simțindu-se prea învăluit cu multiplele îndatoriri cari apasă de zeci de ani pe umerii săi destul de viguroși ca să poarte și poverile altora, a cerut P. Sf. Episcop *Andrei* al Aradului să binevoiască a-l desărcina de conducerea revistei „Biserica și Școala", pe care a redactat-o cu atâta prestigiu și competență mai mulți ani de zile.

Plecarea Păr. Ciuhandu dela cârma confratelui arădan, a stârnit unanime păreri de rău in rândurile tuturor bunilor ortodocși, cari știu cu câtă inepuizabilă râvnă, pricepere și vigoare a luptat P. C. Sa pentru înălțarea Bisericii noastre, în prima linie a purtătorilor ei de condeiu. Pe noi, cei grupați în jurul acestei vetre de lumină ortodoxă căreia Păr. Ciuhandu îi este colaborator devotat și prețuit dela întemeierea ei, plecarea P. C. Sale ne-a mișcat îndeosebi.

Regretul de-a nu-l mai şti în fruntea revistei „Biserica şi Şcoala“ nu-l împuţinează decât credinţa că nu se va putea răbda să se ţină la distanţă nici de-aici înainte de parapetele pe cari a luptat o viaţă întreagă. Şi încă ceva! Pentru ocuparea locului P. C. Sale a fost desemnat cel mai nimerit succesor: Păr. *Ilarion V. Felea*, profesor la Academia teologică din Arad.

Cine-i noul conducător al confratelui arădan, nici nu mai e nevoe să spunem. De ani de zile, numele său circulă pe lucrări şi articole alcătuite cu desăvârşită pricepere şi cu o cuceritoare căldură evanghelică. Actualul redactor al revistei „Biserica şi Şcoala“ este fără doar şi poate una din cele mai distinse feţe ale publicisticei noastre bisericeşti. Şi aceasta îl recomandă mai bine decât cele mai meşteşugite cuvinte. Ştim cu câtă dragoste şi cu cât folos se sfarmă P. C. Sa întru propovăduirea cu graiul şi cu peana a adevărurilor ortodoxe. Ca atare, noi îi urăm să-şi împlinească vrerile aşa cum râvneşte.

*

O IMPRESIONANTĂ MANIFESTAŢIE DE SIMPATIE A PREOŢIMII DIN ARHIEPISCOPIA DE ALBA-IULIA ŞI SIBIU FAŢA DE CHIRIARHUL EI. In ziua de 15 Iunie a. c., a avut loc la Odorhei congresul anual al secţiei Sibiu a Asociaţiei clerului „Andrei Şaguna“, sub preşidenţia Păr. Prot. *Emilian Cioran*, consilier mitropolitan. Congresul, ascultând expunerea Păr. Prof. Dr. *D. Stăniloae*, rectorul Academiei teologice „Andreiane“ din Sibiu, a formulat într'o moţiune vrerea nestrămutată a întregei noastre preoţimi de a se face neîntârziat dreptate Academiilor teologice din Ardeal, cari nu mai pot fi ţinute în actuala stare de umilinţă, câtă vreme ele şi-au justificat peste aşteptări dreptul lor la existenţă şi la un tratament corespunzător din partea autorităţilor noastre de stat.

Congresul în chestiune s'a desfăşurat într'o atmosferă de grea apăsare sufletească. Numai câteva zile ne mai despărţeau de alegerea celui de-al doilea Patriarh al Bisericii României şi preoţii noştri ştiau ce'nseamnează aceasta, devremece curentul general era pentru rânduirea în fruntea Ortodoxiei româneşti a I. P. Sf. Mitropolit *Nicolae* al Ardealului. Ca atare, în faţa gândului insuportabil că ar putea să fie despărţită de Păstorul ei firesc, preoţimea ardeleană a lăsat să cadă toate celelalte consideraţiuni cari pledau pentru aşezarea în scaunul patriarhal a celui mai eminent ierarh pe care-l are astăzi Biserica României şi a adresat I. P. Sf. Mitropolit *Nicolae* această mişcătoare rugare:

Inalt Prea Sfinţite,

Preoţimea Arhiepiscopiei de Alba-Iulia şi Sibiu, întrunită prin reprezentanţii ei în congresul anual al Asociaţiei clerului „Andrei Şaguna“, la Odorhei, în ziua de 15 Iunie, străbătută de cele mai adânci sentimente de devotament şi iubire duhovnicească faţă de Părintele şi Cârmaciul înţelept al ei, îndreaptă către I. P. S. Voastră următorul cald şi stăruitor apel:

Incă dela trecerea la cele eterne a I. P. S. Patriarh Miron inima noastră a tresărit de îngrijorarea că s'ar putea să ne fiţi luat dintre noi, dată fiind personalitatea de covârşitoare proeminenţă a I. P. S. Voastre în viaţa noastră bisericească şi naţională şi prestigiul impunător de care Vă bucuraţi în toate cercurile hotărîtoare ale vieţii publice. Neliniştea noastră a crescut treptat de atunci încoace văzând că într'adevăr s'a cristalizat tot mai puternic şi mai dominant curentul care urmăreşte chemarea I. P. S. Voastre în scaunul de Patriarh al Ţării.

Privind cu temere spre eventualitatea ca să nu Vă mai avem în fruntea noastră, în starea de suflet a unor copii cari aud că ar putea fi despărţiţi de Părintele lor cel bun şi înţelegător şi a unor ostaşi cari înţeleg că ar putea fi părăsiţi de Comandantul lor mare şi destoinic, care le-a ştiut răscoli energiile şi duce din biruinţă în biruinţă, — îndreptăm către I. P. S. Voastră din adâncul sufletelor noastre un apel, să nu ne părăsiţi!

Ne-aţi fost, I. P. Sfinţite, profesor iubit şi apoi păstor luminat şi mare; s'au stabilit între I. P. S. Voastră şi noi duioase şi adânci legături sufleteşti. Eram mândri că avem în fruntea noastră un Arhipăstor admirat de toată lumea, care dă centrului nostru eparhial şi întregei noastre Arhiepiscopii o strălucire fără seamăn, iar activităţii şi luptei noastre pastorale un impuls de puternică eficacitate şi un suport de mare autoritate.

Socotim că mai ales în aceste vremuri, centrul spiritual al Ardealului are mai mare lipsă de personalitatea I. P. S. Voastre, care are toate însuşirile şi toată autoritatea ca să concentreze şi să reprezinte toate energiile de dincoace de munţi într'o voinţă unitară integrată în blocul indestructibil al României pe veci întregite.

Nu ne părăsiţi Inalt Prea Sfinţite! Nu lăsaţi Ardealul, care are cea mai mare lipsă de I. P. S. Voastră pentru a fi de cât mai mare folos întregei Biserici şi întregului neam românesc.

Rămâneţi mai departe în fruntea noastră! Iubirea noastră, inima noastră, care e întreagă la picioarele I. P. S. Voastre, Vă cere aceasta.

Odorhei, 15 Iunie 1939.

Prot. Emilian Cioran — preşedinte

Pr. Ioan Bânda — secretar

Când aşternem pentru tipar aceste ştire, mai sunt trei zile până la alegerea Patriarhului României. Laolaltă cu întreg Ardealul ortodox, noi ne rugăm Părintelui Luminilor, întru frângere de inimă, să ne învrednicească de bucuria de-al şti pe I. P. Sf. Mitropolit *Nicolae* călăuzind pururea „via" aceasta, Mitropolia Ardealului, pe care a înălţat-o pe culmi.

SOLEMNITATEA ÎNCHEIERII ANULUI ŞCOLAR LA ACADEMIA TEOLOGICA „ANDREIANA" din Sibiu s'a desfăşurat, cu ceremonialul îndătinat, Dumineca 18 Iunie a. c., în aula şcolii. Incadrat de câteva coruri, Păr. Rector Dr. *D. Stăniloae* a rostit obicinuita cuvântare, în care a recapitulat strălucitele strădanii desfăşurate în cursul anului acestuia de vechea noastră instituţie de învăţătură şi educaţie ortodoxă. „Academia teologică din Sibiu — a spus P. C. Sa — putem spune că are azi, prin activitatea ei publicistică urmărită în toată Biserica noastră cu cel mai viu interes, prin competenţa de multe ori decisivă cu care îşi spune cuvântul de câţiva ani încoace în toate problemele actuale bisericeşti şi româneşti, — un rol de frunte în direcţionarea vieţii bisericeşti şi în general a spiritualităţii neamului nostru. — Dar forţele ei intelectuale, patronate şi concentrate în mănunchiu unitar de I. P. Sf. Mitropolit Nicolae, sunt tinere şi întineresc mereu. Lucrarea lor e deabia la început. Alte opere sunt pe cale să iasă de sub tipar şi altele sunt în pregătire. Dumnezeu ne va ajuta să înălţăm aici, în Sibiul şagunian, unul din cele mai puternice, mai autentice şi mai luminoase faruri ale sufletului românesc".

Dupăce a adresat studenţilor şi absolvenţilor Academiei noastre o seamă de cuvinte de însoţire în vacanţă şi în viaţă, P. C. Sa a salutat cordial pe absolvenţii de acum zece ani întruniţi aci la îndătinata întâlnire colegială. In sfârşit, a lăsat gândul său şi-al nostru să lunece la temerea care s'a abătut asupra sufletelor noastre, declarând că pentru a înteţi flacăra culturii teologice ce a aprins-o această şcoală „avem lipsă şi mai departe de îndemnul încurajator, de ajutorarea părintească şi de conducerea pricepută, lămuritoare de ţinte şi deschizătoare de orizonturi largi a I. P. Sf. Mitropolit Nicolae", căci „I. P. Sf. Sa a ctitorit această şcoală în forma ei actuală, i-a înălţat aspiraţiunile şi posibilităţile. Ea simte, ca întreaga preoţime a Arhiepiscopiei, care a trecut prin această şcoală avându-L ca profesor şi apoi ca Arhipăstor şi Cârmaciu înţelept al activităţii ei pastorale, că are şi mai departe neapărată trebuinţă de îndrumarea I. P. Sf. Sale. De aceea, asociindu-se preoţimii din Arhiepiscopie, cu aceeaşi adâncă iubire şi căldură, Il roagă să continue a rămânea lângă ea, cu toate chemările stăruitoare ce i se fac de a se duce dintre noi".

P. C. Prot. *Tr. Scorobeţ*, consilier arhiepiscopesc, a adus profesorilor şi studenţilor binecuvântarea I. P. Sf. Mitropolit *Nicolae*. Serbarea s'a încheiat cu o cântare corală, sub conducerea Prof. *Petru Gherman*.

ALEGEREA, ÎNVESTIREA ŞI INTRONIZAREA NOULUI PATRIARH AL ROMÂNIEI. Vineri 30 Iunie a. c. s'a întrunit în Capitală Marele Colegiu electoral pentru alegerea Arhiepiscopului Bucureştilor, Mitropolit al Ungro-Vlahiei şi Patriarh al României. La ora 10 s'a oficiat în Catedrala patriarhală îndătinata slujbă religioasă, după care electorii au trecut în sala de şedinţe a Camerei deputaţilor.

Adunarea a fost deschisă de I. P. Sf. Mitropolit *Nicodim* al Moldovei şi Sucevei şi Locotenent patriarhal. Primit cu aplauze entuziaste şi semnificative, I. P. Sf. Sa dă cuvântul dlui *Nicolae Zigre*, Ministrul Cultelor şi Artelor, care a citit Mesajul Regal. După aceea, I. P. Sf. Mitropolit *Nicodim* a făcut elogiul primului Patriarh al României. S'a constituit apoi biroul.

I. P. Sf. Mitropolit *Nicolae* al Ardealului a urcat la tribună şi a citit această impresionantă declaraţie:

„O datorie de conştiinţă mă îndeamnă să fac următoarea declaraţie, ca o contribuţie prealabilă la împlinirea cât mai promptă şi mai frumoasă a importantei misiuni pentru care a fost convocat acest colegiu electoral.

Intrucât unii dintre membrii Onoratului Colegiu electoral s'ar putea gândi să onoreze cu votul lor persoana mea, le adresez, odată cu mulţumirile mele cele mai adânc simţite, rugămintea sinceră şi stăruitoare să renunţe la această intenţiune, făcând şi de aci cunoscută neclintita mea voinţă de a rămânea mai departe în scaunul Mitropoliei ardelene pe care o păstoresc până în prezent. Am ferma convingere că în împrejurările de astăzi, identificându-mă integral cu idealele ortodoxiei şi cu ceeace înseamnează ea pentru noi, cea mai mare slujbă ce o pot face credinţii şi bisericii ţării şi neamului meu este să rămân la postul de păstor sufletesc al poporului român din Ardeal, întărind în el credinţa către Dumnezeul părinţilor noştri şi făcând să-i crească puterile de luptă pentru viitorul liber şi puternic al Patriei întregite şi pe veci neştirbite.

Dumnezeu să ajute Onoratului Colegiu electoral să indice pentru locul de Patriarh al Bisericii ortodoxe române pe acela care să corespundă întru totul acestei înalte situaţiuni prin însuşirile sale de superioară şi încercată înţelepciune şi de arzător devotament pus în slujba dreptei credinţe şi a intereselor sfintei noaste Biserici, atât de strâns împletite cu binele neamului şi al statului nostru“.

I. P. Sf. Mitropolit *Visarion* al Bucovinei a declarat deasemenea că nu aspiră la scaunul patriarhal.

La ora 12 începe votarea. Preşidenţia Marelui Colegiu o ia I. P. Sf. Mitropolit *Nicolae* al Ardealului. I. P. Sf. Sa anunţă rezultatul votării. Din cele 458 voturi exprimate au întrunit: I. P. Sf. Mitropolit *Nicodim* al Moldovei şi Sucevei 406; I. P. Sf. Mitropolit *Nicolae* al Ardealului 12; I. P. Sf. Mitropolit *Visarion* al Bucovinei 12; P. Sf. Episcop *Tit* al Hotinului 8; P. Sf. Episcop *Nifon* al Huşilor 1; buletine albe 19. In conformitate cu acest rezultat, I. P. Sf. Mitropolit *Nicolae* al Ardealului a proclamat ales de Arhiepiscop al Bucureştilor, Mitropolit al Ungro-Vlahiei şi Patriarh al României pe venerabilul Mitropolit al Moldovei şi Sucevei D. D. *Nicodim Munteanu* şi a tălmăcit într'o însufleţită cuvântare bucuria ce-o simte

clerul şi poporul nostru dreptcredincios ştiind la cârma Bisericii României Ierarhul care ne trebue.

Vădit impresionat de rezultatul alegerii, I. P. Sf. Patriarh *Nicodim* urcă la tribună în aplauzele întregei adunări şi rosteşte o caldă cuvântare programatică, mulţumind tuturor pentru încrederea ce i-au arătat-o — I. P. Sf. Mitropolit Nicolae al Ardealului în special — şi binecuvântându-i.

Solemnitatea a fost încheiată de I. P. Sf. Mitropolit *Nicolae* al Ardealului, Preşedintele Marelui Colegiu electoral, care a mulţumit lui Dumnezeu pentru lucrul bun ce s'a făcut şi a omagiat pe Majestatea Sa Regele *Carol II*.

Al doilea Patriarh al României, I. P. Sf. Sa D. D. *Nicodim*, s'a născut la Pipirig (jud. Neamţ) în 1865, din părinţi ţărani. Tatăl Său s'a călugărit sub numele de Varnava la mânăstirea Neamţu, iar mama, Mitrofana, la mânăstirea Agapia. Şcoala primară a făcut-o în satul natal, iar studiile teologice la seminarul „Veniamin Costache" din Iaşi, fiind trimis apoi pentru desăvârşirea lor, de Mitropolitul Moldovei Iosif Naniescu, la Academia duhovnicească din Chiev. Acolo a fost coleg cu fostul Mitropolit al Eladei Hrisostom Papadopoulos. Intrarea în monahism şi-o face, de timpuriu, la mânăstirea Neamţu. In 1900 este înălţat la rangul de arhimandrit mitrofor, funcţionând ca mare eclesiarh şi vicar al Mitropoliei Moldovei. Trece apoi în aceeaşi calitate la Episcopia Dunării de jos, unde serveşte şi ca director al seminarului din Galaţi. Intre anii 1912—1923 este Episcop al Huşilor. După răsboiu i se încredinţează misiunea organizării Bisericii ortodoxe de peste Prut, în calitate de Arhiepiscop-Locotenent al Basarabiei. In 1924 se retrage la Neamţu, dând un nou avânt acestei glorioase vetre mânăstireşti şi gospodărind-o cu o rară pricepere. După 11 ani (1935) urcă scaunul Mitropoliei Moldovei şi Sucevei, iar la 6 Martie 1939 devine Locţiitor de Patriarh.

Activitatea cărturărească a I. P. Sf. Sale este considerabilă. Ea numără peste 50 de opere masive.

Investirea I. P. Sf. Patriarh *Nicodim* s'a făcut Miercuri 5 Iulie a. c. Noul Patriarh, luând loc împreună cu I. P. Sf. Mitropolit *Nicolae* al Ardealului în prima trăsură regală, a fost condus cu ceremonialul îndătinat la Palatul Regal. Solemnitatea investirii s'a desfăşurat în somptuoasa sală a Tronului.

Primind cârja patriarhală din mâinile Majestăţii Sale Regelui *Carol II*, noul Patriarh a rostit o cuvântare impresionantă în care, dupăce a pomenit cum se cuvine pe răposatul Său înaintaş Patriarhul *Miron*, a înşirat problemele pe cari doreşte să le rezolve. Clerul de mir şi monahii — cari formează „oştirea de geniu" a Bisericii noastre — vor fi îndrumaţi să lucreze cu timp şi fără timp în scopul îmbisericirii insului şi a societăţii româneşti. Ştiind că Legea dumnezeiască porunceşte fiecărui suflet să se supună stăpânirii, noul Patriarh se leagă să propovăduiască în toată bunăvremea respectul ce-l datorim acestei stăpâniri şi supunerea de bună voie faţă de legile Ţării. O

atenţiune specială va acorda şcolilor pentru pregătirea clerului, cari vor fi puse sub directa conducere a Bisericii.

I. P. Sf. Sa şi-a încheiat cuvântarea implorând binecuvântarea lui Dumnezeu asupra Augustei noastre Dinastii.

In răspunsul pe care i l-a dat, Majestatea Sa Regele *Carol II* a declarat că împărtăşeşte întru totul vrerile noului Patriarh şi se bucură mai ales de voinţa I. P. Sf. Sale de a acorda o grijă deosebită pregătirii viitorilor preoţi sub scutul Bisericii.

După aceea, a urmat la Patriarhie ceremonia întronizării I. P. Sf. Patriarh *Nicodim*.

Dr. GR. T. M.

EXTERNĂ

SCHIMBĂRI ÎN BISERICA ORTODOXĂ DIN POLONIA. Din cauza situaţiei sale speciale atât în ceeace priveşte raporturile cu statul cât şi o mulţime de chestiuni interne, Biserica ortodoxă din Polonia n'a avut dela răsboiu încoace nimic stabil în normele de organizare şi de guvernare. Legile după cari se orientează au un caracter de provizorat şi nu se aplică integral. Abia în ultima vreme s'a realizat ceva mai de seamă în această privinţă, prin *„Decretul Preşedintelui Republicii Polone privitor la raportul Statului cu Biserica autocefală ortodoxă polonă"*, decret apărut la 19 Nov. 1938 şi care fiind rezultatul unei experienţe de peste 20 de ani, are caracterul de normă stabilă, de lege ce va dăinui multă vreme, reglementând după prevederile ei nu numai viaţa bisericească în raport cu statul, ci în bună parte însaşi conducerea superioară a bisericii. Decretul preşidenţial amintit, este de fapt o lege de organizare a Bisericii ortodoxe din Polonia şi fiindcă principiile legii acesteia se potrivesc, mai bine zis se inspiră din principiile pe baza cărora s'a organizat biserica românească, ne vom ocupa de ea mai amănunţit la proxima ocazie. Din aceiaş pricină ne vom ocupa şi de schimbarea ce a survenit în organizaţia Bisericii ortodoxe din *Estonia*.

Dr. L. S.

NOTE ŞI INFORMAŢII

CONSTATĂM cu neprefăcută bucurie că la noi se scrie din ce în ce mai mult. Şi se scrie bine. Avem opere de valoare în aproape toate ramurile diverselor ştiinţe. Cele de teologie şi de întocmire a vieţii în spiritul moralei creştine, sunt îndeosebi numeroase şi vrednice de atenţiunea cititorilor pentru cari au fost alcătuite.

Dacă nu ne lipseşte darul şi râvna scrisului, apoi nu e mai puţin adevărat că încă n'am dobândit priceperea necesară pentru organizarea unui aparat de propagare cinstită şi rapidă a roadelor cărturăriei româneşti. Atâtea lucrări valoroase zac în rafturile librăriilor din pricină că editurile noastre mari şi mici nu se'ngrijesc să vestească obştei cititorilor apariţia lor. Atâţia oameni cu ştiinţă de carte nu citesc cât ar putea şi cât ar trebui, fiindcă le lipsesc buletinele de informaţie asupra noutăţilor literare. Aiurea, tocmai aceste buletine şi cataloagele de tot felul sunt mijloacele apreciate cari deşteaptă şi întreţin gustul cititului. Ele nu lipsesc de pe masa de lucru a nici unui intelectual care se respectă. Ele se abonează şi se răsfoiesc în rând cu cele mai atrăgătoare reviste — şi mai mult decât acestea. Editurile şi cititorii colaborează într'o perfectă armonie la răspândirea cărţilor bune. Iniţiativa e totdeauna a celor dintâi. Datoria de-a le sprijini eforturile şi jertfele ce le fac în acest scop, le revine cititorilor.

Pătrunsă de importanţa excepţională a buletinelor şi cataloagelor literare, vechea casă românească de editură *Cartea Românească* din Bucureşti (B-dul Regele Carol I nr. 3), îşi informează regulat şi în condiţiuni occidentale cititorii asupra noutăţilor de librărie. Asortată cu tot felul de cărţi româneşti şi străine, ea acordă o atenţiune deosebită şi publicaţiilor religioase, de cari avem destule. Pentru a desgheţa interesul cititorilor faţă de acestea, librăria „Cartea Românească" a întocmit recent un foarte frumos şi bogat *Catalog al cărţilor teologice religioase şi morale* pe cari le are în depozit. Am răsfoit cu mult interes cele aproape o sută pagini dense ale lui. E atâta bogăţie de lumină pentru minte şi căldură pentru inimă în titlurile rânduite sistematic într'ânsele, încât e cu neputinţă să rezişti ispitei de a-ţi procura îndată cartea dorită. Dar sunt şi multe lipsuri. Nu din vina editurii, ci din a autorilor sau a altor edituri, cari dintr'un simţământ de modestie rău înţeleasă aşteaptă să li se ceară cartea de apariţia căreia cititorii nu ştiu nimic fiindcă nimeni nu le-o îmbie. Pe unii ca aceştia, „Cartea Românească" îi roagă să-i trimită câte 10 ex. din fiecare lucrare, în comision.

Catalogul e prefaţat de dl Prof. univ. I. Simionescu, membru al Academiei Române. El se poate obţine cu preţul de Lei 14. Indemnăm călduros pe cititorii noştri să şi-l procure. Editura „Cartea Românească" are drept şi la sprijinul *nostru*, nu numai la cel al străinilor. Actualmente, cei mai mulţi abonaţi ai cataloagelor ei sunt străini. Faptul acesta pe ea o onorează, dar pe noi ne mustră.

-o-

AM întâmpinat cu simpatie şi cu încredere, dela început, îndrăsneaţa faptă ortodoxă a celor doi doctori în Teologie, dnii *D. Feciorii* şi Preot *Olimp N. Căciulă*, cari au întemeiat nu demult Librăria Teologică din Capitală (str. 11 Iunie nr. 12), fiindcă-i cunoaştem îndeaproape pe amândoi şi ştim de câtă stăruitoare vrere sunt capabili.

In cadrele acestei librării editoare, dânşii şi-au propus şi s'au altat să înfăptuiască opera de proporţii considerabile şi de nespus folos ortodox a traducerii şi tipăririi în româneşte a literaturii patristice. In cinci ani de zile (1938–1943), şaizeci de opere de-ale Sf. Părinţi vor îmbrăca haină românească în colecţia întitulată atât de frumos *Izvoarele Ortodoxiei* şi vor fi puse la'ndemâna preoţimii şi oamenilor noştri de carte pe preţul surprinzător de modest de 50 Lei volumul de peste 300 pagini, pentru abonaţi, iar pentru ceice şi le procură din librării, 75 Lei.

Trebue să mărturisim fără ocol că am tremurat, nu odată, la gândul că planul talentaţilor traducători şi editori ai Izvoarelor Ortodoxiei se va isbi de indiferenţa celor îndatoraţi să le sprijinească avântul. Spre marea noastră bucurie, putem anunţa că lucrurile merg bine. Cu toate că iniţiativa aceasta n'a isbutit să colecteze decât câteva sute de subscrieri de abonamente, totuşi editorii sunt ferm decişi să nu se dee bătuţi. Şi bine fac! Suntem deplin convinşi că pe măsură ce întreprinderea lor va înainta, numărul sprijinitorilor ei va spori ca prin farmec.

Deocamdată, două volume din *Izvoarele Ortodoxiei* — Dogmatica Sf. Ioan Damaschin şi Comentarul la Psalmi al Sf. Vasile cel Mare — au pornit la propovăduire. Interesul cu care au fost primite, e de bun augur.

Cum listele de subscripţie sunt încă deschise, îndemnăm călduros pe Cucernicii noştri preoţi cu dragoste de carte — şi noi îi socotim pe toţi astfel — să nu zăbovească a se abona. Pentru modesta sumă de Lei 600 anual, vor avea la dispoziţie 12 volume din literatura patristică — totalizând peste 3600 pagini — la comorile căreia n'ar putea răsbi altfel.

Cunoaşterea desăvârşită a limbii greceşti pe care o posedă traducătorii, cursivitatea stilului lor şi condiţiunile excelente în cari se tipăresc *Izvoarele Ortodoxiei*, sunt cea mai bună garanţie că ne aflăm în faţa unei întreprinderi serioase. Ca atare, ea trebue sprijinită. Sprijinind-o, ne facem nouă înşine un serviciu pe care poatecă acum încă nu-l ştim preţui îndeajuns.

-o-

NU mai încape nici o îndoială că Academiile ortodoxe române din Ardeal, în frunte cu „Andreiana" sibiană, sunt de-o productivitate uimitoare şi pe teren cărturăresc. Lucrul acesta nu-l spunem noi, ci ceice ne urmăresc strădaniile cu simpatie şi ni le judecă după dreptate.

Intr'unul din numerele viitoare ale revistei noastre, vom reproduce — cu bucuria cu care trebue să fie întâmpinat şi rostit *adevărul* totdeauna — câteva ecouri de presă referitoare la ultimele noutăţi teologice literare datorite râvnei şi pregătirii profesorilor acestor pepiniere de învăţătură şi educaţie ortodoxă — şi nu mai puţin Ierarhilor cari îi ocrotesc şi povăţuiesc.

-o-

DOMNUL Prof. univ. Dr. *V. Loichiţa* a scos de sub tipar, înainte cu câteva săptămâni, a II-a ediţie a studiului dsale: „Doctrina Sf. Ioan Damaschin despre Maica Preacurată", despre care vorbeam în numărul trecut (p. 263 - 265). Preoţimea noastră are deci putinţa să-şi procure această lucrare eminentă, prin Librăria noastră arhidiecezană.

La cuvintele de justă apreciere pe cari le-am rostit despre ediţia I, nu mai avem nimic de adăugat. S'a strecurat însă acolo o eroare de minimă importanţă, pe care nu ne îndoim că oricine poate s'o îndrepteze cu uşurinţă şi bunăvoinţă: dogmatizarea concepţiei imaculate s'a săvârşit la 1854 şi nu la 1864, cum s'a cules din greşală.

-o-

REVISTA Sfântului Sinod *Biserica Ortodoxă Română* închină numărul ei pe Martie-Aprilie a. c. memoriei răposatului Patriarh *Miron*. E un gest care se remarcă dela sine. Păr. *Gh. I. Moisescu*, redactorul revistei, a arătat şi de astă dată că ştie cum trebueşte cinstită personalitatea primului Patriarh al României, pentru odihna sufletului căruia Ţara întreagă face neîncetat rugăciuni fierbinţi.

-o-

SUB direcţiunea dlui Dr. *V. G. Ispir*, profesor la Facultatea de Teologie din Bucureşti, a fost întemeiată la'nceputul anului acestuia revista de cultură spirituală şi socială *Misiunea creştină*. Revista, care apare în frumoase condiţiuni tehnice, aduce în fiecare număr articole şi studii osebit de interesante şi instructive. In nr. 4 (Maiu) a. c. scriu, alături de directorul ei, dl conf. univ. Dr. I. G. Coman, dna Sanda I. Mateiu, Protos. Nicodem Ioniţă, Pr. F. M. Gâldău, dl Toma Culcea ş. a., tot atâţia misionari reputaţi.

Urându-i viaţă lungă şi sporнică proaspătului confrate, ne place să credem că nu-i vom pricinui supărare când spunem că numele ce şi l-a luat nu ni se pare a fi cel mai nimerit. Dl Dr. V. G. Ispir e profesor de Teologie ortodoxă şi, după câte ştim, primul titular al catedrei de Indrumări misionare pe care am avut-o la o facultate de Teologie ortodoxă română. Mai departe! Revista e scrisă de ortodocşi şi vrea să servească Ortodoxia românească. Prinurmare ea ar fi trebuit să se numească „Misiunea ortodoxă".

Nu-i târziu să se facă această uşoară corectură, pe care n'o dorim numai noi.

LA fondul de înzestrare a armatei noastre, I. P. Sf. Mitropolit *Nicolae* al Ardealului a contribuit cu salarul pe o lună, iar Consilierii şi funcţionarii Consiliului nostru arhiepiscopesc, profesorii Academiei teologice „Andreiane" şi cei ai şcolii de cântăreţi bisericeşti „Dimitrie Cunţan", cu salarul pe o zi.

DUMINECA 2 Iulie a. c., s'a sfinţit şi predat destinaţiei sale căminul preoţilor ortodocşi din Arhiepiscopia de Alba-Iulia şi Sibiu, construit în staţiunea balneară Bazna. Slujba sfinţirii a fost oficiată de un mare sobor de preoţi, în frunte cu P. Sf. Lor *Nicolae Colan*, Episcopul Clujului şi *Nicolae Popovici* Episcopul Orăzii.

Lume multă din staţiune şi jur a participat la această caldă manifestaţie ortodoxă.

MAJESTATEA Sa Regele *Carol II*, a binevoit să-l numească pe P. C. Icon. Stavr. Dr. *Gh. Ciuhandu*, preşedintele Asociaţiei „Andrei Şaguna" a Clerului ortodox din Ardeal, membru al Senatului României.

Dr. GR. T. M.

DUPĂ ocuparea Albaniei de către italieni, autorităţile fasciste au ajuns în contact cu populaţia românească din fostul regat al lui Ahmed Zogu, şi dându-şi seama de importanţa şi de drepturile elementului românesc din Albania şi din întreaga peninsulă balcanică, au decis să permită Românilor din Tirana şi să-i sprijinească pentru ca să scoată un mare cotidian românesc, care se va numi „*Macedonia*". Ce nume frumos şi semnificativ şi câte nădejdi nu trezeşte în inimile tuturor Românilor.

Dr. L. S.

PRESA atee sovietică recunoaşte că asociaţia celor „fără Dumnezeu", care număra în 1933 cinci milioane de membri, astăzi nu mai dispune decât de cel mult două milioane aderenţi. Majoritatea acestora, scrie Besbojnik, nu iau parte activă la propaganda antireligioasă.

POTRIVIT dispoziţiilor comitetului central al tineretului comunist din Rusia sovietică, toţi copiii în vârstă de 6—11 ani vor fi înregimentaţi oficial în mişcarea celor fără Dumnezeu. A fost creată o şcoală specială pentru instruirea propagandiştilor ateismului în rândurile tineretului.

Dr. GR. T. M.